

GAZDASÁG ÉS STATISZTIKA (GÉS)

A KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL
FOLYÓIRATA

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

DR. BAGÓ ESZTER (főszerkesztő), BOGNÁR IMRE, FÉLI JÓZSEFNÉ (felelős szerkesztő),
DR. GÁBRIEL KATALIN, KELECSÉNYINÉ GÁSPÁR KATALIN, KOTULICS TAMÁS,
LACZKA SÁNDORNÉ, LAKATOS JUDIT DR., MARKÓ ISTVÁNNÉ DR.,
NYITRAI FERENCNÉ DR., DR. PAPANÉK GÁBOR, DR. POZSONYI PÁL,
DR. PROBÁLD ÁKOS, DR. SZABÓ LÁSZLÓ.

E SZÁM SZERZŐI:

CSEH TÍMEA, gyakornok, KSH;
KOVACSICSNÉ NAGY KATALIN DR., Prof. Em., ELTE ÁJTK;
KÖTELES BERNADETT, szakértő, Nemzeti Fejlesztési Hivatal;
LAKATOS JUDIT DR., fősztályvezető, KSH;
LISKÁNÉ PÓLYA LENKE, elemző közgazdász, Ecostat, KSH GII;
NAGY MÓNIKA, demonstrátor, Kaposvári Egyetem;
PÉNZES GYÖRGYNÉ DR., főiskolai docens, Szolnoki Főiskola;
POLERECZKI ZSOLT, demonstrátor, Kaposvári Egyetem;
PUNGOR TÍMEA MÁRIA, demonstrátor, Kaposvári Egyetem.

ISSN: 0239–1589

A Szerkesztőség tagjai:

Főszerkesztő: dr. Bagó Eszter, tel.: 345-6189 E-mail: Eszter.Bago@office.ksh.hu
Felelős szerkesztő: Féli Józsefné, tel.: 345-6169, E-mail: jozsefne.feli@office.ksh.hu

Rovatvezetők:

Fazekasné Kovács Katalin, tel.: 345-6401, E-mail: katalin.fazekas@office.ksh.hu
Grábics Ágnes, tel.: 345-6427, E-mail: agnes.grabics@office.ksh.hu
Nádudvari Zoltán, tel.: 345-6865, E-mail: zoltan.nadudvari@office.ksh.hu
Páll Szilárd, tel.: 345-6730, E-mail: szilard.pall@office.ksh.hu
Aujeszky Pál, tel.: 345-6807, E-mail: pal.aujeszky@office.ksh.hu

Olvasószerkesztő: Markó Istvánné dr.

Számítógépes tördelészerkesztő: Gyenes J. Katalin, tel.: 345-6719, E-mail: katalin.gyenes@office.ksh.hu

Kiadja a Központi Statisztikai Hivatal (Bp. 1525. Pf. 51.) Megjelenik: kéthavonta, minden páros hónapban.

Előfizetési díj: egész évre 1800 Ft.

Terjeszti a Magyar Posta Rt. és a bizományosok. Előfizethető bármely hírlapkézbesítő postahivatalban, a hírlapkézbesítőknél, a Hírlapelőfizetési és Elektronikus Posta Igazgatóság Hírlap-előfizetési Irodájában Budapest, VIII. Orczy tér 1. (Telefax: 303-3440) közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással a Postabank és Takarékpénztár Rt. 219-98636, 02142795 pénzforgalmi jelzőszámra.

Megrendelhető: KSH-Marketing, Bp. 1525 Pf. 51. Telefon: 345–6560, Fax: 345–6699,
valamint a KSH Megyei Igazgatóságokon.

Beszerezhető a Statisztikai Szakkönyvesboltban (1024 Bp. II. Keleti K. u. 10. Telefon: 212–4348).

Nyomdai kivitelezés: Regiszter Kiadó és Nyomda Kft.

TARTALOM

MŰHELY-ELEMZÉSEK

A hazai élelmiszer-kiskereskedelem struktúrája az ezredforduló után – <i>Pénzes Györgyné Dr.</i>	3
Európai uniós források és a PPP – <i>Köteles Bernadett</i>	14
Tervezett és megvalósult ingatlan-felújítások és beruházások a helyi önkormányzatoknál – <i>Liskáné Pólya Lenke</i>	28
Gazdaság és bűnözés – <i>Kovacsicsné Nagy Katalin Dr.</i>	43

MÓDSZERTAN – STATISZTIKAI GYAKORLAT

Magyarország szőlő- és borkészítésének elemzése statisztikai módszerek segítségével – <i>Nagy Mónika Zita – Polereczki Zsolt – Pungor Tímea Mária</i>	53
Kereseten felüli juttatások Magyarországon – <i>Lakatos Judit Dr.</i>	60

HAZAI STATISZTIKAI FOLYÓIRATOK TARTALMA	67
---	----

GAZDASÁGI JELZŐSZÁMOK	68
-----------------------------	----

GÉS-FIGYELŐ

Vélemények az új tevékenységi (NACE Rev. 2) osztályozás bevezetésének feltételeiről (<i>Cseh Tímea</i>)	71
Akadémiai doktori értekezés a magyar gazdaság fejlődésének láthatatlan forrásairól.....	76

CONTENTS

WORKSHOP–ANALYSES

The structure of retail trade of food in Hungary after the turn of the millennium – <i>Dr. Ibolya Péntzes</i>	3
EU funds and PPP - <i>Bernadett Köteles</i>	14
Planned and realized renovations of and investments in real estate property of local governments – <i>Lenke Liskáné Pólya</i>	28
Economy and crime – <i>Dr. Katalin Kovacsicsné Nagy</i>	43

METHODOLOGY–STATISTICAL PRACTICE

Analysis of viticulture and wine-production in Hungary at the aid of statistical methods – <i>Mónika Zita Nagy – Zsolt Polereczki – Tímea Mária Pungor</i>	53
Extra-wage benefits in Hungary - <i>Dr. Judit Lakatos</i>	60
CONTENTS OF HUNGARIAN STATISTICAL PERIODICALS	67
ECONOMIC INDICATORS	68

GÉS–OBSERVATION

Opinions on the conditions of introducing a new classification of activities (NACE Rev. 2) (<i>Timea Cseh</i>)	71
Academic dissertation on the invisible sources of economic development in Hungary	76

INHALT

ANALYSEN – STUDIEN

Die Struktur des ungarischen Lebensmitteleinzelhandel nach der Jahrtausendwende – <i>Ibolya Péntzes, dr.</i>	3
Finanzquelle von EU und der Öffentlich Privat Partnerschaften (PPP) – <i>Bernadett Köteles</i>	14
Geplante und Erledigte Investition und Renovierung von Immobilien der kommunale Selbstverwaltungen – <i>Lenke Liska Pólya</i>	28
Wirtschaft und Kriminalität – <i>Katalin Kovacsics Nagy, dr.</i>	43

METHODIK – STATISTISCHE PRAXIS

Analyse der Weinbau und Weinerzeugung in Ungarn mit statistischer Methoden – <i>Mónika Zita Nagy – Zsolt Polereczki – Tímea Mária Pungor</i>	53
Lohnergänzungen in Ungarn – <i>Judit Lakatos, dr.</i>	60

AUS DEM INHALT

DER UNGARISCHEN STATISTISCHEN FACHZEITSCHRIFTEN	67
STATISTISCHE KENNZIFFERN	68

GÉS–BEOBACHTER

Ansichten zur Voraussetzungen bei Einführung der NACE Rev. 2 Klassifikation der Wirtschaftszweigen (<i>Timea Cseh</i>)	71
Akademische Dissertation über die unsichtbaren Quellen der Entwicklung der ungarischen Wirtschaft	76

MŰHELY–ELEMZÉSEK

A HAZAI ÉLELMISZER-KISKERESKEDELEM STRUKTÚRÁJA AZ EZREDFORDULÓ UTÁN

PÉNZES GYÖRGYNÉ DR.

E tanulmány az élelmiszer-kiskereskedelmi vállalkozások beszerzési és értékesítési magatartásának feltárását célzó kutatás eredményeinek egy részét mutatja be. Célja, hogy rávilágítson a hazai FMCG¹ piac struktúrájának változására és annak okaira, valamint körvonalazza azokat a piaci tendenciákat, amelyek a jövőben várhatóan hatást gyakorolnak a vállalkozások tevékenységére.

Magyarországon az élelmiszer-kereskedelemben jelentős változás következett be, annak szerkezete teljesen átalakult. Hatást gyakorolt rá a tulajdonviszonyok és az intézményrendszer változása, a privatizáció koncepciója és annak végrehajtása, a külföldi vállalkozások megjelenése a hazai piacon, a kereskedelem liberalizációja, az Európai Unióhoz történő csatlakozás, a fogyasztói szokások változása és az élelmiszer kereskedelem belső fejlődése.

Az értékesítési forgalom változása

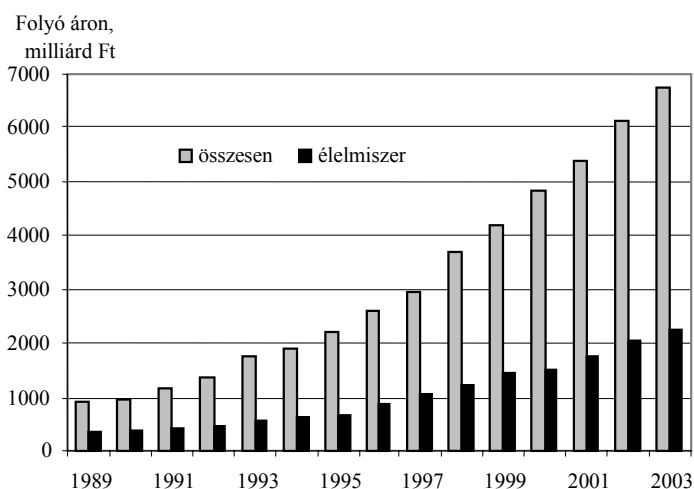
Magyarországon a vizsgált időszak alatt (1989–2003) a kiskereskedelmi forgalom folyóáron évente átlagosan 15,5%-kal növekedett. Ezen belül az élelmiszerek és élvezeti cikkek változása kevésbé volt dinamikus, 14,3%-os volt az éves átlagos folyóáras növekedés.

A forgalom volumene nem fejlődött, 2003-ban 1989-hez viszonyítva 26,8%-kal csökkent, amely elsősorban a fogyasztói árak a folyóáras forgalomnál nagyobb mértékű növekedése miatt következett be, de a kereslet nagyságának és összetételének változása is befolyásolta. A vizsgált időszakban az élelmiszer kiskereskedelem volumene évente átlagosan 2,2%-kal csökkent, ami az összes kiskereskedelmi forgalom volumenének változásánál kedvezőtlenebb.

Az élelmiszer-forgalom részesedését vizsgálva megállapítható, hogy az 5 százalékponttal csökkent, 2003-ban az összes forgalom 33,6%-át jelentette, amely az európai átlaghoz viszonyítva magas, a hetvenes évek szintjének megfelelő.

¹ FMCG = gyorsan forgó fogyasztási cikkek (fast moving consumer goods).

1. ábra

A kiskereskedelem forgalma, 1989–2003

Forrás: Központi Statisztikai Hivatal.

Tevékenység szerinti struktúra

Az élelmiszer-kereskedelemben a tevékenység szerinti struktúra is megváltozott. A nyolcvanas években mereven elhatárolt nagy- és kiskereskedelmi tevékenység gyakran együtt, egy szervezet keretein belül jelenik meg. A nagykereskedelmi vállalatok megváltozott pozíciója új magatartást követelt, amely a korábitól eltérő szegmens portfóliót eredményezett. A nagykereskedelem célpiacának jelentős részét elsősorban a független, lánchoz nem tartozó viszonteladók alkotják, ám keresletük elaprózottá vált, amely kikényszerítette az új szegmens (végső fogyasztó) felé nyitást. A célpiaci és tevékenységi portfólió együttes változása a nagykereskedelmi vállalatok marketing eszközeiben változást okozott, mivel a raktári jellegű értékesítést korszerű, a fogyasztó részére is megfelelő körülményekkel kellett kiegészíteni.

A kiskereskedelemre is jellemző a tevékenység bővülése, amely az üzletláncoknál jelenik meg. Ezen vállalkozásoknál a nagykereskedelmi tevékenység a szervezeti kereteken belül, vagy önálló szervezetben bonyolódik. A beszerzési pozíció növelése érdekében a horizontális koordináció gyakorlata elterjedt, a hazai tulajdonú vállalatok jelentős része horizontális beszerzési együttműködés keretében végzi tevékenységét, amely a beszerzési tétel nagyság miatt lényegesen jobb kondíciókat eredményez, mint az önálló beszerzés (pl. Co-op Hungary).

Az együttműködés általában a verseny intenzitásának növekedése és a kis méretből adódó termelővel szembeni pozícióhátrány miatt jött létre. A multinacionális vállalatok beszerzésüket a tulajdonosi csoporton belül koordinálják (pl. Rewe csoport, Tengelmann csoport), vagy ennek ellátására önálló szervezetet hoztak létre (Metspa, Provera).

1. tábla

Együtműködés az élelmiszer-kereskedelemben, 2003

Szervezet neve	Üzletek száma	Forgalom folyó áron, milliárd Ft	Élelmiszer és vegyi áru forgalom részeseisége, %
METSPA	148	409,0	77,7
CBA Kereskedelmi Kft.	2895	405,0	99,0
Tesco Global Áruházak Rt.	60	354,4	69,5
Co-op Hungary Rt.	3575	335,0	86,0
Provera	219	214,0	85,0
Reál Hungária Élelmiszer Rt.	2044	191,3	100,0
Tengelmann csoport	171	174,5	95,0
Auchan Magyarország Kft.	8	155,1	63,0
Rewe csoport	132	135,0	98,0
Honiker	1613	131,0	100,0

Forrás: Kiss B. (2004): Koncentráció. *Mai Piac* 2004. április 16-20.p.

Az 1. tábla a legjelentősebb együtműködések adatait tartalmazza. A szervezetek összehasonlítása nehézkes, amely a következőkre vezethető vissza:

- eltérő tevékenységi kör,
- eltérő profil,
- eltérő hálózati struktúra.

2003-ban a Metspa által ellátott hálózati egységek bonyolították a legmagasabb forgalmat, de ennek összehasonlítása a többi szervezettel nem reális, mivel a Metro Holding Hungary Kereskedelmi Kft. nagykereskedelmi forgalmát és a Spar Magyarország Kft. kiskereskedelmi forgalmát együttesen tartalmazza. A Provera szervezeti keretein belül több multinacionális, kiskereskedelmi tevékenységet folytató vállalat koordinálja beszerzését (Magyar Hipermarketek Rt, Csemege-Match Kereskedelmi Rt., Profi Magyarország Rt.), az ellátott hálózati egységek száma viszonylag alacsony, de azok között jelentős hipermarketek is találhatók. A többi szervezet elaprózottabb hálózattal rendelkező vállalkozásokat fog össze, több ezer hálózati egység beszerzésének koordinálásával foglalkozik. Az együtműködés legjelentősebb előnye a tagvállalatok számára a beszerzési kondíciók javulása, amely a hagyományos feltételeken túl (ár, szállítási-, fizetési feltételek) jelentős kedvezményeket és marketingtámogatást is tartalmaz (a szállító által fizetett díjak, támogatások).

Az eredményes együtműködés hatására, a versenypozíció további javítása érdekében a kezdeti beszerzési koordináció néhol kiegészült az értékesítés összehangolásával is, és a hálózati egységeket üzletlánc formában működtetik (Coop, CBA).

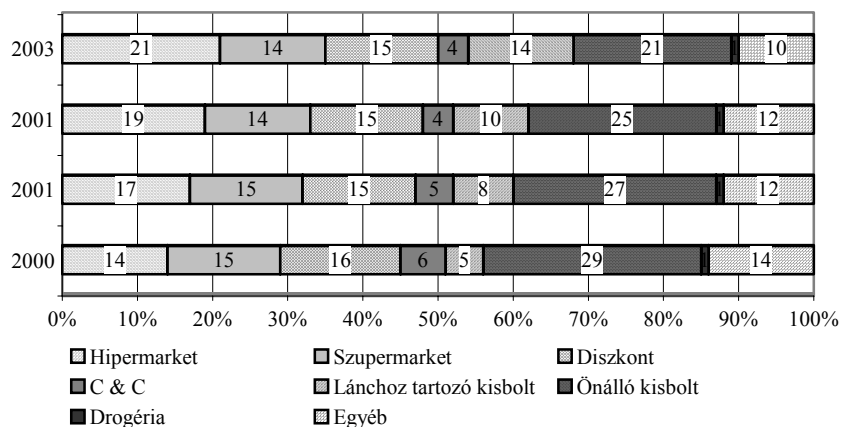
A vállalkozások bevételeinek elemzése azt mutatja, hogy 2003-ban a folyóáras forgalom előző évihez viszonyított változása a Reálnál (+29%) és a Tesconál (+27%) volt a legjelentősebb. Összességében megállapítható, hogy a nagy- és kiskereskedelmi tevékenység szervezeti keretei egymáshoz közeledtek, amely az értékesítési csatorna hosszának és szélességének változását eredményezte, és jelentős hatással van a csatorna tagjainak magatartására, az alkalmazott marketing eszközökre is.

Élelmiszer üzletek száma, ellátottság

Az élelmiszer- és élvezeti cikkek forgalmazásával foglalkozó üzletek száma 1989–2003 között 116,3%-kal növekedett, a fejlődés átlagos évi üteme 5,6% volt. Az üzlet-hálózat 1996-ig dinamikusan növekedett, amikor elérte a maximumát (59 743 üzlet), majd csökkent. A változás 1996-ig az összes kiskereskedelmi üzlet változásával arányos volt, de az utóbbi években attól eltért. (Megjegyzendő, hogy a KSH szerint az 1995–96. évi adatok az üzletbezárások regisztrálásának elmaradása miatt bizonyos fokú halmozódást tartalmazhatnak, mivel a hatályos jogszabály csak az üzletnyitás bejelentési kötelezettségét írta elő.) Míg az összes kiskereskedelmi üzletnél az 1997–98 közötti átmeneti csökkenés után újabb növekedési szakasz mutatkozott, addig az élelmiszerüzleteknél a csökkenés tovább folytatódott. Ez elsősorban a hipermarketek terjeszkedésének és forgalomkoncentráló hatásának tudható be, de nem lehet elvonatkoztatni a kisvállalkozások gazdasági nehézségeitől és az egyéb versenytársak hatásától sem. A szakboltok (zöldség, gyümölcs, tej, hús, stb.) aránya az élelmiszer és élvezeti cikket árusító üzletek körében 2003-ban 26,2%-ot ért el.

2. ábra

Bolttípusok részesedése a napi fogyasztási cikkek forgalmából, 2003

Forrás: Orbán Ágnes (2004): Merre tart a magyar FMCG kereskedelem? *Hálózat* 2004. december 14–15. p.

Az egyes megyék élelmiszerüzletekkel való ellátottságában változás történt. Az ezer főre jutó üzletek száma megyei átlagban (Budapesttel kiegészítve) 4,8 volt, amely 1989-hez viszonyítva 134,3%-os növekedést mutat. Ez részben az üzletek számának emelkedésével, részben a népesség csökkenésével magyarázható. Az adatok szóródása alacsonyabb, mint 1989-ben. 2003-ban a regionális különbségek az üzletek típusában is mutatkoztak. Magyarországon a hipermarketek telepítése kezdetben Budapestre és a jelentősebb vásárlóerővel rendelkező nagyvárosokra irányult. Budapesten a magyar háztartások 16,9%-os jelenléte mellett a modern üzlettypusokból (hipermarket, szupermarket, nagy alapterületű diszkont) felülprezentáltság mutatkozik. A hipermarketeket tekintve Pest

megyében 28%-os lakossági részarány mellett 35%-os hipermarket jelenléttel számolhatunk. Ezzel szemben az Észak-Alföldön, ahol a lakosság 15,3%-a él, a hipermarketek mindössze 9,5%-a jut. Általában megállapítható, hogy a jelentősebb vásárlóerőt képviselő városokban a hiper- és szupermarketek jelenléte meghatározó, míg a szerényebb lehetőségeket kínáló településeken a kisebb üzletek találhatók.

Az üzlethálózat összetételében folyamatos változás tapasztalható. A hipermarketek előretörése mellett a szupermarket és diszkontkategória forgalmának részaránya a vizsgált időszakban közel azonos maradt. Jelentős változás a kisboltoknál következett be, 2003-ban az ezredfordulóhoz viszonyítva a lánchoz csatlakozó üzletek forgalmi részesedése 9 százalékponttal növekedett, míg a független boltoké 8 százalékponttal csökkent.

Külföldi üzletláncok szerepe a hazai élelmiszer kereskedelemben

A tulajdonviszonyok változását a kereskedelemben is végigkísérte a külföldi tőke beáramlása. A hazánkban elsőként megjelenő multinacionális kiskereskedelmi vállalkozások saját országuk mintáit közvetítették, amelyek Magyarországon újszerűen hatottak, és a multinacionális cégek versenyelőnyét eredményezték (egységes arculat, folyamatos promóció, korszerű logisztikai rendszer, stb.). A Magyarországon működő külföldi érdekeltségű élelmiszer kiskereskedelmi vállalkozások a hazai toplista élmezőnyébe tartoznak. 2003-ban a forgalmi adatok alapján felállított első tíz vállalat rangsorának tulajdonosi összetételét vizsgálva megállapítható, hogy a forgalom 46,3%-a külföldi, a többi magyar tulajdonú vállalkozáshoz kapcsolható. Az üzletek számát alapul véve, a hazai tulajdonú üzletek részesedése 93,3 %, a többi külföldi tulajdon volt. A multinacionális vállalkozások üzleteinek átlagos forgalma a nagyobb üzletméret miatt megközelítőleg 18-szor magasabb, mint az elaprózott üzlethálózzal rendelkező hazai tulajdonú vállalkozásoké.

Koncentráció

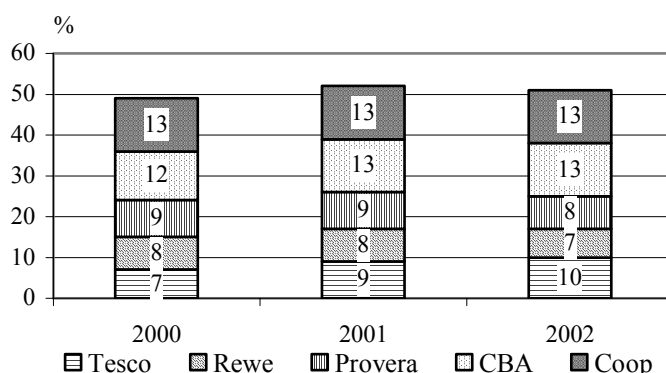
Az élelmiszer kiskereskedelem koncentrációja az elmúlt években fokozatosan növekedett. Annak értéke azonban bizonyos mértékben függ a statisztikai adatszolgáltatástól és a piackutató intézetek módszertanától is, így az adatok között kisebb különbségek találhatók. A kutató cégek adatai alapján (Dorel & Partner BT, GFK Hungária) megállapítható, hogy az élelmiszerüzletek 5%-a 1996-ban még csak a forgalom 45%-át, 2000-ben pedig már 52%-át tette ki, 2003-ban pedig megközelítette az 55%-ot.

A koncentrációt a vállalatok száma szerint vizsgálva megállapítható, hogy Magyarországon a koncentráció mértéke európai viszonylatban alacsony. Míg a fejlett európai országokban az első három kiskereskedelmi lánc a forgalom 80–95%-át fedte le, addig ez a mutató hazánkban jóval alacsonyabb, még az első 5 vállalat adatai sem közelítik ezt meg.

A 3. ábra adatai alapján megállapítható, hogy 2002-ben a vezető öt vállalkozás forgalmi koncentrációja 2 százalékponttal növekedett, de még így is csak 51 százalék lett. A GFK Piackutató Intézet előrejelzése szerint ez 2005-ben várhatóan 58 százalék lesz.

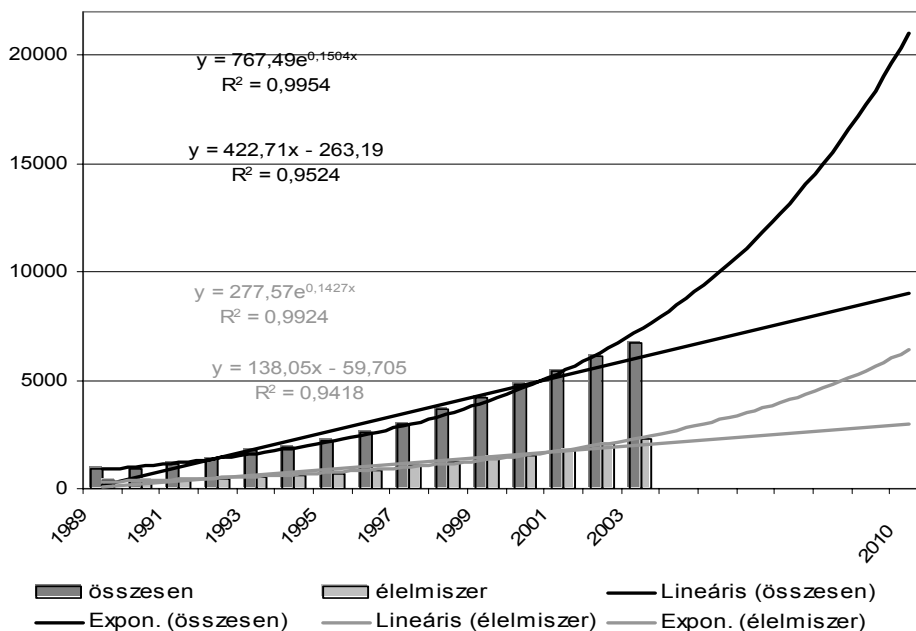
3. ábra

Vezető láncok piaci részesedése a folyóáras forgalom alapján

Forrás: <http://www.gfk.hu/kepek/0310/kk-01.jpg>

4. ábra

A kiskereskedelmi forgalom értékének előrejelzése, folyó áron, 2010

Megjegyzés: idősor transzformáció $x=1,2,\dots$

A hazai élelmiszer kiskereskedelem várható változása

A hazai élelmiszer kiskereskedelem szerkezete a fentiekben leírt módon változott, annak sajátosságaként a koncentráció növekedését, a többpólusú szerkezetet (független

kiskereskedők, hazai és multinacionális üzletláncok), a horizontális együttműködés növekedését, az üzletláncok csatornapozíciójának javulását, a tevékenységi keretek változását lehet kiemelni. A jövőbeni helyzet előrejelzéséhez és várható változásának körvonalazásához célszerű figyelembe venni az európai kereskedelem fejlődési tendenciáit és Magyarország EU csatlakozásának várható hatásait. Az összehasonlítást torzít-hatja az adatok aktualitásának problémája, esetleges tartalmi és számbavételi eltérése, de ennek ellenére hasznos információkkal szolgálhat. Az összehasonlítás néhány kiemelt szempont szerint történik.

- Az európai országok vásárlóerejének adatai alapján az FMCG szektorban Magyarország átlag alatti mutatóval rendelkezik. A 100%-nak tekintett németországi vásárlóerőindexhez viszonyítva Magyarország annak mintegy felét képviseli. A közép-kelet európai országok között ezzel a mutatóval is kedvező helyen áll, pozícióját az utóbbi években bekövetkezett vásárlóerő-növekedés is emeli. Az alacsony szintű vásárlóerő következtében Magyarországon várhatóan megerősödik a diszkont üzletforma, bár a más filozófia alapján működő nagy láncok, illetve hipermarketek termelővel szembeni pozíciójuk és együttműködésük eredményeként képesek lesznek a vásárlóerőhöz igazodó differenciált áru kínálat kialakítására, illetve folyamatos értékesítés-ösztönző tevékenységre, amellyel jelentős keresletet kötnek le.
- Az országok élelmiszer-kiskereskedelmének koncentrációja növekvő, azonban annak nagysága és változása eltérő mértékű. Magyarországon a koncentráció mértéke alacsony, de a közép-kelet-európai országok között kedvező képet mutat. A kereskedelem koncentrációs folyamata ebben a régióban hazánkban a leggyorsabb. A hazai kereskedelem koncentrációja növekedni fog, azonban annak módja a piaci szereplők számára eltérő lehetőségeket körvonalaz. A hazai és multinacionális vállalkozások koncentrációs törekvései (felvásárlás, hálózatbővítés) legnagyobb mértékben a független kiskereskedők pozícióját veszélyezteti, amelyet az EU csatlakozás hatásai várhatóan fokoznak.
- Az üzlethálózat összetétele Európában és Magyarországon is változatos, amelynek összehasonlításakor kiemelt figyelmet kell fordítani az üzletméret szerinti elemzésre. Magyarországon a nagy alapterületű üzletek részesedése jóval alacsonyabb az európai átlagnál, az üzlethálózatra az elaprózottság jellemző. A hipermarketek számának dinamikus növekedése és a további hálózatfejlesztési tendenciák a hazai piacon is a nagyobb alapterületű üzletek részarányának növekedését körvonalazzák. Az átforgató hazai élelmiszer-kiskereskedelemben a szuper- és hipermarketek mellett fontos szerep jut a kis üzleteknek, valamint az ezeket összefogó beszerzési társulásoknak, üzletláncoknak. A fogyasztói magatartás eltérő, a lakóhelyhez közeli, választékában, értékesítési körülményeiben a napi bevásárláshoz illeszkedő kis üzletek – az üzletek számából való részesedés csökkenése ellenére is – fontos színterei a vásárlásnak. Ennek ellenére a független, lánchoz nem tartozó kis üzletek pozíciója folyamatosan romlik, amely feltehetően valamely üzletlánchoz történő csatlakozásra készteti őket.
- A vállalati és üzletméret növekedéséből származó előnyök növelik a vállalatok közötti fúzió esélyeit, illetve a horizontális koordináció terjedését, előre jelezve az

üzletláncok piaci pozíciójának növekedését, valamint a beszerzési és értékesítési magatartás üzletláncspecifikus, korszerű formáinak terjedését.

- Az Európai Unióhoz történő csatlakozás hatásaként – a kedvező hazai munkaerő- és egyéb költségek miatt – kelet-európai kereskedelmi központok létesítése céljából várható a külföldi tőke fokozottabb beáramlása, amely az üzletek struktúrájának újabb változását hozhatja. Az EU élelmiszer szabályozása az élelmiszervertikum valamennyi szereplőjét érintheti, így a független kisvállalkozók számára komoly gondot okozva feltehetően hozzájárul a piactisztulás folyamatához.
- Az élelmiszer-kiskereskedelmi forgalom jövőbeli adatainak előrejelzésére extrapolációt alkalmaztam. Az 1989–2003 idősor adatai alapján meghatározott trend exponenciális függvénnyel jellemezhető, a kiinduló lineáris függvénnyel szemben az illeszkedés megfelelőbb mértékű ($R_{exp} = 0,9962$).

A trend alapján 2010-ben az élelmiszer kiskereskedelmi forgalom várható értéke folyóáron 6409 milliárd Ft lesz, amely közelíti a 2003. évi összes kiskereskedelmi forgalmat.

A hazai élelmiszer-kiskereskedelem integrálódása a fejlett európai kereskedelembé

Az európai országok kereskedelmi rendszerében látható azonosságok lehetőséget adnak az országok csoportosítására. A szakirodalomban több, egymástól eltérő rendszerezés található, amelyek a kilencvenes évek elejének, közepének kutatási eredményeit tükrözik. Tordjman (1994) a koncentráció, a szervezettség, az egy üzletre jutó bevétel, az üzletek átlagos mérete, valamint az ellátottsági mutatók alapján az európai kereskedelmet hagyományos, átalakuló, strukturált és fejlett kereskedelmi rendszerekkel jellemezte. Agárdi és Bauer (2000) a földrajzi fekvés, elhelyezkedés, vásárlási szokások, valamint a koncentráció és az üzletek típusa alapján északi és déli modellt különítettek el. Az európai országok rendszerezésének standardizáltsága a Közép- és Kelet-Európában bekövetkezett rendszerváltás, az érintett országok élelmiszer-kereskedelmi struktúrájának változása és az internacionalizáció növekedése miatt napjainkban már nem reális. A déli modellhez sorolt Portugália és Spanyolország koncentrációs és üzlethálózat mutatói egyre inkább közelítenek az északi modell országaiéhoz. Ugyanakkor az északi modellbe sorolt országok között is található olyan eltérés (hiper- és szupermarketek népességhez viszonyított mutatója), amely a csoportok átrendeződésének, illetve differenciálásának irányába mutat. A rendszerváltáson túljutott országok élelmiszer-kiskereskedelme jelenleg átalakulóban van, a lakosság életszínvonala, a fogyasztási és vásárlási szokások változnak, amely indokolja ezen országok sajátosságainak figyelembe vételét is.

Fentiek miatt különböző kvantitatív mutatók és azok összefüggése alapján klaszteranalízissel vizsgáltam az egyes országok hovatartozását, amelynek célja az volt, hogy rámutassak a rendszerezés standardizáltságának problémáira, valamint arra, hogy az európai kereskedelem változása a rendszerezésben új lehetőséget teremthet.

A felhasznált eredeti változók (9) egy része az országok (15) általános mutatóit foglalta magában (lakosság, vásárlóerőindex), másik a koncentrációt, a harmadik pedig az üzlethálózat összetételét jellemző mutatószámokat tartalmazta. Az adatok többsége

2000–2001. évi állapotot tükrözött, a klaszterek számát az említett változások miatt háromban határoztam meg.

Az SPSS szoftver felhasználásával elvégzett eredeti változókat felhasználó klaszteranalízis eredményeként tehető főbb megállapítások:

- A klaszterezés során a vizsgált 15 országot a program első kiindulásként három csoportba sorolva (1,8,6) meghatározta a klaszterek középpontját, amely az azonos csoportba tartozó országok egyes mutatóinak számtani átlagát jelentette.
- Második lépésként a homogenitás javításaként iterációval módosította a klasztercentrumokat, majd kialakította a végleges csoportokat. A klaszterek összetétele a korábbi tipizálástól (északi-déli) eltérő, mivel az Egyesült Királyság és Franciaország a déli országokkal egy csoportba került.
- A második csoportba kerülő országok között a hipermarketek száma és részese-
dése alapján jelentős eltérést tapasztaltam, ami szükségessé tette az elemzés pontosítását.

Az eredmény finomításaként az adatbázist szűkítettem, a Kaiser-Meyer-Olkin és Barlett próbával ellenőrizve pozitív eredményt kaptam, és hat változót felhasználva főkomponens-analízisre alkalmas volt.

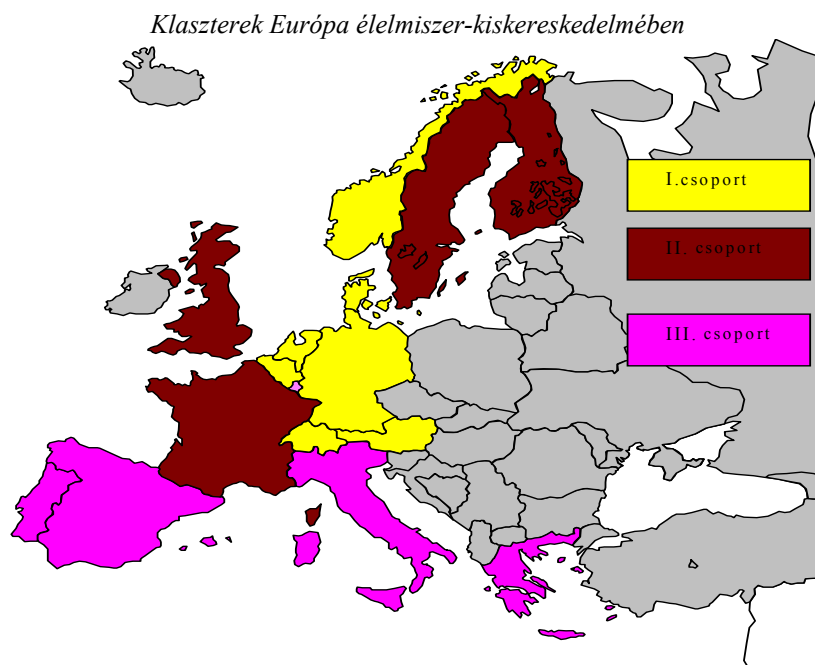
- A rotált komponens mátrix szerint az első főkomponens a változók közül a szupermarketek, kis szupermarketek és szuperettek részese-
désével mutatott szoros kapcsolatot, míg a második főkomponensnél a program erős kapcsolatot jelzett a CR3 mutatóval, az egy millió főre jutó hipermarketek számával és a nem önkiszolgáló üzletek részarányával. Utóbbi változók legjobban a kereskedelmi rendszer szervezettségére, a koncentráció fokára utaltak. Így az elemzés alapján célszerűnek látszott az országokat e két főkomponens (szupermarketek részese-
dése, szervezettség-koncentráció) szerint csoportosítani.
- A K közép módszerrel három csoportot lehetett elkülöníteni, amelyet hierar-
chikus klaszterezéssel ellenőrizve a klaszterek stabilitást mutattak. A csoportok mindkét klaszterezési módszernél egybeestek, az I. csoportba hét (Hollandia, Norvégia, Belgium, Svájc, Dánia, Németország, Ausztria), a II. csoportba négy (Egyesült Királyság, Franciaország, Svédország, Finnország), míg a harmadik-
ba szintén négy (Portugália, Görögország, Olaszország, Spanyolország) ország került.

Ez megerősítette azt a feltevést, miszerint a kilencvenes évek elejének, közepének mutatószámai alapján történő tipizálás nem tekinthető standardnak, a mutatók aktualizálása és egyéb információk felhasználásával (fogyasztók vásárlási szokásai, vállalatok beszerzési és értékesítési tevékenysége) új modell képezhető.

Ezekre célirányos kutatások is rámutatnak (Jensen-Larsen 1994, Ejsberg-Skytte 1997), amelyek eredményeit felhasználva pontosabb képet lehet felvázolni. Az európai élelmiszer-kiskereskedelem tipizálása az országok eltérő sajátosságai és a kereskedelem változása miatt nehéz, e tanulmánynak ez nem célja, a többoldalú közelítés azonban rámutat arra, hogy az élelmiszer-kiskereskedelem változása felveti az európai kiskereskedelmi rendszerek modellezésének standardizáltsági problémáját és a hazai kereskedelem ehhez történő besorolását.

A klaszteranalízis főbb változói alapján a hazai kereskedelem jelenleg nehezen illeszthető valamely csoporthoz, mivel a mutatók klasztercentrumoktól való eltérése jelentős. Az EU csatlakozás pozitív hatásait és az eddigi tendenciákhoz hasonló fejlődést feltételezve a mutatószámok 2010-re feltehetően közelíteni fognak a harmadik klaszter eredményeihez.

5. ábra

Összegzés

Magyarország élelmiszer-kiskereskedelme átalakult, abban felismerhetők az európai fejlődési tendenciák jellemző jegyei (koncentráció növekedése, nagy alapterületű üzletformák pozíciójának erősödése) és várható ezek erősödése. Az intenzív piaci verseny és egyes láncok piaci pozíciójának jelentős csökkenése miatt tulajdonosváltásra kerülhet sor, ez vállalatfelvásárlásban is megnyilvánulhat, amely a koncentráció növekedését fogja eredményezni. Az átalakulást struktúraváltozás jellemezte, amely többpólusú piacszerkezetet (hazai és multinacionális üzletláncok, független kiskereskedők), regionális eltéréseket és megváltozott üzlethálózatot (üzletméret, szolgáltatási színvonal) eredményezett. A multinacionális vállalatok piaci jelenléte és tevékenysége alapvetően befolyásolta és a jövőben is befolyásolni fogja a hazai üzletláncok tevékenységét. Ezen vállalkozások a hazai piacon az anyaország kereskedelmi rendszerének mintáját közvetítik. A hazai üzletláncok pozíciójuk javítása érdekében tevékenységüket horizontális együttműködés keretében integrálták és a külföldi láncok marketing eszközeinek egy részét adaptálták. A független kiskereskedők a piacon versenyhátrányban vannak az üzletláncokkal szemben, amely egyre növekvő és regionális eltéréseket mutat.

Az Európai Unióhoz történő csatlakozás az élelmiszer-kiskereskedelmi vállalkozások tevékenységére jelentős hatást gyakorol. Az új szereplők várható piacra lépése és a verseny növekedése emeli a horizontális- és vertikális együttműködés jelentőségét, illetve kikényszeríti annak fokozását. Ez a koncentráció növekedését eredményezi mind az értékesítésben, mind a beszerzésben. A piac kereteinek tágulása megnöveli az unión belüli nemzetközi együttműködés lehetőségét és a hazai tulajdonú láncok számára könnyebb külpiacon lépést körvonalaz. Az EU csatlakozás hatásaként piactisztulási folyamat is várható, amely elsősorban azokat a független kiskereskedőket érinti, akik a szolgáltatási színvonallal szemben támasztott jogi és piaci elvárásoknak, valamint a verseny kihívásainak nem tudnak megfelelni. Az üzletláncok egymás közötti versenye várhatóan intenzív lesz, amelynek következtében a kisebb láncok piaci pozíciója, illetve növekedési esélyei jelentősen csökkennek.

Irodalom

- ACNIELSEN régiók (2001): Kereskedelem melléklet. *Élelmiszer* (2000 december-2001 január) 58-63.p.
- AGÁRDI I.-BAUER A. (2000): Az élelmiszer-kiskereskedelem szerkezeti változásai és kialakult vállalat-csoportok Magyarországon. *Marketing és Menedzsment*, XXXIV (3) 8-14.p.
- BAUER A.-AGÁRDI I. (2000): Az élelmiszer-kereskedelem fejlődési irányai az Európai Unióban. *Marketing és Menedzsment* XXXIV (3) 4-7 .p.
- BERKE SZ. (et al) (2000): Az élelmiszer-kiskereskedelem helyzete Magyarországon nemzetközi összehasonlításban 1. *Élelmiszermarketing-tudomány* 1. (3) 11.p.
- JENSEN N .B.-SKYTTE H. (1997): A Review And Integration of Socio-political Processes in Marketing Channel Relationships. Mapp Working papers no 46. The Aarhus Achool of Business 27.p.
- HANSEN T.H.-SKYTTE H. (1997): Retailers choice of suppliers and products. Mapp Working papers no 49. The Aarhus School of Business 1-20.p.
- KERESKEDELMi analízisek 2000. GfK Piackutató Intézet Tanulmány, Budapest 5-15.p.
- KISS B. (2004): Koncentráció. *Mai Piac* 2004. április 16-20.p.
- KÖZPONTI Statisztikai Hivatal: Magyar Statisztikai Évkönyv 1989-2003 Budapest: KSH.
- KÖZPONTI Statisztikai Hivatal [2002]: Bevásárlóközpontok, hipermarketek, szakáruházak. Budapest: KSH.
- LARSEN H.H.-JENSEN N.N. (1994): Food Retailing in France, Germany, and Sweden. Mapp Working Papers, The Aarhus School of Business.
- LEHOTA J.-PÉNZES I. (2001): Structural Change in Food Retailing. *Hungarian Agricultural Research* 10 (4) 11-15. p.
- MAGYAR Élelmiszergazdaság Évkönyve 1999-2003 Budapest: Mai Piac.
- ORBÁN Á. (2004): Merre tart a magyar FMCG kereskedelem? *Hálózat* 2004. december 14–15.p.
- STAUDER M. (2003): Az agrár- és élelmiszer-termékek belföldi kereskedelme a kilencvenes években és napjainkban. Budapest: Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet 100 p.
- TORDJMAN A. (1994): European Retailing: Convergences, Differences and Perspectives. France: HEC, 78351 JOUY -EN-JOSAS CEDEX 3-38.p. www.gfk.hu/kepek/0310/kk-01.jpg

KULCSSZAVAK: ÉLELMISZER-KISKERESKEDELEM, HIPERMARKET, SZUPERMARKET
RETAIL TRADE OF FOOD, HYPERMARKET, SUPERMARKET
EINTELHANDEL VON LEBENSMITTEL HYPER- UND SUPER-MÄRKTE

Summary

The article describes a few results of a research aiming at exploring the purchase and sales behaviour of small- and medium-sized enterprises in the field of retail trade in food. The paper represents the structural change of Hungarian trade in food, finds out its causes, and outlines the market trends which are expected to affect entrepreneurial activities in the future.

EURÓPAI UNIÓS FORRÁSOK ÉS A PPP*

KÖTELES BERNADETT

Magyarországon a PPP és az EU források is viszonylag újszerűen hangzanak, miközben gyökereik nem ismeretlenek. Arra a kérdésre, hogy ezek az eszközök között mi a kapocs, röviden és egyszerűen úgy lehetne válaszolni, hogy az érdek. Miközben a PPP alkalmazását a köz- és a magánszféra, az EU-s forrásokat az európai közösségi és a tagállami érdekek közötti összhang létezése és annak felismerése hívta és hívja életre. A kérdés az, hogy a közös érdekek megtalálása a gyakorlatban milyen formába jelenik meg, sikerül-e a megfelelő eszközt megtalálni, és az eszközök képesek-e egymást erősítő módon hozzájárulni a közös célokhoz.

Gyakran visszatérő kérdés az, hogy a modern állam szerepének megfelelően milyen feladata származik a tagállamoknak, és milyen feladatokat vállal az Európai Unió közösségi szinten, ez érvényes a PPP területére is.

Növekszik az igény, hogy a privát szféra aktívan járuljon hozzá a közfeladatok megvalósításához, miközben a közfeladat definiálása is folyamatosan változik annak megfelelően, hogy ténylegesen szükséges-e az állami beavatkozás. Kérdésként merül fel, hogy miért érdemes a PPP-t alkalmazni, és milyen eddigi tapasztalatok vannak.

Az Európai Unió forrásokkal támogat olyan területeket, tevékenységeket, amelyeket a Közösség szempontjából kiemelt jelentőségűnek ítél. Az európai uniós források közül a tanulmány elsősorban a *kohéziós politika eszközrendszerével, a Strukturális Alapok, a Kohéziós Alap és a PPP kombinálásának* lehetőségével foglalkozik. A tanulmány nem vállalkozik többre, mint annak bemutatására, hogy az *Európai Unió milyen állásfoglalással közelít a kérdéshez, a rendelkezésre álló dokumentumok alapján, és milyen elvekről és formákról beszélhetünk* a PPP alkalmazása során. Elindít egy gondolatot, miszerint megfigyelhető-e valamilyen *szabályosság a PPP alkalmazásában a különböző területeken*, milyen kritériumok alapján csoportosíthatók az egyes területeken alkalmazott PPP módszerek. Keressük a választ arra, hogy a PPP megjelenik-e és milyen módon az Európai Unió politikájában, különösen a lisszaboni stratégia és a kohéziós politika kapcsán megjelenő dokumentumokban.

Érdemes megvizsgálni, hogy milyen példák vannak a Kohéziós Alap, a Strukturális Alapok és a PPP kombinálására, mely területeken milyen tapasztalatokat szereztek az érintett tagállamok annak érdekében, hogy hozzájáruljunk a magyarországi alkalmazás lehetőségeinek vizsgálatához, és néhány kérdésre rávilágítsunk.

I. A PPP fogalma

A PPP, a köz- és magánszféra együttműködése egy új típusú, de nem teljesen új partnerség megjelenési formája, *módszere* a kockázatok megosztásával, olyan közös cél

* A Public-Private Partnership (PPP) jelene és jövője Magyarországon című 2005. március 29–30-án tartott szakmai konferencián elhangzott előadás szerkesztett változata.

érdekében, amelyet hagyományosan az állam végez. Minden olyan módszert egyesít, miszerint a közfeladatok ellátásába, a közberuházások biztosításába a magánszféra a „szokásos”-nál jobban bekapcsolódik.

II. A PPP bemutatásának fontossága

Magyarország mint az *Európai Unió új tagállama* hasonló problémákkal és várható előnyökkel számolhat mint a közép-kelet európai ország. A 2004-ben csatlakozott, első-sorban a közép-kelet európai országokban az *állam szerepének hirtelen megváltozása* volt jellemző, a Szovjetunió összeomlását követően. Párhuzamosan folyt a magánszféra ébredése, és az eladósodott, szűk költségvetéssel a közfeladatokat ellátni képtelen állam problémájának megismerése. A privatizáció ezekben az országokban gyakran az egyetlen kiútként jelent meg, miközben sok esetben felkészületlenül érte a gazdaságot.

Az IMF [2001] egy tanulmánya foglalkozik *a privatizáció és a PPP* közötti különbséggel, amely fontos eltérésként említi, hogy míg a privatizáció során egy, korábban az állam által tulajdonolt vállalat megy át magántulajdonba, és az adásvétel után az állam szerepe teljesen megszűnik, addig a PPP esetében olyan együttműködési megállapodás jön létre az állam és magántulajdon között, amely egy hosszú távú üzleti kapcsolat létrehozását jelenti. Az utóbbi során a vállalat természetes, kizárólag profit-orientáltsága az állammal kötött szerződéssel, az abban rögzített mértékig korlátozva van. Következésképpen *egy köztes állami korlátozó, befolyásoló eszköznek tekinthetjük a piaci erők érvényesülése, valamint az erős szabályozás és a reguláció között.*

A privát szféra számára megmarad a magas hozamra törekvés mint motiváció, míg az állami szektor úgy tudja befolyásolni a beruházások általa preferált területeken történő megvalósítását, hogy prioritásokat, célokat tűz ki ezek elérésére.

Mindez egyrészt kapcsolatba állítható az *állam globálisan megváltozott*, a működtetőből és önálló, domináns gazdasági szereplőből az *ösztönzővé* váló szerepével (Nurmio [1999], Dunning [2002]). Az állam nem a versenyt kizáró, illetve torzító módon nagy költségvetéssel, központi, domináns elosztórendszerként avatkozik be a gazdaságba, hanem a közforrásokkal hatékonyan gazdálkodván elősegíteni *kívánja a legkülönbözőbb eszközökkel a számára előnyös fejlesztéseket.*

Az Európai Uniós források hazánkat nagyban érintő, az Európai Unió kohéziós politikájához kapcsolódó eszközrendszer a *Strukturális Alapok és a Kohéziós Alap*. A kohéziós politika alapvető célja, hogy az Európai Közösség gazdasági és szociális összetartása erősödjék, a Közösség egésze harmonikusan fejlődjék és a *kevésbé előnyös helyzetű régiók képesek legyenek felzárkózni.* A Strukturális Alapok és a Kohéziós Alap a kohéziós politika legfőbb uniós szintű támogató eszközrendszere. Magyarország régiói a 2004–2006 közötti időszakban az *1. célkitűzés* alá tartoztak, ami a kevésbé előnyös helyzetű régiók felzárkóztatását célozta meg, és azok a régiók jogosultak a források igénybevételére, amelyeknek a *GDP-je a közösségi átlag 75%-a alatt* volt. (A Kohéziós Alap esetében ez nemzeti alapon meghatározott módon értelmezve 90%.)

A régiók felzárkóztatása elképzelhetetlen a magánszféra aktív részvétele nélkül. A „gondoskodó” állam ma nem a privát szféra helyett tevékenykedő államot kell hogy jelentse,

hanem a közfeladatok ellátásába bekapcsolódó, a kölcsönösségen alapuló kapcsolatrendszer, inkább az „ösztönző” államot jelenti, amely a nemzeti érdeke mellett, s mintegy annak biztosítékaként a közösségi célokért is tevékenyen lép fel. A közösségi forrásokba történő tagállami befizetéssel, a társfinanszírozás kötelezettségével az államok pénzügyileg is érdekeltek a közös célok hatékony megvalósításában, míg a privát szféra eredményes bevonásával a különböző feladatok ellátásánál kedvező folyamatokat indíthatnak el, növelhetik a *szinergiát* a profit és nem profitorientált akciók között.

A PPP módszer egyik legjelentősebb előnye a szinergia, a *multiplikatív, tovaryűrűző hatás elősegítése*, amellyel az érdekek összehangolásával tényleges *hosszú távra szóló pozitív hatások* és nemcsak hosszú távra szóló kötelezettségek születnek.

Gyakran említett előnye a PPP-nek *pénzügyi szempontból*, hogy a *közfunkciót ellátó beruházások költségvetésen kívüli tételként valósulhatnak meg*. Ez az állítás nem minden esetben igazolható, ráadásul a PPP módszer alkalmazásának szükségességét nem ez a szempont támasztja alá. Pozitív hatásként emlegetett: „A költségek egy évre eső kisebb terhe mellett több jelentős mértékű, jellemzően infrastrukturális beruházás valósítható meg párhuzamosan anélkül, hogy Magyarország távolabb kerülne a költségvetésre vonatkozó *maastrichti kritérium teljesítésének* lehetőségétől. A PPP-konstrukciók további előnye *az állami kiadások hosszú távon tervezhetősége*, mivel az állam a szolgáltatás tényleges igénybevételével és a szolgáltatás minőségével arányos díjat fizet.” (GKM [2004]) Mindeközben fontos megemlítenünk, hogy a nettó jelenértéknek van nagy jelentősége, és ráadásul a beruházás ára lehet aránytalanul magas.

Az állításban az állami kiadások hosszú távú tervezhetőségének az igényét említő részen van a hangsúly, ami szorosan kötődik, és feltételezi a *hosszú távú stratégiai tervezés* meglétét. A nem megfelelően kiválasztott, nem megfelelően átgondolt, megalapozatlan, esetlegesen túl sok, túl nagy összegű elkötelezettség az állam oldaláról, az esetleges felesleges szerepvállalás olyan hosszú távú pénzügyi elkötelezettséget vonhat maga után állami oldalról, amelyet hosszú évekig köteles teljesíteni, azzal a veszéllyel, hogy az végül *negatív hatással lehet az államháztartási egyenlegre és más fontosabb fejlesztésektől vonja el a forrásokat*.

Megfigyelhető, hogy a PPP együttműködések száma a kilencvenes évek óta kezdett folyamatosan bővülni az EU országok körében, amikor az egyes államok egyre inkább szembesültek a költségvetési korlátaikkal, amelyet az egységes monetáris unió, a maastrichti konvergencia kritériumok miatt tapasztaltak. Az együttműködést a magán-szférával azonban nem kizárólag a pénzügyi tényezők indokolták, hanem az *állam által nyújtott közszolgáltatások hatékonyságának, minőség-növelési és a beruházások során felmerülő kockázat megosztásának igénye*. A privát szféra oldaláról az együttműködésre való nyitottsághoz hozzájárult a verseny növekedése és a nominális konvergencia is.

A PPP előnyei, lehetőségei és egyben problémái között tartják számon, hogy a konstrukció elméletileg kiválthatja, csökkentheti a Kohéziós Alap és Strukturális Alapok által támogatott projektekhez szükséges nemzeti, kedvezményezettii hozzájárulásokat, és egyértelmű előnyként, hogy az Európai Unió által nem támogatott fejlesztési területek számára is forrásokat biztosíthat.

Általánosságban a PPP *céljai* a feladatellátás hatékonyságának és minőségének javításában, a hatékony finanszírozási és kockázat-megosztási struktúra kialakításában, a közszféra és a fogyasztók érdekeinek egyidejű figyelembe vételében foglalhatóak össze. A fenti megállapításokhoz, a *közszféra érdekeit* illetően összegezve megállapítható, hogy a kockázatmegosztás, a pénzügyi okok, a szolgáltatás minőségének javítására vonatkozó társadalmi igény kielégítése, a privát szféra szakértelmének beépítése, a hatékonyság mind-mind ösztönző tényezők. A *magánszféra* az előzőekben már megállapítottakon túl az állam, mint biztos partner, közfeladat jellegéből adódóan a biztos piac és az állam a privát szférától eltérő szakértelme miatt is részt vesz az ilyen típusú együttműködésekben. A jól kialakított PPP konstrukció esetében „mindkét fél nyer”, miközben egy költséghatékonyabb módszerrel minőségjavulást érnek el. A PPP alkalmazása a közszféra részéről több figyelmet igényel, mint egy hagyományos állami megrendelés esetében, azonban a hozadéka is nagyobb. A PPP nem univerzális megoldás, szigorú kritériumokat kell teljesíteni a projekt előkészítése során is, a projekt sikeressége érdekében. *A megfelelő területen, megfelelően alkalmazva képes tőkét és szakértelmet mozgósítani és hosszú távon jobb minőségű, hatékonyabb szolgáltatást biztosítani.*

III. Az Európai Unió álláspontja a PPP módszer alkalmazásáról

A *PPP együttműködések nincsenek szabályozva közösségi szinten*, azonban az *Európai Bizottság 2004-ben megjelentetett egy Zöld könyvet* a téma kapcsán. Gyakori indoklás a PPP terjedésére a tagállamokban az egységes monetáris politika szigorú szabályainak való megfelelés, valamint az állam szerepének felismert megváltozása. Európai szinten is felismerték a PPP-ben rejlő potenciált a döntéshozók, és a gazdasági növekedés támogatása érdekében számos intézkedést fogantatosított a Bizottság, aminek értelmében leginkább PPP keretében növelni kell a beruházásokat, elsősorban például *a közlekedés és az innováció területén*. Az EU álláspontja a PPP-vel kapcsolatban formálisan *semleges, de érezhető bizonyos finom elmozdulás a modell alkalmazásának aktívabb támogatása irányába*, különösen az előbb említett két területen. (PWC [2004]) A Zöld könyv óvatosságra int a PPP alkalmazását illetően, és az EB álláspontja szerint a nyilvánvaló mikroszintű előnyök ellenére, a helyzettől (ország, régió, ágazat) függően kell a *jogi és makrogazdasági környezetnek* megfelelően mérlegelni, hogy PPP alkalmazásával lehet-e előnyre szert tenni. A közszolgáltatások nyújtása, és azok módja teljes mértékben nemzeti hatáskörbe tartozik, ugyanakkor az Európai Unió kidolgoz ajánlásokat, stratégiai dokumentumokat bizonyos területeken (pl. elektronikus közszolgáltatások). Az Európai Unió nem kívánja befolyásolni az egyes tagállamok gyakorlatát és hozzáállását a PPP-vel kapcsolatban, ugyanakkor az Európai Bizottság állásfoglalása szerint azonban szükség van a *PPP-t illető szabályok egységesítésére közösségi szinten* annak érdekében, hogy rendezzék a körülményeket arra az esetre nézve, ha egy vállalat nem a saját tagállammal szeretne PPP együttműködés céljából szerződést kötni. (EB[2004/a])

Az Európai Beruházási Bank (EIB) az egyik olyan uniós szintű intézmény, amelynek jelentős gyakorlati tapasztalata van a PPP projektekkel kapcsolatban és tevékenyen hozzájárulhat ahhoz, hogy a PPP módszert megfelelően és növekvő számban alkalmazzák az új tagállamok, beleértve Magyarországot is. (EB[2003] Az Európai Bizottság az Európai Beruházási Bankkal (EIB) és az Európai Újjáépítési és Fejlesztési Bankkal, valamint az egyes tagállamok PPP-vel foglalkozó szervezeteivel együttműködve, azok tapasztalatai alapján készítette el a **Sikerés PPP Irányelvei** elnevezésű dokumentumot (**Guidelines for successful Public-Private Partnerships**), ami összefoglalja a PPP előnyeit és hátrányait, és segítséget próbál nyújtani a tagországoknak a PPP-k további ösztönzése és működtetése érdekében. A Sikerés PPP Irányelvei közül a **négy kiemelt irányelv** a következő:

- a piachoz való nyílt hozzáférés és a verseny tisztaságának biztosítása a privátszférával való együttműködés során,
- a közérdek szem előtt tartása, azaz a „pénzért nagyobb érték elvének” érvényesítése,
- a különböző uniós alapokból való finanszírozás határainak megállapítása,
- minden projekt esetében a legalkalmasabb PPP-módszer megkeresése. (EB[2003])

Az Európai Bizottság szigorú versenyszabályokat alkalmaz. A PPP alkalmazásával kapcsolatban is elvárás, hogy **ne veszélyeztesse a piac normális működését** és ne befolyásolja negatívan a **közbeszerések szabályainak átláthatóságát**.

A **közérdek szem előtt tartása a „pénzért nagyobb érték” elvének érvényesítése**, az egységes európai minőségi normák elterjedése érdekében sürgeti az Európai Bizottság az ellenőrző mechanizmusok beépítését a folyamatba, amelyek biztosítják, hogy a folyamat célja a felhasználó-központú szemlélet elterjedése, a közösség számára magasabb haszon elérése legyen.

Az Egyesült Királyságban, ahol a világon a legnagyobb hagyománynak örvend a PPP¹, mindig és kizárólag abban az esetben alkalmazzák, amikor érvényesül a „pénzért nagyobb érték” elve, nem részesítve előnyben előzetesen egyetlen módszert sem. Nem alkalmazzák a PPP módszert például olyan esetekben, amikor az azzal járó tranzakciós költségek nincsenek arányban a projekt értékével, vagy a hosszú távú együttműködés lehetőségeit külső tényezők (pl. gyors, gyakori technológiai váltások) előreláthatóan befolyásolják. (HM Treasury [2003])

Az uniós alapokból való finanszírozás lehetőségének tisztázása azért fontos, hogy biztosítva legyen a projektek életképessége, fenntarthatósága, ugyanakkor elkertülhető legyen a váratlan, nem kiszámítható profitszerzés veszélye is.

A PPP módszer egyik előnye a **rugalmassága**. A megvalósítandó projekt, ágazat, együttműködő partnerek igényeinek megfelelően alakítható ki, és választható ki az együttműködés legmegfelelőbb formája. Azaz egy-egy PPP együttműködés kondíciói rugalmasan alakíthatóak a megvalósítandó projektben. Nagyon sokféle PPP együttműkö-

¹ Az Egyesült Királyság szakterminológiájában PFI-nak, Private Finance Initiative-nak, privát finanszírozói kezdeményezésnek hívják, de lényegében ugyanaz.

dés létezik, és ezek között **nincs egy kiemelt, különösen jól működő PPP-struktúra, minden egyes esetben a projekt követelményeinek megfelelően kell kiválasztani a legalkalmasabbat.**(EB [2003])

A PPP formáiról megállapítható, hogy legelterjedtebb a **koncesszió**. Azonban a tag-államokra eltérő PPP-terminológia jellemző, ezért nem biztos, hogy ez a forma minden országban pontosan ugyanazt a formát, szerződést, kondíciókat takarja. A legfontosabb megállapítás a PPP formákkal kapcsolatban, hogy nincsen egy olyan struktúra, együttműködési forma, amely kiemelhető volna, amely különleges előnyöket biztosít, és amelynek a használatára lehetőleg mindig törekedni kellene. A PPP lényege pontosan a komplexitásában és rugalmasságában rejlik. A benne rejlő potenciált csak akkor lehet teljesen kiaknázni, ha minden egyes esetben, területen, a projekthez egyedileg határozzuk meg a körülmények és a partnerek igényei és lehetőségei alapján az optimális együttműködési megoldást.

A hagyományos közbeszerzési eljárásban az állam csak a közszolgáltatás nyújtásához szükséges infrastruktúra tervezését, kivitelezését bízta a privát szektorra, az elkészült létesítmény az állam tulajdonában marad, a kockázatot teljes egészében, és a finanszírozás terhére is az állam viseli. A hagyományos modell lényege, hogy a közszolgáltatásokhoz kötődő részfeladatokat az állam elkülönülten kezeli. A közszolgáltatások hagyományos kiszervezésének három lehetséges módja:

- a szolgáltatási szerződés, ahol a közsférának csak a magánszektor technológiai szakértelmére van szüksége, pl. autópályadíj beszedése,
- az üzemeltetési szerződés, ahol már a működtetés felelőssége is a magánvállalaté. Ez egy jó átmeneti, vagy kezdeti megoldás a PPP együttműködésekhez, a privátszférával való kapcsolat kialakításához, és tapasztalatgyűjtéshez, és
- a lízingbe adás, amely önálló bevételt termelő projektek esetében alkalmazható, pl. közlekedési és vízműprojektek. A szolgáltatás színvonala és az ebből következő költségek határozzák meg a működtető vállalat profitját.

Ezzel ellentétben a PPP-modell esetében az állam a projekt megvalósításának szakaszait (tervezés, kivitelezés, működtetés) integráltan kezeli, ebből erednek a hatékonysági előnyök (*whole life costing*). A PPP három alapvető struktúrája:

- a BOT (build – operate – transfer) struktúra, amikor a privátszektor végzi a tervezés – építés – működtetés funkcióit, de finanszírozási kockázatvállalás nélkül. Jellemző alkalmazási területek: tömegközlekedés és szennyvíz-infrastruktúra,
- a DBFO (design – build – finance – operate) struktúra esetében a finanszírozás is a magánszektor terhére, és
- a koncesszió jellemzőit tekintve gyakorlatilag megegyezik az előzővel, de azzal a kitételrel, hogy az eszközök tulajdonjoga kötelezően az államnál marad. (GKM[2004])

Az Európai Beruházási Bank tapasztalatai alapján a következő kulcsfontosságú elemeket állapította meg, mint a sikeres PPP követelményei: (EIB[2004])

- megfelelő, kompetitív közbeszerzési eljárás folytatása;

- megfelelő szakmai háttér biztosítása (magánszektorral való tárgyalások a szerződés kapcsán, és a közszolgáltatások azon körének definiálása, amelyek alkalmasak lesznek PPP-re);
- az együttműködések kezdeti szakaszában a tranzakciós költségek viszonylag magasak, de ezek később erőteljesen csökkennek a megfelelő jogi/intézményi háttér kiépülésével. Az EIB szerint fontos egy központi PPP egység felállítása. Főleg a kezdeti szakaszban fontos a projektek időben történő pontos megtervezése a privátszektorbeli ajánlattevők közötti versenyhelyzet maximális fokozása céljából;
- jellemző sajátosság, hogy az első PPP-k egy országban nagy volumenű, nemzeti szintű, a kormány által propagált projektek. Ezt ösztönözni javasolja minden országban annak érdekében, hogy később a tapasztalatokat regionális, önkormányzati szintre átadják.

Egyéb tanulságok, PPP esettanulmányokat bemutató könyv (Resource boook on PPP case studies) alapján: (EB [2004/b])

- A kockázat kezelése a PPP folyamatának központi eleme. Törekedni kell a kockázatmegosztás optimális arányának megtalálására. Alapszabály, hogy annak a félnek kell a kockázato(ka)t viselnie, amelyik a legjobban tudja az(oka)t kezelni. A túlzott mértékű kockázathárítás is a költségek megnövekedésében jelentkezhet, mert „a magánszféra túlárazza azokat a kockázatokat, amiket nem tud megfelelően kezelni, másrészt a magánbefektető túlzott kockázatvállalása a projekt sikerét és működőképességét veszélyezteti.” GKM[2004] Megállapítható, hogy a kockázatot minden esetben, az ügy sajátosságainak megfelelően kell megosztani. Óvakodni kell attól, hogy a projekt költségének nagysága egyértelműen meghatározza, illetve áthárítsa a kockázatot a magánszférára, mert a privát szféra profitorientáltsága révén esetleg túl nagy árat kér a „plusz szolgáltatásért”. Arra is vigyázni kell, hogy a privát szektor kockázatviselése a megfelelő arányban legyen meghatározva, mivel ez minőségi és hatékonysági problémákat vethet fel a szolgáltatás kapcsán.
- A politikai támogatás és elkötelezettség rendkívül fontos, elsősorban a nagy volumenű és a kezdeti projektek esetében. A társadalmi közvélekedést sem lehet figyelmen kívül hagyni, mert hosszú távon ez is meghatározó tényező lehet, elsősorban természetesen azokban az esetekben, amikor a felhasználóknak fizetni kell a szolgáltatásért, vagy amikor a PPP-t a magasabb minőség ígéretével alkalmazták.
- A felmérések feltárták, hogy mennyire fontos a pontos és végiggondolt jogi és intézményi háttér kidolgozása, ami segít a feleknek érezni a projekt, és azon belül a saját felelősségük határait.
- A PPP projektek nem elszigeteltek, nem szabad a módszer miatt elválasztani más projektektől. Nagy a stratégiai tervezés szerepe, és fontos egy PPP-stratégia kialakítása, például, hogy a PPP-k integráltan illeszkedjenek a nemzeti fejlesztési tervek profiljába.

Összefoglalva a következő tényezőket állapíthatjuk meg a PPP sikeres alkalmazására:

- pénzért nagyobb érték elvének biztosítása;
- az együttműködő partnerek kölcsönös elégedettsége, azaz a szerződés életképessége a felhasználók elégedettsége (Példa erre az Amerikai Egyesült Államok, ahol a társadalmi attitűd PPP-ellenes volt. Egy megoldás lehet erre a problémára, hogy, mint Írországban, a PPP-vel foglalkozó kormányzati szerv(ek) munkájába, a tervezésbe és döntéshozatalba, bevonják a civil szféra, a szakszervezetek, önkormányzatok képviselőit is.);
- makrogazdasági szempontok – hosszú távú stratégiai tervezés.

IV. A PPP alkalmazásának legjellemzőbb területei

A PPP Európában jellemző kiegészítő fejlesztési eszköz, módszer. Megállapítható, hogy bizonyos területeken szívesebben alkalmazott, mint más területeken. Gyakran alkalmazzák a *közlekedési hálózat, vízgazdálkodás, hulladékgazdálkodás* fejlesztésében, de egyre inkább elfogadottá válik más területeken is (pl. *oktatási rendszer, környezetvédelem, egészségügy*). A PPP előnyeik különösen az újonnan csatlakozott tagországokban, az *infrastruktúra* fejlesztésében tűnnek messzemenőig kiaknázhatóknak, ismerve azok hatalmas finanszírozási igényét, a költségvetés finanszírozási képességének szűk korlátait, illetve a stabilizálódó piacgazdasággal és a privatizáció előrehaladásával a magánvállalkozások működése számára egyre kedvezőbbé váló környezetet. (EB [2003])

Az infrastrukturális beruházásokon kívül a PPP egy másik jellemző területe a *kutatás-fejlesztés és innováció* területe. A PPP módszer alkalmazására nagy lehetőség van „a nagy növekedési képességű vállalkozások inkubációját segítő programok és az innováció megvalósításában, valamint a K+F konstrukciók hatékony elterjesztésében is. Eltérően az infrastrukturális beruházásoktól, amelyek esetében a PPP alkalmazása a fejlesztés nagy költségigénye miatt kézenfekvő megoldás, a technológiaintenzív vállalkozások esetében részben a fejlesztés kockázata az, ami miatt a vállalkozások kezdeti, ún. magvető szakaszában indokolt az állam szerepvállalása. Ennél is fontosabb azonban, hogy a PPP nemcsak finanszírozási szempontból jelent kölcsönös érdekeken alapuló, hatékony együttműködést, hanem az inkubáció szakmai feladatainak megoldása szempontjából is. A köz- és magánszféra együttműködése tehát a finanszírozási források bővítésén és a kihasználatlan erőforrások bevonásán túl jelentős hozadékot biztosít azáltal is, hogy a fejlesztéseket a magánszféra mobilizálásával és érdekei érvényre juttatásával valósítja meg.”(GKM[2004]) Az OECD a PPP és az egyes kormányok innovációs politikáját vizsgáló dokumentumában Hollandia tapasztalatát mutatja be pozitív példaként a PPP sikeres alkalmazására a K+F területén. (OECD [2004])

Az Európai Bizottság elkészített egy PPP esettanulmányokat bemutató könyvet (Resource boook on PPP case studies). Számos projekt tanulmányozása után a dokumentum készítői hat kritérium alapján megvizsgálták a különböző területeken, ágazatokban megvalósított PPP együttműködések: (EB[2004/b])

- A beruházás értéke: A vízgazdálkodás és a közlekedés területén tapasztalhatók a legnagyobb értékű beruházások. A nagy volumenű beruházások mellett jel-

lemző még a hulladékgazdálkodás, elsősorban szemétszállítás esetében a PPP alkalmazása.

- A szerződés időtartama: A vízgazdálkodásban és a közlekedési szektorban tapasztalhatóak a leghosszabb, 20 év körüli projektek. Ez természetesen kapcsolódik ahhoz, hogy a nagy volumenű projektek hosszú távon térülnek meg általában.
- A felelősség áthárítása: A hulladékgazdálkodás esetében a PPP alkalmazását indokolja a relatíve magas kockázat áthárításának lehetősége a privát szektorra.
- A keresletből eredő kockázat: A hulladékgazdálkodás esetében a kereslet ingadozásából eredő magas kockázat ellenére a kockázatmegosztás relatíve egyenletes a partnerek között. Ez azt jelzi, hogy a közszféra nem a kockázat „átruházását” tekinti kizárólagos lehetőségnek a magánszektorral lévő kapcsolatában.
- A szerződés típusa: A dokumentum által vizsgált projektek legtöbbször koncesszió vagy vegyesvállalat formájában valósult meg. Valójában ez azonban csak arra bizonyíték, hogy a PPP-vel kapcsolatos terminológia mennyire különböző az egyes országokban. A különböző országokból származó példák nagy többségénél, még ha hivatalosan koncesszió vagy vegyesvállalat formájában működnek is, felfedezhetők a BOT, vagy a DBFO struktúra jellegzetességei.

V. Az Európai Unió politikája és a PPP módszer alkalmazása

Lisszaboni folyamat és a kohéziós politika viszonyulása a PPP alkalmazásához

Az Európai Unió kohéziós politikájához szorosan kapcsolódnak a lisszaboni és a fenntartható fejlődési stratégiák. Röviden bemutatva a lisszaboni stratégia azt a célt tűzte az Európai Unió elé, hogy 2010-re váljék a világ legversenyképesebb és legdinamikusabb, tudásalapú gazdaságává. Elsősorban a **lisszaboni stratégiára** kitérve, 2005 tavaszán annak féléves felülvizsgálata során újrafogalmazta a célok megvalósításának fő szempontjait. Számos utalás található a dokumentumokban a PPP alkalmazására.

- Az Európai Tanács 2005. évi tavaszi ülésére készített akciótervében az 5. központi policy területen említi meg a K+F beruházások növelése és fejlesztése indikátorai között, és a 7. központi policy területen az Erős európai ipari alapozóhoz való hozzájárulásról szóló részben a PPP-t említi meg, mint használandó módszert olyan esetekben, amikor a társadalom előnyei nagyobbak, mint a magánszféráé (pl. a hidrogénből történő energia nyerése esetében). (COM [2005]24)
- Az Európai Tanács 2005. március 22–23-án megjelent Elnökségi Következtetések című dokumentumában a „Tudás és innováció – a fenntartható növekedés motorjai” részben utal a privát- és a közszféra közötti párbeszéd jelentőségére a tudásalapú társadalom kiépítése érdekében. A K+F kiadások esetében elérni kívánt 3% a magán- és a közszféra között megfelelő arányban kell, hogy történjen. (Megjegyzem, hogy az Eurostat 2005. február 24-én megjelent K+F

az EU-ban² hírei és adatai alapján a privát szféra különösen alacsony (egy-harmad) alatti finanszírozást vállal bizonyos tagállamokban (Portugália, Lengyelország, Görögország, Magyarország, Észtország, Litvánia, Lettország, Ciprus), ami azt jelenti, hogy ezekben az országokban a közszféra a fő finanszírozó. Ennek a problematikája nem maga a finanszírozás, hanem a kutatásoknak a gazdaságba történő beágyazódásának a hiánya, aminek javításához a PPP alkalmazása hozzájárulhat.) Az iparpolitikát említve a dokumentum ugyanazon része utal a hosszú távú kutatási ütemtervek, a technológiai platformok PPP alapú felállításának jelentőségére. „A vonzó terület a beruházások és munka számára” elnevezésű részben kiemeli a közlekedés és energia területeit, mint olyan területeket amelyek beruházásai esetében az Európai Uniónak közösségi szinten, és az egyes tagállamoknak önállóan is ösztönözniük kell a PPP alkalmazását.

Az Európai Unió *kohéziós politikájáról* néhány mondatban már korábban esett szó, a 2004–2006 közötti időszakra vonatkozó I. Nemzeti Fejlesztési Terv dokumentumot Magyarország ennek szellemében készítette el. Jelenleg a **2007–13-ig tartó pénzügyi időszakot meghatározó kohéziós politika reformjának** kidolgozása zajlik az Európai Bizottság, a tagállamok és csatlakozó országok közreműködésével. Ezek közül kiemelt fontosságú az Európai Bizottság 2004 februárjában közzétett 2007–2013. évek pénzügyi perspektívája, valamint a kohéziós politika jövőbeni alapelveit lefektető 2004 februárjában megjelent **3. Kohéziós Jelentés**³. A 3. Kohéziós Jelentésben a 2007–2013 közötti kohéziós politikára vonatkozóan első ízben fogalmazta meg az Európai Bizottság a javaslatait, aminek alapján a „Konvergenciát”, a „Regionális versenyképesség és foglalkoztatottság”, „Területi együttműködés” célkitűzéseket határozta meg. A 3. Kohéziós Jelentés foglalkozik a PPP alkalmazásának lehetőségével, aminek kijelentéseiből a következő megállapítások szűrhetők le:

- Óvatos, de nyitott megközelítés: úgy fogalmaz, hogy a „PPP megfelelő módszer lehet”.
- Korlátok és engedmények együttes megléte: a jelenlegi rendszerben alkalmazása szigorú korlátokhoz kötött, de említ néhány pozitív tapasztalatot az Egyesült Királyságban és Franciaországban.
- Veszélyekre is felhívja a figyelmet: óva int a PPP alkalmazásától, és általában az állami beavatkozástól abban az esetben, ha az „túlfinanszírozás”-hoz vezetne.
- A hatékonyság és szakmaiság jegyében a szükségesség és szakmaiság vizsgálata kiemelt jelentőségű: a nagy volumenű infrastrukturális jellegű beruházásoknál lehet, hogy túl nagy ára lenne a PPP alkalmazásának, ha a hosszú távú szerződés nem kellően rugalmas.

² Eurostat Nwes release 26/2005-24-February 2005, Research & Development in EU, EU25 spent nearly 2% of GDP on Research and Development in 2002, 55% funds from the business sector in 2001

³ http://www.europa.eu.int/comm/regional_policy/sources/docoffic/official/reports/cohesion3/cohesion3_hu.htm

A Strukturális Alapok, a Kohéziós Alap és a PPP kombinációja alkalmazásának esetei

Az Európai Bizottság több dokumentuma is utal a PPP konstrukció és a Strukturális Alapok, Kohéziós Alap sikeres kombinációjára. Jellemzően a 3. Kohéziós Jelentés is az **infrastrukturális jellegű beruházások (közlekedés- autópályák, hidak)**, valamint a **K+F, innováció** területéről említ sikeres projekteket.

- A portugáliai Vasco de Gama híd megközelítőleg 900 millió euróba került és a projektet a Lusoponte koncesszióval nyerte. A koncesszió szerint az építéssel és működtetéssel együtt a Lusoponte maximum 33 év után adja át a tulajdonjogot a kormánynak. A projektet a Kohéziós Alapból, az Európai Beruházási Bank és a portugál kormány által finanszírozták. EB [1999/C267/02]
- A finnországi (Oulou régió) Octopus projekt a 2. célkitűzés alá tartozó területen PPP-vel és a Strukturális Alapokból a kezdő vállalkozásokat és az innovációt támogatta, létrehozva egy együttműködési hálózatot a mobilkommunikáció központja, Oulou város és számos telekommunikációs cég, oktatási, kutatási intézmény között.

Megemlíti egy speciális alapot is a kis- és középvállalkozásoknak, amit 1996-ban hoztak létre és nem támogatásokat ad, hanem piaci hiteleket és kockázati tőkét fektet be. A **Merseyside Special Investment Fund⁴**-ot a Barclays és Merseyside Nyugdíj Alapból és Strukturális Alapból finanszírozták. Sikeresége miatt számos más az 1. célkitűzés alá tartozó területeken követték a példáját, így például South Yorkshire-ben, Cornwall-ban és Wales-ben.

A PPP módszer és az Európai Unió források Írországbán

Írország nem tartozik a PPP úttörői közé, azonban dinamikusan fejlődött az elmúlt években. 1998-ban kezdték alkalmazni, mikor nemzetközi példákat követve egy tárca-közi bizottság jelentése alapján kormányhatározatban döntött a PPP projektek alkalmazásáról. 2003-ban az ír Környezetvédelmi, Nemzeti Örökségi és Önkormányzati Minisztérium kiadott egy dokumentumot **Policy Framework for Public Private Partnership (PPP) in Ireland** címmel.

A 2000–2006-os időszakra vonatkozó írországi Nemzeti Fejlesztési Tervben a PPP-re úgy hivatkoznak mint a hazai fejlesztésekhez szükséges fontos eszközre, miszerint a magánszféra hozzájárulása a fejlesztési beruházásokhoz megsokszorozódó hatású az állam számára. Az említett dokumentum alapján külön forrásokat irányoztak elő a PPP keretében megvalósítandó beruházásokra. Létrehoztak egy PPP Alapítványt, amely 1999 óta működik azzal a céllal, hogy az önkormányzatokat segítse a megfelelő PPP konstrukció kiválasztásában, és kezdőtőkét biztosítson amennyiben az indokolt. Az önkormányzatok a vállalatokkal együttműködve nyújthatnak be pályázatot a minisztériumhoz a megvalósítani kívánt projekt kapcsán, amely pozitív elbírálás esetén kormányzati támogatással indul. Külön szempontrendszerrel dolgoztak ki az elbírálásra, amelynek

⁴ www.msif.co.uk.

elemei között találunk olyanokat, mint a közszolgáltatás relevanciája, minősége, a projekt életképessége, újszerűsége, más területekkel való kapcsolata. (KNÖÖM [2003])

2003-ban létrehozták a Nemzeti Fejlesztési Finanszírozási Ügynökséget, aminek feladata segítségnyújtás, tanácsadás az önkormányzatoknak a pénzügyi kérdésekben; a Nemzeti Fejlesztési Tervben megvalósítandó nagy volumenű, infrastrukturális beruházások optimális finanszírozási keretének kidolgozása, ezenkívül forrás biztosítása azon PPP projektek esetében ahol az hatékonyabbnak bizonyul.

VI. Következtetések: a PPP módszer, a Strukturális Alapok és a Kohéziós Alap Magyarországon

A PPP megfelelő alkalmazása, beleértve a korábban vázolt szempontrendszer érvényesülését, az egységes jogi, pénzügyi, intézményi feltételek megteremtését, a nemzetközi, európai tapasztalatok felhasználását, várhatóan a működő fázisba lépő projektek számának bővülésével is az együttműködések dinamikus növekedéséhez, és szélesebb körben (önkormányzatok, regionális kezdeményezésű projektek) való elterjedéséhez vezet. A lehetséges negatív forgatókönyv szerint azonban a módszer nem megfelelő és nem a megfelelő területen való alkalmazása, a kedvezőtlen szerződések, a politikai és társadalmi támogatottság megszűnéséhez vezetnek. Jól látható volt ez az Amerikai Egyesült Államok és Írország példáján, hogy a társadalmi attitűd milyen szerepet játszik, ugyanakkor a szakmaiság, felkészültség a közzsféra oldaláról óriási jelentőséggel bír.

A korábbi megállapításunkhoz, miszerint a hosszú távú szerződések kultúrájának és a hosszú távú stratégiai tervezés megléte mind fontos tényezők a sikeres alkalmazásban, az Európai Unió a Strukturális Alapok és Kohéziós Alap igénybeviteléhez az érintett országoktól hosszú távú tervezést kíván meg. Az Európai Unió hét évre szóló költségvetéséhez kapcsolódva kellett a jogosult országoknak nemzeti fejlesztési terveiket elkészíteni. Mivel Magyarország 2004 májusában vált tagállammá, az I. Nemzeti Fejlesztési Terv a 2004–2006 közötti időszakra vonatkozott. A következő tervezési periódus a 2007 és 2013 közötti időszakot fedi le és a tagállamoknak, így Magyarországnak is Nemzeti Stratégiai Referenciakeretet kell készítenie erre a periódusra annak érdekében, hogy ténylegesen jogosulttá váljon a forrásokra. Általános szabály, hogy a tagállamoknak a közösségi forrásokat társfinanszírozniuk kell, ugyanakkor az új tagállamokra tipikusan jellemző probléma a költségvetési deficit magas aránya. Miközben egyik oldalról ez ösztönzőleg hat, óvakodni kell a túlzásba eséssel, mert hosszú távon visszaüthet a PPP nem alátámasztott, megfelelő alkalmazása. A PWC tanulmánya felhívja a figyelmet arra is, hogy az új tagállamokban a PPP módszer meghonosítása azért sem egyszerű, mert a PPP „hagyományos” területein, a közszolgáltatások megvalósításával kapcsolatban is szerény tapasztalattal bírnak. (PWC [2004]).

Magyarországon reményeink szerint a pozitív forgatókönyv valósul meg, és mivel több új tagállam számára is hasonló kérdések vetődnek fel, és igények jelennek meg a Strukturális Alapok, a Kohéziós Alap és a PPP kombinálására, ez hozzájárulhat a helyes megoldások megtalálásához. A 2007–2013 közötti időszakra vonatkozó, az Alapok felhasználását szabályozó rendeletek véglegesítésével tovább folyhat a megoldások

keresése. Fontos lépést jelent majd a hosszú és középtávra megalkotott hazai stratégia is, amely a hosszú távú tervezéshez, a PPP 20–30 évre vonatkozó szerződéséhez háttérül szolgálhat. Még nyitott kérdés, hogy az Európai Beruházási Bank, a Strukturális Alapok és a Kohéziós Alap forrásai, valamint a PPP konstrukciók milyen módon tudják segíteni egymást, hogyan oldható meg a hatékonyabb forrásfelhasználás. Annak a felismerése, hogy ezzel a kérdéssel foglalkozni kell, az első nagyon fontos lépés a sikerhez.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- EB [2003]: „Guidelines for successful public- private partnerships.” Európai Bizottság, 2003. március.
http://www.gkm.hu/dokk/binary/23/75/16/ppp_en.pdf
- EB [2004/a]: „Green Paper on PPP and community law on public contracts and concessions.” Európai Bizottság, 2004.
http://www.europa.eu.int/eur-lex/en/com/gpr/2004/com2004_0327en01.pdf
- EB [2004/b]: „Resource book on PPP case studies.” Európai Bizottság, 2004.
http://europa.eu.int/comm/regional_policy/sources/docgener/guides/pppresourcebook.pdf
- EIB [2004]: „The EIB’s role in Public Private Partnerships (PPPs).” EIB (European Investment Bank), 2004.
http://www.eib.org/Attachments/thematic/eib_ppp_en.pdf
- GKM [2004]: „PPP-kézikönyv. A köz- és magánszféra sikeres együttműködése.” Gazdasági és Közlekedési Minisztérium, 2004.
<http://www.gkm.hu/dokk/binary/44/14/25/PPPkezikonyv.pdf>
- HM Treasury [2003]: „PFI: meeting the investment challenge.” HM Treasury (UK), 2003.
http://www.hm-treasury.gov.uk/media/648B2/PFI_604.pdf
- IMF [2001]: Gerrard, M. B.: „Public Private Partnerships.” In: Finance and Development, vol. 38., nr. 3., IMF, 2001.
<http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2001/09/gerrard.htm>
- OECD [2004]: „Public-Private Partnerships for Research and Innovation: An Evaluation of The Dutch Experience.” OECD, 2004.
<http://www.oecd.org/dataoecd/49/18/25717044.pdf>
- KNÖÖM [2003]: Policy Framework for PPP [2003]: „Policy Framework for Public Private Partnership (PPP) in Ireland. Evolution of PPP policy in Ireland.” Department of the Environment, Heritage and Local Government (Ireland), 2003.
[http://www.environ.ie/DOEI%5CDOEIPol.nsf/0/7836b232f1f75bdb80256d25003c8596/\\$FILE/Policy%20Framework%20Part%201.pdf](http://www.environ.ie/DOEI%5CDOEIPol.nsf/0/7836b232f1f75bdb80256d25003c8596/$FILE/Policy%20Framework%20Part%201.pdf)
- PWC [2004]: „Developing Public Private Partnerships in New Europe.” PricewaterhouseCoopers, 2004.
http://www.pwcglobal.com/ie/eng/about/svcs/corp_finance/pwc_ppp04.pdf
- COM [2005]24: Lisbon Action Plan incorporating EU Lisbon programme and recommendations for actions to Member States for inclusion in their National Lisbon Programmes, Companion document to the Communication to the Spring European Council 2005, Working together for growth and jobs, Brussels, 3.2.2005
- Harmadik jelentés a gazdasági és társadalmi kohézióról.
http://www.europa.eu.int/comm/regional_policy/sources/docoffic/official/reports/cohesion3/cohesion3_hu.htm

EB [1999] Commission Communication concerning the Structural Funds and their coordination with the Cohesion Fund

Guidelines for programmes in the period 2000 to 20061999/C267/

http://europa.eu.int/comm/employment_social/esf2000/guidelines/programmes/en.pdf

Merseyside Speciális Alap: www.msif.co.uk

Következtetések: a PPP módszer, a Strukturális Alapok és a Kohéziós Alap Magyarországon

KULCSSZAVAK: PPP, STRUKTURÁLIS ALAPOK, KOHÉZIÓS ALAP

PPP, STRUCTURAL FUNDS, COHESION FUND

ÖFFENTLICH PRIVATE PARTNERSCHAFTEN (PPP), EU-STRUKTURFOND, -KOHÄSIONSFOND

Summary

There is a growing demand for the private sector's contribution to the realization of public tasks. The paper discusses PPP, a new form of occurrence of the public and private sectors. The author makes a short description of the role of PPP, the point of view of the European Union on the application of the PPP method, its most characteristic areas and its possible naturalization in Hungary.

TERVEZETT ÉS MEGVALÓSULT INGATLAN-BERUHÁZÁSOK ÉS -FELÚJÍTÁSOK A HELYI ÖNKORMÁNYZATOKNÁL

LISKÁNÉ PÓLYA LENKE

Az önkormányzatokról és gazdálkodási lehetőségeikről

Magyarországon az 1990-es választások nyomán jelentősen megerősödtek a települési önkormányzatok. Európában nincs egységes önkormányzati modell, az Európai Unió sem támaszt egységes követelményeket az önkormányzati rendszerekkel szemben.

Három jól megkülönböztethető államháztartási szerkezet alakult ki Európán belül. A **mediterrán modellt** a centralizált pénzügyi rendszer, az önkormányzatok jelentős állami ellenőrzése és az apró települési önkormányzatok szűk feladatköre jellemzi. Nagyon magas, többnyire 50% feletti az ezer főnél kisebb lélekszámú települések aránya és alacsony, 10% alatti a tízezer főnél nagyobb települések aránya (Franciaország).

A **germán modellt** a föderatív államigazgatáson alapuló többszintű, erősen hierarchizált rendszer, ahol a legalsó települési szintre csekély feladat hárul. A kisebb települések nagyobb száma a jellemző itt is, hasonlóan a mediterrán modellhez.

A **skandináv modellt** nagy méretű helyi önkormányzatok, nagyfokú pénzügyi-gazdasági önállóság és széles körű szolgáltatási felelősség jellemzi. Nagy, regionális szolgáltató vállalkozások alakulnak ki, és terjednek el ebben a rendszerben. A skandináv modellű országokban mindössze néhány száz önkormányzati egység van, bőven tízezer főlötti lélekszámmal. Alig akad ezer főnél kisebb település, a tízezer főnél nagyobb települések aránya pedig nemegyszer meghaladja az 50%-ot, Svédországban eléri a 77%-ot. A skandináv modell szerves része, hogy a helyi bevételek döntő szerepet játszanak az önkormányzatok finanszírozásában.

Magyarországon a skandináv és a mediterrán modell furcsa keveréke alakult ki, ahol széles körű szolgáltatási felelősség hárul a parányi önkormányzatokra. Ugyanis Magyarország településnagyság mutatói a mediterrán mezőny közepén helyezkednek el, viszont a tízezer főnél nagyobb települések aránya (9,5%) kiemelkedik ebből a csoportból.

A fenti rövid ismertető is érzékelteti azt az egész Európában élő dilemmát, hogy hogyan lehet megtalálni a döntések finanszírozási és végrehajtási feladatok központosított, illetve helyi, decentralizált részének optimális mértékét és arányait.

Hazánkban a **helyi önkormányzás** a helyi közügyek önálló, demokratikus intézése, a helyi közhatalomnak a lakosság érdekében való gyakorlása. Az önkormányzat a közügyek intézése során kötelező és önként vállalt feladatokat lát el. A kötelező feladatok ellátásáról való gondoskodás minden önkormányzat elemi kötelessége, jóformán teherbíró képességétől függetlenül. Már a kezdetek kezdetén erős önkormányzati rendszer kiépítése volt a cél, ahol az önkormányzatok a törvények keretei között önállóan intézik a helyi ügyek széles körét.

A **települési önkormányzat feladata** a helyi közszolgáltatások körében: a területfejlesztés, a településrendezés, az épített és természeti környezet védelme, a lakásgazdál-

ködés, a vízrendezés és a csapadékvíz elvezetés, a csatornázás, a köztemető valamint, a helyi közutak és közterületek fenntartása, a helyi tömegközlekedés, a köztisztaság és településtisztaság biztosítása. Gondoskodás a helyi tűzvédelemről, közreműködés a helyi energiaszolgáltatásban, a foglalkoztatás megoldásában. Gondoskodás a gyermek és ifjúsági feladatokról, az óvodáról, az iskoláról, az egészségügyről, a szociális ellátásról. Fontos feladat a közösségi tér biztosítása a közművelődésnek: tudományos, művészeti tevékenység, sportolási lehetőség támogatása. Az önkormányzatok feladata a nemzeti és etnikai kisebbségi jogok érvényesítésének a biztosítása.

A **települési önkormányzat** maga határozza meg – a lakosság igényei alapján, a terület anyagi lehetőségeitől függően – mely feladatokat, milyen mértékben és módon lát el. Viszont meghatározottak a feladatoknak az a minimális köre, amelyek ellátása elengedhetetlenül szükséges a helyi önkormányzatnak a helyi lakosság alapfokú ellátásához, a település üzemeltetéséhez.

Az **önkormányzatok működésének meghatározó feltétele**, hogy megfelelő vagyonnal és folyó bevételekkel rendelkezzenek feladataik ellátásához. A vagyon feletti rendelkezési jogot valódi tulajdonként kell biztosítani az önkormányzatnak. Fokozottan védeni kell az alapszükségletek kielégítését szolgáló vagyont. E célkitűzést elsősorban a törzsvagyon szabályaival biztosítják, ez a tulajdoni kör forgalomképtelen, illetőleg korlátozottan forgalomképes.

Az **önkormányzatok több forrásból juthatnak bevételekhez**. Fő bevételi forrásaik a helyben keletkező jövedelmek, az átengedett központi adók, a normatív központi hozzájárulások és az állami támogatások. Az önkormányzati törvény meghatározza a pénzügyi működés rendszerét. A mindenkori éves költségvetési törvények írják elő a központi támogatás, hozzájárulás jogcímeit, mértékeit, a feltételeket. Az önkormányzatok ugyanakkor az államháztartás részei, és támogatásokon keresztül kapcsolódnak az állami költségvetéshez.

A helyben keletkező adók lehetnek

- vagyoni típusú adók (illetményadó, telekadó),
- kommunális jellegű adók (magánszemélyek, illetve vállalkozók kommunális adója),
- idegenforgalmi adó,
- helyi iparüzési adó.

A beszedett illetékből az önkormányzatok törvény szerinti megosztásban részesednek.

Önkormányzat bevételeit növeli még

- az intézmények többféle hasznosítása után fizetett díjak,
- a vállalkozásokból eredő bevételek,
- az önkormányzati vagyon hozadékából származó nyereség,
- osztalék,
- kamat,

amelyek az önkormányzatoktól nem vonhatók el és a támogatásba sem számíthatók be.

Az Országgyűlés által külön törvényben **átengedett központi adók**:

- a magánszemélyek jövedelemadójának meghatározott része
- és az egyéb megosztott adók.

1990-ben a személyi jövedelemadó 100%-a, 1991-ben és 1992-ben 50–50%-a maradt az önkormányzatoknál, 1998-ban különböző kiegészítésekkel 20%, míg a 2000. évre 10%-ra csökkent a helyben maradó személyi jövedelemadó összeg.

Az Országgyűlés **normatív költségvetési hozzájárulást** állapít meg a települések lakosságával, egyes korcsoportokkal, intézményi ellátottakkal arányosan és egyéb mutatók alapján. Ennek az elosztási rendszernek nagy hátránya viszont az, hogy nem tudja megnyugtatóan kezelni az átlagostól való eltéréseket, ezért ezek korrigálására **kiegészítő támogatási rendszerben** részesíti a központi költségvetés a rászoruló önkormányzatokat.

A kiegészítő támogatási rendszer három elemből épül fel:

- I. Az önkormányzati beruházásokat, rekonstrukciókat segítő címzett és céltámogatási rendszer működtetése. A helyi irányító szervek ezáltal érdekeltté válnak olyan beruházásokba belekezdeni, amelyekhez központi támogatást is kaphatnak.
- II. Az önhibáján kívül hátrányos pénzügyi helyzetben lévő települések működőképességének a támogatása, és az ezt segítő pénzalap létrehozása, ami az önkormányzati alapfunkció pénzügyi feltételeit hivatott azon településeken biztosítani, amelyek erre önerőből képtelenek.
- III. A harmadik elem olyan fontos önkormányzati feladatokhoz kötődik, amely még a tervezés időszakában a központosított előirányzatok rendszerében sem ismertek. Az igénybevétel feltételei előre nem meghatározhatók, ezért központosítottak (pl. csak természeti katasztrófa esetén használható fel stb.).

Az Országgyűlés még **céltámogatásokkal** is segítheti a feltételeknek megfelelő önkormányzatokat, valamint egyes nagy költségigényű beruházási feladatok megvalósítására a helyi önkormányzatoknak **címzett támogatást** nyújthat. (A címzett támogatás kizárólag meghatározott célra fordítható.)

Önállósága és működőképessége védelme érdekében kiegészítő állami támogatás illeti meg az önhibáján kívül hátrányos helyzetben lévő települések önkormányzatait. A kötelező szolgáltatások, az alapvető közellátás minden állampolgárnak alanyi jogon jár. Nem vonható meg a lakosság egy részétől ez a járandósága azért, mert a település gazdasági lehetőségei az átlagnál rosszabbak. Az átlagos feltételnél kedvezőtlenebb körülmények között gazdálkodó önkormányzatok pénzügyi gondjainak könnyítéséhez kiegészítő támogatási rendszert működtet az állam.

A fenti rövid áttekintés a helyi önkormányzatok bevételi forrásait mutatja, azt hogy a rendszer mennyire összetett és számos buktatót hordoz magában. Mivel az Országgyűlés jóformán évente dönt a különböző támogatási rendszerekről, ezért az önkormányzatok tevékenysége jelentős mértékben függ a központi költségvetéstől, a források determinációjától. A kezdetben pozitívnak mondható támogatási rendszer 1998-ra a költségvetési támogatások 31%-os csökkenését eredményezte, hatására az önkormányzati bevételek 33%-kal csökkentek.

Miért foglalkoztam ilyen részletességgel az önkormányzatok bevételeinek alakulásával? Mindenekelőtt azért, hogy bemutassam azt a sokféle forrást, amelyből származnak ma a helyi települések bevételei. Ezek a bevételek nem kőbe vésetten azonosak

évről-évre, a költségvetés befolyásolhatja a támogatás nagyságát attól függően, hogy mennyi szabad pénz van az államkasszában. Ezzel a lehetőséggel élnek is a kormányok.

Az Ecostat Gazdaságelemző és Informatikai Intézet 2001 első negyedévében indította el az IngatlanBarométer c. kiadványát, mellyel célunk negyedévenként széleskörűen összefoglalni és rendszerezni az ingatlan-forgalmazáshoz és -beruházáshoz kapcsolódó fontosabb információkat, így az építőiparhoz, a lakásépítéshez, az ezeket befolyásoló makrogazdaság egyes területeihez kapcsolódó adatokat és előrejelzéseket.

Az Ecostat Ingatlanbarométere több fontos részindexből, és ezek összevont mutatójából álló számszerű értékelés. Ezáltal negyedévente megismerhetők az ingatlanközvetítők várakozásai, az ingatlanberuházók előrejelzései, a vállalkozásoknak és a lakosoknak a várható ingatlan-forgalommal és -árakkal kapcsolatos várakozásai, valamint az önkormányzatok előrejelzései az ingatlan-felújításokkal, -beruházásokkal, és azok árnövekedésével kapcsolatban.

E tanulmány az Ingatlanbarométerből kiemelve vizsgálja az önkormányzatok ingatlan-fejlesztési indexét 2001–2004 között, és elemzi, hogy a költségvetésből kiindulva kimutatható-e az önkormányzatok anyagi eszközeinek megszorítása, ezzel párhuzamosan a felújítások, beruházások csökkenése, illetve bővebb pénzforrás esetén az ingatlanok felújítási és beruházási lehetőségeinek növekedése.

Az önkormányzatok költségvetése

Az önkormányzatok 1998–2004. években az ingatlanfejlesztésekre összességében a költségvetésük 6,5–9,1%-át fordíthatták. A vizsgált időszakban a legalacsonyabb összeg 1998-ban volt, amikor mindössze 6,5%-át költhették a települések polgármesteri hivatalai az ingatlanok felújítására és beruházására. 1999-ben az előző évinél 0,4%-kal többet, vagyis 6,9%-ot, míg a 2000. évben már 7,8%-ot, 2001-ben 8,7%-ot, és 2002-ben az önkormányzatok költségvetésük 9,1%-át költötték a fenti célokra. A beruházásokra és felújításokra fordítható pénzeszközök aránya az önkormányzatoknál a vizsgált hét év alatt 2002-ben volt a legmagasabb. E növekedés egyik oka, hogy a 2000-ben meghirdetett Széchenyi-terv keretén belül 2001–2002-ben indultak el és valósultak meg a nagyszabású beruházások (termálfürdők, utak, közműhálózat stb.). Másik oka az lehetett, hogy a 2002. év a választások éve volt, s a kormányváltás mellett, az év második felében voltak az önkormányzati választások is, amikor, ha kismértékben is, de a szokásosnál több pénzt fordíthattak a települések ingatlan-beruházásokra és -felújításokra.

2003-ban jelentősen visszaesett az ingatlanfejlesztésekre fordítható pénzeszközök aránya, ekkor a felújításokra, beruházásokra fordítható összegek az önkormányzati költségvetés 6,7%-át tették ki. Ez 2,4%-kal volt kevesebb a 2002. évi aránynál. A választási ígéretek végrehajtása következtében a közszférában, vagyis az önkormányzatoknál és a hozzájuk tartozó intézményeknél már tervezhetően is jelentősen megnöttek a bérek és közterhek, a kormányzat és az önkormányzatok is többek között az ingatlanfejlesztésektől, a közmű és egyéb beruházásoktól tudtak pénzt átcsoportosítani a megnövekedett bérterhek kifizetésére.

2004-ben az előző évihez képest nem nőtt jelentősen a hivatalok ingatlan-beruházásokra és -felújításokra fordítható összege, mindösszesen 0,2%-kal volt magasabb, mint az előző évben. Összességében az önkormányzatok költségvetésüknek csak 6,9%-át költötték a fenti célokra, mint 1999-ben.

1. tábla

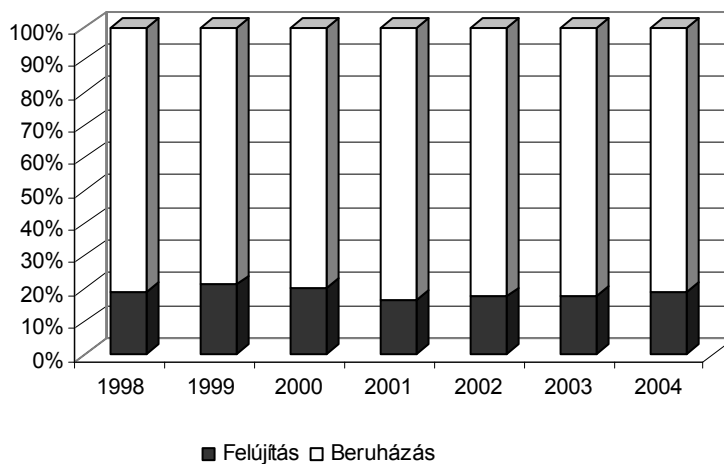
Az önkormányzati költségvetés összege és az ingatlan-felújításra és -beruházásra fordított összeg, 1998–2004

Év	Ingatlan-		Ingatlan-felújítás és -beruházás összesen	Önkormányzati költségvetés	Ingatlan-felújítás és -beruházás az önkormányzati költségvetés százalékában
	felújítás	beruházás			
1998	29 799	126 759	156 558	2 404 573	6,5
1999	32 127	119 675	151 802	2 209 179	6,9
2000	38 967	151 148	190 115	2 431 344	7,8
2001	40 215	201 455	241 670	2 774 658	8,7
2002	52 114	243 558	295 672	3 261 684	9,1
2003	45 774	209 540	255 313	3 783 672	6,7
2004	51 829	219 301	271 132	3 940 038	6,9
2004 az 1998 százalékában	173,9	173,0	173,2	163,9	105,7

Forrás: Önkormányzati költségvetési beszámolók, 1998–2004.

1. ábra

Az ingatlan-felújításra és -beruházásra fordított összeg megoszlása az önkormányzatok költségvetésében

Forrás: Önkormányzati költségvetési beszámolók, 1998–2004.

Az 1998–2002. évek között egy lassú, de kismértékben növekvő felújítási és beruházási lehetősége volt az önkormányzatoknak. Ez a tendencia 2003-ban megtört, s korrigálásra vár, hogy tovább ne romoljanak a különböző szociális és egyéb célra használatos épületek karbantartására, felújítására fordítható pénzeszközök, és ne kelljen tovább halasztani a közművesítés elodázhatatlan beruházásait sem.

Ha az önkormányzatok költségeit aszerint vizsgáljuk, hogy inkább a meglévő ingatlanok felújítását, karbantartását végezték-e el vagy új ingatlan beruházásába fektettek-e be, akkor azt tapasztaljuk, hogy 1998–2000 között az ezekre a célokra fordítható pénzeszközök 19–21%-át felújításra, 79–81%-át pedig új ingatlan létrehozására költötték. 2001–2003 között arányaiban valamivel kevesebbet fordítottak a meglévő ingatlanok felújítására, karbantartására a helyhatóságok, s inkább új ingatlant építettek. Persze ennek oka lehetett az is, hogy a már régi, és csak nagy költséggel felújítható ingatlanok helyett inkább újat építettek.

A felújításra-beruházásra fordított összegek aránya 2004-ben kismértékben változott, felújításokra nagyobb, beruházásokra valamivel kisebb arányban költöttek a polgármesteri hivatalok.

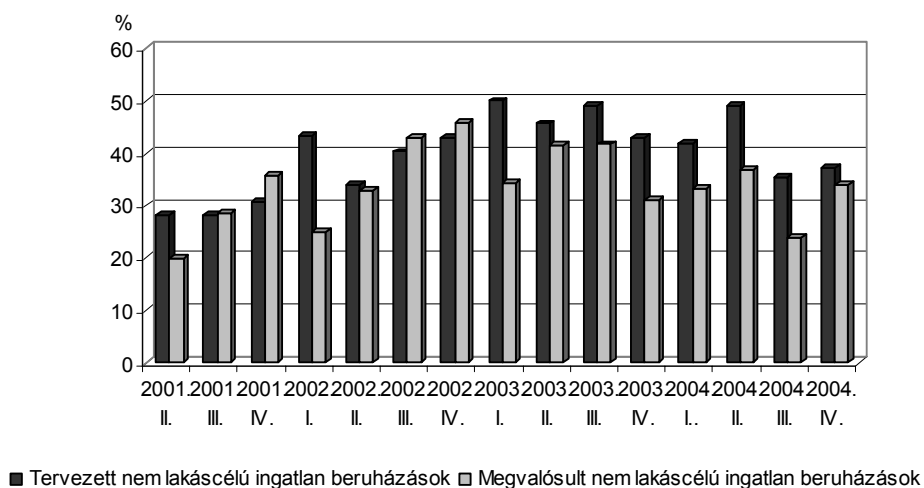
Felmérések a tervezett és a megvalósult ingatlan-beruházásokról és felújításokról a helyi önkormányzatoknál 2001–2004 között

Első kérdésként azt vizsgáljuk, hogy az önkormányzatok az elmúlt fél évben hogyan teljesítették a nem lakáscélú és a lakáscélú beruházásokat, valamint a telekkialakítást. Ugyanebben a kérdésben várjuk a választ arra is, hogy milyenek a fenti ingatlanoknál a következő félévi terveik megvalósulása.

A nem lakáscélú, valamint a lakáscélú ingatlanépítések és a telekkialakítás is jelentős anyagi eszközt, ezen kívül hosszú távú tervezést, szervezést kíván a hivataloktól. Tehát fel tudnak készülni e beruházásokra akkor, ha tudják, hogy hogyan alakul a költségvetésük az elkövetkező időszakban. De a tervezett és a ténylegesen megvalósult beruházások közötti arányeltolódás azt mutatja, hogy az önkormányzatok ma még nincsenek abban a pénzügyi helyzetben, hogy a tervezett ingatlan-beruházásokat maradéktalanul teljesítsék, vagyis a tényszámok azt mutatják, hogy az önkormányzatok ma még főleg azokat a beruházásokat valósítják meg, amelyek a települések működéséhez alapvetően fontosak és szükségesek.

Volt olyan időszak, amikor az önkormányzatoknak 28%-a jelezte, hogy **nem lakáscélú beruházásokat** tervez megvalósítani, de volt amikor a válaszoló önkormányzatok fele kívánt nem lakáscélú ingatlant építeni. A megvalósulás általában kevesebb önkormányzatnál történt meg, mint ahányan tervezték. Nem lakáscélú ingatlant épített az önkormányzatok 20%-a, de volt, hogy 46%-a teljesítette az előre jelzett nem lakáscélú ingatlanfejlesztést. Itt inkább az a jelentős információ, hogy az előre tervezhetőség ellenére 2002 I. és 2003 I. negyedévében, valamint a 2004 II. és III. negyedévében az önkormányzatok 12–19%-ának kellett elhalasztani illetve elállnia a nem lakáscélú ingatlan-beruházásoktól. Ezzel szemben több önkormányzat épített nem lakáscélú ingatlant, mint ahányan tervezték 2001 IV. és 2003 III–IV. negyedévében.

2. ábra

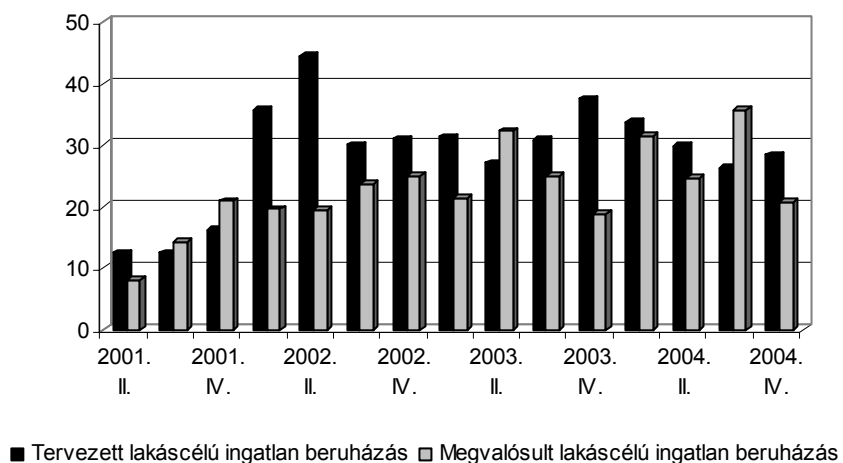

Forrás: ECOSTAT.

3. ábra

A tervezett és megvalósult lakáscélú ingatlanberuházások alakulása az önkormányzatoknál, 2001–2004

A tervezett és a megvalósult lakáscélú beruházások alakulása az önkormányzatoknál, 2001–2004

Forrás: ECOSTAT.

Lakáscélú beruházást 2001-ben a hivatalok 12–16%-a tervezett. 2002-ben nőtt a lakásépítést tervezők száma, feltehetően az új kormány által meghirdetett bérlakás-építési-program hatására. Ebben az évben az önkormányzatok majdnem fele, 44,6%-a jelezte lakásépítési szándékát. Az év III. és IV. negyedévében, amikor már nyilvánvalóvá vált, hogy a bérlakásépítéshez szükséges anyagi eszközöket a kormányzat nem tudja biztosítani a hivataloknak, a lakásépítési szándék 30–31%-ra zsugorodott.

2003-tól a hivatalok 26 és 37%-a tervezte lakáscélú ingatlanok beruházását, de összességében az önkormányzatok alig 19%-a teljesítette beruházási tervét. Kevesebb önkormányzat jelezte a lakáscélú, mint a nem lakáscélú ingatlan építését, s néhány kiugró negyedévtől eltekintve valósabban mérték fel a lakásépítésre fordítható anyagi lehetőségeiket.

A hivatalok a 2004. évben már reálisabban terveztek, s a tervezett és a ténylegesen meg is valósult lakáscélú beruházások száma viszonylag kiegyenlített volt.

A kormányváltás során 2002-ben meghirdetett bérlakásépítési-programnak csak nagyon kis része valósult meg, legalábbis önkormányzati pénzforrásokból, de kiemelt kormányzati pénzekből is igen kevés lakás, és főleg bérlakás épült.

Az önkormányzatok mindig több telekkialakítást prognosztizáltak, mint amennyit ténylegesen megvalósítottak, legnagyobb elmaradás, illetve túltervezés 2001 III., 2003 I. és IV. negyedévében volt.

Második kérdésünk az épületek, építmények tervezett és megvalósult felújítása.

Tapasztalatunk szerint a nem lakáscélú és lakáscélú ingatlan-beruházásokat és a telekkialakítást pontosabban tudták jelezni a hivatalok, mint a felújítások menetét. Az **ipari épületek felújítása** minden negyedévben elmaradt, csak 2002 IV. negyedévében jelezte az önkormányzatok közel 10%-a, hogy ezeknél az ingatlantípusoknál történt felújítás, annak ellenére, hogy előre nem tervezték.

2. tábla

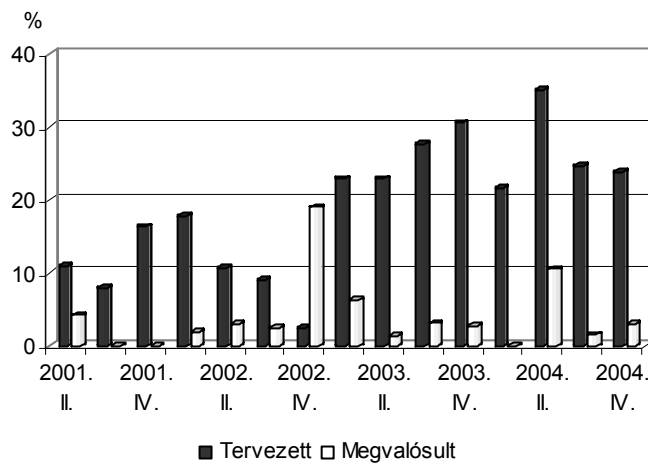
*Az ipari épületek tervezett és megvalósult felújításának aránya,
2001–2004*

Megnevezés	2001			2002				2003				2004			
	II.	III.	IV.	I.	II.	III.	IV.	I.	II.	III.	IV.	I.	II.	III.	IV.
	negyedév														
Tervezett felújítás	4,7	0	2	4,5	5,4	6	0	2,1	4,3	7,7	9,7	4,1	5,3	7,7	1,5
Megvalósult felújítás	0	0	0	0	0	0	9,5	0	0	0	1,4	1,4	0	1,5	0

Forrás: ECOSTAT.

Valamivel nagyobb arányban teljesült a **kereskedelmi, szolgáltató helyek, irodahelyiségek renoválása**, mint az ipari épületeké, de a tényleges felújítások jóval elmaradtak a tervezettektől. 2003-ban az önkormányzatok 20–30%-a jelezte, hogy felújításokat szeretnének a fenti ingatlanokban, de ez mindössze 1,4–6,3%-uknál valósult meg.

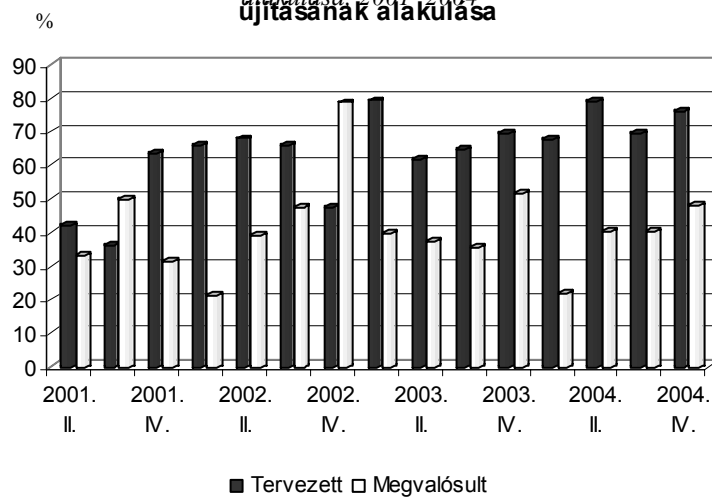
4. ábra

Forrás: ECOSTAT.

5. ábra

Az oktatási, szociális, kulturális célokat szolgáló épületek felújításának alakulása, 2001-2004.
Az oktatási, szociális, kulturális célokat szolgáló épületek felújításának alakulása, 2001-2004.

Forrás: ECOSTAT.

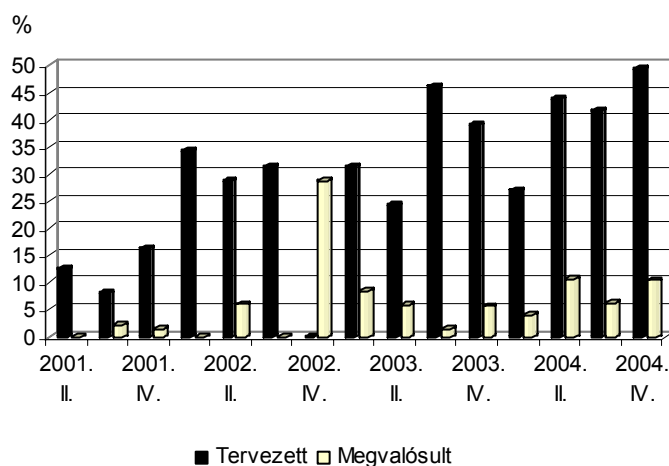
A legtöbb településen az **oktatási, szociális, kulturális célokat szolgáló épületek felújítására sor került**, mert az oktatási és szociális épületeket legalább egyszer egy évben fel kell újítani, hogy a tanítás és egyéb ellátás folyamatosságát biztosítani lehessen,

sőt 2001. III. és 2002. IV. negyedévben, jelentősen túl is teljesítették a tervet az önkormányzatok. Kevesebb felújítást végeztek el majd minden év I. negyedévében, amikor természetesen nem volt iskolai szünet, s a többi ingatlan felújításának sem kedvezett a téli időjárás.

Lakóépületek felújítását a 2001. évben alig tervezték a polgármesteri hivatalok, a 2002–2004. években már jóval többen jelezték, de nagyon kevesen valósították meg ténylegesen. Feltehetően csak azokat a lakóépületeket újították fel, ahol már nem tudták tovább halasztani a munkálatokat.

6. ábra

A lakóépületek felújításának alakulása, 2001–2004

Forrás: ECOSTAT.

Tömbrehabilitációt kevés polgármesteri hivatal tervezett, és kevesen is realizáltak. Az **egyéb épületek, építmények** felújításának megvalósulásáról elmondható, hogy a tervezettnél tizenegynél több önkormányzatnál újítottak fel egyéb épületet, ezek lehetnek egészségügyi, mint például rendelőtézetek, kórházak, szórakoztatást biztosító épületek (pl. színház, filmszínház), vagy fürdők, uszodák, közösségi célokat kiszolgáló épületek. Ezeket feltehetően azért nem tervezték előre, mert sok esetben az azonnali felújítás volt csak járható út, ahhoz, hogy ne történjen tragikus baleset, vagy funkcióvesztés ne álljon be azonnal.

Következő kérdésünk a **közműfejlesztési beruházásokat** az új vezetékek építését és a meglévő hálózat felújítását érinti. Felmérésünkben kiténik, hogy a polgármesteri hivatalok nagyon fontosnak tartják a településeik közműveinek fejlesztését, ezt még az ingatlanok felújításánál és állagmegóvásánál is fontosabb feladatuknak tekintik.

A **vízvezeték építését és felújítását** az önkormányzatok 15–40%-a szokta jelezni, s többségében a fejlesztések meg is valósulnak. 2001. II., 2002. és 2003. I. negyedévében, valamint 2004. II. negyedévében maradt el jelentősebben a vízvezeték fejlesztése a tele-

püléseken. Ennek oka az lehetett, hogy év elején még nem volt elegendő pénzeszközük a hivataloknak, és ezen munkálatok végzésének az időjárás sem kedvezett.

A **szennyvízelvezető-csatorna** építését jóval több polgármesteri hivatal tervezi, mint a vízhálózat fejlesztését. Ez mutatja, hogy a településeken a csatornázottság hiányzik, s ezt kell főleg pótolni és fejleszteni jelentősebb mértékben. Az önkormányzatok majdnem fele, de volt, ahol 70%-a tervezte a szennyvízelvezető csatorna építését. A megvalósulás főleg ott volt magas, ahol a szennyvízcsatorna-építésben legnagyobb volt az elmaradás. 2001 III. negyedévében például az önkormányzatok 52%-a tervezett csatornaépítést, -felújítást, ami végül csak a települések 22,4%-ánál valósult meg. 2002 I. és II. negyedévében a csatornázást tervező önkormányzatok valamivel több, mint a felénél végezték el a munkát. 2002 II–III. negyedévében 42%-a, illetve 53%-a tervezett csatornázást a településeken, és ezt maradéktalanul végre is hajtották. Összességében az állapítható meg, hogy az önkormányzatok viszonylag jelentős része tervez csatornázást a településükön, de a megvalósulás többségében nem éri el a 100%-ot.

Gázvezeték építését, fejlesztését arányaiban kevesebb önkormányzat tervezi. Volt olyan időszak, amikor csak 8,2%-uk, míg 2002 I. és 2004 II. negyedévében 28,4%-uk, illetve 29,8%-uk tervezte a gázbevezetést a településén. A tervek többségükben valóra váltak, kevés helyen kellett elhalasztani ezt a beruházást.

Az **úthálózat építését és a meglévő hálózat fejlesztését** legkevesebb 42,2%-a, illetve a hatóságok 82%-a tervezte. A 15 vizsgált negyedévből 6 negyedévben megépült, a többi negyedévben hol jobban, hol kevésbé jól teljesültek a beruházási, felújítási tervek. Legnagyobb elmaradás 2002 I–III. negyedévében, 2003 II–III., valamint 2004 II. negyedévében tapasztalható. Ennek az lehet a magyarázata, hogy a 2002. év a kormányváltás éve volt, s az előző kormánynak már, a következő kormánynak pedig még nem volt pénzeszköze az önkormányzatok büdzsáját feltölteni.

Ha összesítjük a beruházások és felújítások elmaradását, akkor az is megállapítható, hogy a **közműhálózat építése és felújítására fordítható pénzeszközök a 2002. évben szűkösek voltak**. A 2003. év I. félévben és 2004. II. negyedévben többen jelezték szándékukat, mint ahányan ténylegesen fejleszteni tudták településük közműveit.

Az önkormányzatoknak – annak ellenére, hogy már jelentős részben értékesítették lakó- és nem lakóépületeiket, valamint a településekhez tartozó telkeket – még mindig van értékesítésre váró és kínálható ingatlanvagyonuk.

2001-ben kevesebb önkormányzat kínált megvételre nem lakáscélú és lakáscélú ingatlanokat, telkeket. 2002. évtől több önkormányzat jelezte, hogy értékesíteni szándékozik a még meglévő ingatlanjait és telkeit. A nem lakáscélú ingatlan és telekértékesítési tervét több polgármesteri hivatal realizálta, mint a lakáscélú ingatlanokét. Ennek oka feltehetően az, hogy a jó állapotú lakások már 10–15 éve magántulajdonba kerültek. A rosszabb állapotú lakásokat viszont – ugyan jelezték értékesítési szándékukat – az önkormányzatok végül is nem tudták eladni.

A termelőszövetkezeti mozgalom visszaszorulásával, a mezőgazdasági művelés alól kivont termőterületek növekedésével, nőtt az önkormányzatok birtokában lévő parlagon heverő földterület. Ennek karbantartása és fenntartása sokba kerül a polgármesteri hivataloknak, ezért ha lehetőségük van, felparcellázzák, és lakóépületek, illetve egyéb

nem lakáscélú ingatlanok építésére teszik alkalmassá. Ezzel az önkormányzatok – ideig-óráig – pótolni tudják a költségvetési megszorítások miatti bevételkiesést is.

A további kérdésekben arról kérünk információt az önkormányzati hivataloktól, hogy milyen lesz a településeiken az **ingatlan-beruházási kedv** építményszéleskörű szerinti. Ezt az önkormányzatok azért tudhatják, mert építési engedélyt kell adniuk minden épületre, amit a településen bárki is fel szeretne építeni, illetve építtetni. Ezek a beruházások nem a polgármesteri hivatalok költségvetését terhelik, sőt különböző bevételük is van ezen építmények működtetése után a hivataloknak, ezért fontosak ezek a beruházások. Itt a beruházások alakulását főleg tendenciájában vizsgáljuk: nő, nem változik vagy csökken-e a különböző ingatlantípusoknál a beruházási kedv.

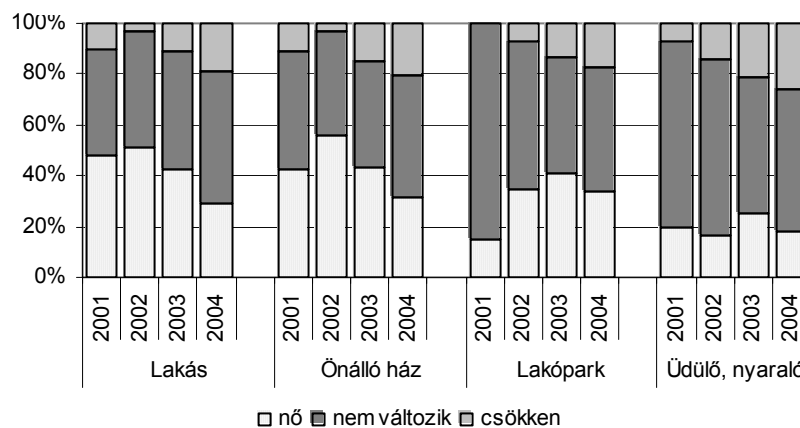
A polgármesteri hivatalok szerint a **lakásépítés üteme** a 2001. és a 2002. években nőtt, majd 2003-tól csökkent. 2002-ben még a hivatalok több mint 50%-ának véleménye szerint a lakásépítés növekszik, 46%-uk szerint nem változik, és csak alig 3%-uk mondta, hogy visszaesik a lakásépítések száma. 2004-ben már csak 30%-uk szerint emelkedik, 52%-uk szerint nem változik, viszont közel 20%-uk szerint mérséklődni fog a lakásépítés üteme. Az önálló házak építését is nagyjából a fentiek szerint értékelik.

A **lakóparkok** esetében a legnagyobb növekedést 2003-ban jelezték, és 2004-ben már kevesebbre számítottak.

Az **üdülők, nyaralók** építésének megítélése ugyancsak teljesen megegyezik a tényekkel; csak kismértékben épülnek, és inkább csökken ezen épületfajták építése iránti igény.

7. ábra

Az önkormányzatok véleménye a beruházási kedv alakulásáról, 2001-2004

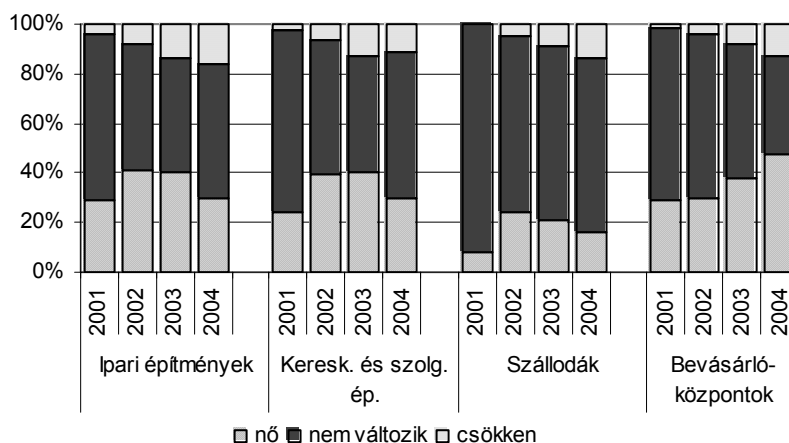
Forrás: ECOSTAT

A vizsgált időszakban jelentősen nőtt az **ipari építmények és a kereskedelmi és szolgáltató épületek** beruházása, bár a növekedés mértéke a 2004. évben már kisebb arányú volt. Hasonlóan alakultak a **szállodai** beruházások is.

A **bevásárlóközpontok** építése továbbra is napirenden van. Az önkormányzatok fele jelezte még a 2004. évben is, hogy bevásárlóközpontokat szándékoznak építeni, ami azt mutatja, hogy ez a folyamat még nem fejeződött be. Egyre több üzletlánc telepszik meg a kisebb-nagyobb városok központjában vagy a települések szélén, ahol könnyű parkolót is kialakítani.

8. ábra

Az önkormányzatok véleménye a beruházási kedvről, 2001-2004

Forrás: ECOSTAT

Az **igazgatási és irodaépületek, művelődési és oktatási épületek**, valamint **szociális és egészségügyi épületek** építését az önkormányzatok 10–20%-a jelezte. Ez abból adódik, hogy ezen épületfajták építését ma még főleg önkormányzati pénzekből fedezik, megvalósításukra főleg kiemelt beruházási vagy pályázati keretből van lehetőség, amelynek mértéke nem nő.

A **mezőgazdasági épületek** építésének virágkora 2001-ben és 2002-ben volt, 2003-tól már csökkent irántuk a beruházási kedv.

A polgármesteri hivatalok véleménye szerint az **árakra vonatkozó előrejelzéseik** nem voltak túlzottak. Az építőipar árindeke ténylegesen 2001-ben 10%, 2002-ben 4,5%, 2003-ban 5,7% volt, míg az önkormányzatok valamivel magasabb, 10,6%, 9,6% és 9,8% áremelkedést prognosztizáltak az építőipari tevékenységek piacán.

A telekárak és az egyéb tervezési díjak, valamint a munkaerőköltségek áremelkedésére nincs hivatalos adat, amivel összevethetnénk az önkormányzatok által vélt árnövekedéseket, de mind a telekáraknál, mind az egyéb tevékenységeknél prognosztizált előrejelzéseik azt mutatják, hogy, a **polgármesteri hivatalok reálisan ítélik meg az árváltozások mértékét, ismerik a tényleges piaci árakat.** Ez feltehetően azért is van így, mert az önkormányzatok kötött költségvetéssel gazdálkodnak, előre kell tervezniük a költségeket és a költségnövekedéseket.

Még a tanulmány elején feltett kérdésre válaszolva, hogy az önkormányzatok költségvetésének változásából kimutatható-e az ingatlan-beruházások és -felújítások változása, világosan látszik, hogy az épp hatalmon lévő kormány legalább a választás évében fontosnak tartja az önkormányzatok ingatlan-beruházásaira és -felújításaira fordítható pénzeszközök növelését. Emellett a kormányváltás évében választja újra Magyarország lakossága az önkormányzati vezetőket is, tehát az önkormányzatok pénzeszközének növelése így kettős célt szolgál. A többi években viszont kevesebb jutott beruházásokra és felújításokra.

Az Ecostat által négy év alatt készült negyedéves felmérések eredményeképpen megállapítható, hogy a tervezett és megvalósult ingatlan-beruházások és -felújítások legtöbbször ad hoc jelleggel teljesül. Az önkormányzatok leginkább a közműfejlesztési beruházásokat és felújításokat tudják tervezni, és ezeket teljesítik legjobban. Ez főleg annak tudható be, hogy a közműberuházások, mint például az útépítés, vagy a csatorna- és vízvezeték-hálózat fejlesztése nagyon fontosak a települések számára, és ezekhez sok esetben a lakosság is anyagilag hozzájárul. Ezek olyan életminőség-javító beruházások, melyeket nagyon fontosnak tartanak a polgármesteri hivatalok, ezért szorgalmazzák ezeket.

A beruházások és fejlesztések legnagyobb része ma még kevésbé tervezhető előre, mivel a költségvetés jelentősen beleszól, ha nem is közvetlenül, de közvetett módon a visszajuttatott költségvetési pénzeket keresztül az önkormányzatok gazdálkodásába. Leginkább az önkormányzatok ügyessége, szemfülessége, személyes és egyéb kapcsolatai határozzák meg, hogy képesek-e településüknek különböző fejlesztési pénzeket szerezni. Ezt az önkormányzatok vezetői és munkatársai is tudják, és tisztában vannak azzal, hogy változtatni kell a kialakult módszeren.

A magyar önkormányzati rendszer ez év júniusában töltötte be 15. életévét, és még nagyon sok gyermek- és felnőttbetegségben szenved, mint ahogy e jeles évfordulóra megjelent „A magyar önkormányzatok tizenöt éve 1990–2005”^{*} című, számvetést készítő kötetben többen is megemlítik azokat a hibákat, hiányosságokat, melyek az önkormányzati rendszert ma még gúzsba kötik. Ilyen például a normatívák gyakori változtatása, nem megfelelő differenciáltsága, illetve az önkormányzati szférának szánt központi támogatások kormányzatonként változó köre kiszámíthatatlanná és tervezhetetlenné teszi az önkormányzatok gazdálkodását. **Az önkormányzatok részesedése a GDP-ből folyamatosan csökken és a saját bevételeik többnyire nem emelkednek a szükséges és kívánt mértékben.**

Ahhoz, hogy az önkormányzatok felelős módon előre tudjanak tervezni, csökkenteni kellene az állami függőséget, fel kellene számolni az önkormányzatok kiszolgáltatott helyzetét. Bevételi forrásaik között meghatározóbb szerepet kell biztosítani az önkormányzatok által kivethető helyi adóknak, másrészt a személyi jövedelemadó helyben maradó részének stabilizálásával kiszámíthatóvá és előre tervezhetővé kell tenni a helyi önkormányzatok bevételi forrásait.

^{*} Kiadta az Önkormányzati Oktató Központ Kht. 2005.

FORRÁSOK

Az önkormányzatok ingatlan beruházásra és felújításra fordított 1998-2004 éves összegeit Az „Államháztartás alrendszerének költségvetési beszámolója – Önkormányzati költségvetési beszámoló” éves jelentésekből gyűjtötte az Ecostat.

Az Ecostat a 2001. évtől kezdve évente négyszer végez kérdőíves felmérést a polgármesteri hivataloknál az ingatlanforgalommal, beruházással és felújítással kapcsolatban. A közel 3200 önkormányzatból rendszeresen 250 önkormányzatot kérdezzük meg és dolgozzuk fel válaszaikat.

KULCSSZAVAK: ÖNKORMÁNYZAT, INGATLAN-FELÚJÍTÁS, INGATLAN-BERUHÁZÁS
LOCAL GOVERNMENT, RENOVATION OF REAL ESTATE PROPERTY, INVESTMENT IN REAL ESTATE PROPERTY
SELBSTVERWALTUNG, IMMOBILIEN-RENOVIERUNG IMMOBILIEN-INVESTITION

Summary

The Ecostat Institute for Economic Analysis and Informatics launched in the first quarter of 2001 its publication ‘Real estate property Barometer’, which is an expansive quarterly summary and systematization of major information concerning the sales of and investment in real estate property. Taking as a basis the ‘Real estate property Barometer’, the article examines the real estate property development index of local governments between 2001 and 2004, and analyzes on the basis of their budget if there are financial restrictions at local governments, and consequently, a decline in renovations and investments, or in case of extended financial resources, a possible growth of renovations of and investments in real estate property.

GAZDASÁG ÉS BŰNÖZÉS

KOVACSICSNÉ NAGY KATALIN DR.

A bűnözés látszólag távol áll a közgazdaságtudomány által vizsgált problémáktól. Ha azonban mélyebben beletekintünk a bűnözést meghatározó jelenségekbe, ha megvizsgáljuk a bűnözés idősorait, megállapíthatjuk, hogy a bűnözés nemcsak a politikai, társadalmi, hanem az azokkal összefüggő gazdasági viszonyokkal is szoros kapcsolatban áll. Hazánkban a piacgazdaságra való áttéréssel, a gazdasági rendszerváltozással egyidejűen a bűnözés soha nem látott, rohamos növekedésen ment keresztül. A gazdaság átalakulásával járó új jelenségek, a munkanélküliség, széles rétegek elszegényedése, ugyanakkor más rétegek ellenőrizhetetlen módon történő gyors meggazdagodása, a menekültáradat, az idegenforgalom megnövekedése, az olcsó csempészáru beáramlása, a kábítószer-kereskedelem és a szervezett bűnözés megjelenése, végül a halálbüntetésnek a leg-rosszabb időpontban történt eltörlése mind-mind a bűnözés növekedéséhez, az elkövetett bűncselekmények veszélyességének fokozódásához vezetett.

Az alábbiakban röviden három kérdéskört szeretnék érinteni:

- 1) A bűnözés alakulása Magyarországon az elmúlt négy évtizedben,
- 2) A gazdasági bűncselekmények alakulása,
- 3) Néhány új gazdasági bűncselekmény a statisztikában.

1. A bűnözés alakulása Magyarországon az elmúlt négy évtizedben

Ahhoz, hogy a bűnözés idősorait bemutathassam, röviden ismertetnem kell a bűnözés mérésére a magyar kriminálstatisztikában használt mértékegységeket. Az egységes rendőrségi-ügyészségi bűnügyi statisztika a bűnözés tárgyi oldalának mérésére az ismertté vált közvádas bűncselekmények számát használja, a személyi oldal mérésére e cselekmények ismertté vált elkövetőinek számát. Ez utóbbi lényegesen kevesebb a bűncselekmények számánál, egyrészt, mert egy elkövető több bűncselekményt is elkövet, másrészt, ha a cselekmény ismertté is válik, nem biztos, hogy az elkövetője is ismertté válik. A bírósági statisztika a jogerősen elítéltek számával méri a bűnözést, és az elkövetett bűncselekményekről gyakorlatilag alig ad tájékoztatást, minden jogerősen elítéltnél kiemel egy legsúlyosabb vagy legjellemzőbb bűncselekményt, hozzáilleszti az „és más” megjegyzést, és így a bűncselekmények száma látszólag megegyezik az elítéltek számával.

A korábbi évtizedekben heves irodalmi viták folytak arról, hogy a felsorolt három mértékegység közül melyik a jobb, a legjobb. Ma már a szakemberek megegyeznek abban, hogy egy olyan komplex jelenséget, mint a bűnözés, nem lehet egyetlen mértékegységgel mérni, szükség van mind a háromra. Magam még azt is hozzátenném, hogy

szükség volna még további mutatószámokra is, mert a jelenleg használatos három mutatószám nem tárja fel a bűnözés valamennyi dimenzióját.

A jelenlegi adatok nem adnak választ arra a kérdésre, hogy hány olyan bűncselekmény van, amely nem válik ismertté, nem jut a bűnüldöző hatóságok tudomására, ezt nevezik latens bűnözésnek. Folytak ugyan ennek becslésére vonatkozóan vizsgálatok, éspedig interjú módszerrel, közvélemény-kutatással, azonban az ezekből levont eredmények megkérdőjelezhetők.

Nem adnak választ a jelenlegi hivatalos statisztikák arra a kérdésre sem, hogy hány személy (különböző személy) követ el egy évben bűncselekményt, hiszen sem az elkövetők számából, sem a jogerősen elítéltek számából nem derül ki, hogy ugyanaz a személy hányszor szerepel ugyanazon év elkövetői, illetve jogerősen elítéltejei között.

Nem derül ki az adatokból az sem, hogy az ország lakosaiból életük folyamán bármikor hányan követtek el bűncselekményt. Ez utóbbi két kérdésre pedig a Bűnügyi Nyilvántartás statisztikai feldolgozása exact választ adhatna.¹

Végül nem adnak választ e mutatószámok arra sem, hogy milyen az elkövetett bűncselekmények társadalmi veszélyessége, az adatok között egy bűncselekményként szerepel egyaránt egy levéltitok megsértése, és a több emberen elkövetett emberölés, (pl. Mór egy bűncselekmény), pedig a társadalomra való veszélyesség indexszámítás segítségével mérhető^{2,3}.

A hivatalos statisztikák három mutatója szerint hazánkban a bűnözés hosszú ideig stagnált. Az ismertté vált bűncselekmények száma 120 ezer körül ingadozott a hetvenes évek végéig, ezt követően lassú, majd egyre gyorsuló növekedésnek indult a nyolcvanas évek végéig, majd 1989-től rohamos méretűvé vált ez az emelkedés. Az elkövetők száma 1989-ig hetven- és százezer között elég nagy ingadozást mutatott (az ingadozások részint amnesztiával és jogszabály-módosításokkal magyarázhatók).

1989 óta az elkövetők száma meghaladta a százezret, legmagasabb 1991-ben volt, több mint 260 ezer, 1996-ban is több mint 242 ezer, de ez nem olyan nagymértékű, mint ahogy a bűncselekmények száma nőtt. Ez utóbbinak az oka abban keresendő, hogy a bűnözési hullám növekedésével a bűnüldöző hatóságok nem tudtak lépést tartani. Míg a hetvenes években és korábban az elkövetett bűncselekmények 20–25%-ában maradt ismeretlen az elkövető, 1996-ban már ez az arány több mint ötven százalék, és azóta is 40–50 % között ingadozik, a rendőrség minden erőfeszítése ellenére sem sikerült 43% alá csökkenteni. (Megjegyzem, hogy a XIX. sz. végén az ismeretlen elkövetők aránya még 10,0% alatt volt.) Még sötétebb a kép a bírósági statisztika adatainál, ugyanis míg az ismertté vált bűncselekmények száma több mint négyszeresére nőtt, a jogerősen elítéltek száma alig változott. (1. tábla, 1. ábra).

A bíróságok korszerűtlen adminisztrációja, a bírák túlterheltsége évről évre növeli az ügghátralékot, az ügyek a vádemelést követően évekig is elhúzódhatnak. Ezek a tények

¹ Kovacsicsné Nagy Katalin: A büntetettek nyilvántartásának statisztikai hasznosítása. Statisztikai Szemle, 65. évf., 8. szám, 796-805. old., 1987.

² Kovacsicsné Nagy Katalin: Bűnözési indexek I-II. Statisztikai Szemle, 53. évf., 10. és 11. szám, 983-1001. old. és 1130-1150. old., 1975.

³ Bírósági indexek, a bűnözés és a büntetés-kiszabás mérése, 1990-97, KSH, Budapest, 2000. 295 old.

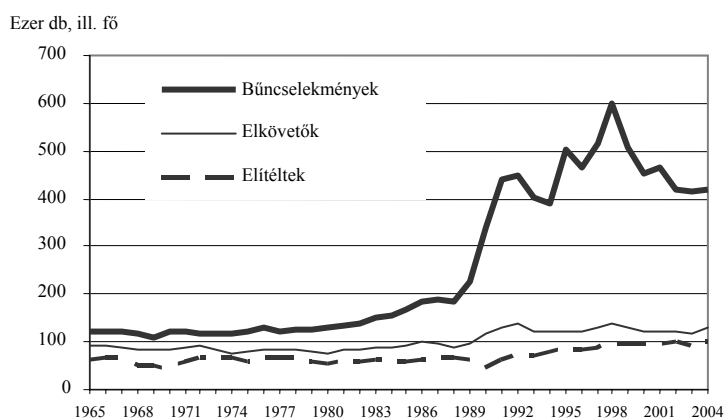
mind a bűnözés növekedésének irányában hatnak, mivel nincs hatékonyabb visszatartó erő, mint az eredményes felderítés és a bűncselekmény elkövetését a lehető legrövidebb időn belül követő felelősségre vonás.

I. tábla

A bűnözés főbb adatai 1965–2004

Év	Ismertté vált közvédas bűncselekmények száma	Bűnelkövetők száma	A bűncselekmény elkövetője ismeretlen maradt, %	Jogerősen elítéltek száma
1965	121 961	87 315	19,6	61 187
1966	121 020	87 752	17,9	66 224
1967	119 872	76 809	18,7	65 693
1968	118 254	68 447	19,2	51 618
1969	110 622	71 510	15,7	51 577
1970	122 289	66 677	16,0	46 330
1971	123 147	76 974	17,0	59 046
1972	116 373	78 040	19,0	65 787
1973	119 290	76 017	18,0	66 247
1974	118 250	69 517	18,1	65 046
1975	120 889	72 049	21,1	59 422
1976	129 424	76 557	19,7	66 278
1977	123 623	78 556	20,5	66 307
1978	126 907	79 516	21,9	66 814
1979	125 267	73 838	23,9	58 891
1980	130 470	72 880	26,1	56 334
1981	134 914	77 649	26,5	59 228
1982	139 795	77 174	28,2	60 416
1983	151 505	83 324	29,0	62 754
1984	157 036	83 493	30,4	60 714
1985	165 816	85 766	31,8	58 313
1986	182 867	93 176	31,5	63 384
1987	188 397	92 643	32,6	66 337
1988	185 344	82 329	36,8	66 026
1989	225 393	88 932	44,8	62 834
1990	341 061	112 254	52,8	46 555
1991	440 370	122 835	59,2	64 365
1992	447 215	132 644	48,8	76 212
1993	400 935	122 621	43,0	74 481
1994	389 451	119 494	44,8	78 414
1995	502 036	121 121	38,9	85 746
1996	466 050	122 226	52,0	83 294
1997	514 403	130 966	49,4	88 073
1998	600 621	140 083	44,7	97 285
1999	505 516	131 658	47,7	96 186
2000	450 673	122 860	51,0	95 213
2001	465 694	120 583	48,1	95 270
2002	420 782	121 885	47,7	99 726
2003	413 343	118 145	43,4	94 202
2004	418 883	130 182	43,3	98 976

1. ábra

Bűncselekmények, bűnelkövetők, elítéltek, 1965–2004**2. A gazdasági bűncselekmények alakulása**

A továbbiakban azt szeretném bemutatni, hogy ebben a képben hol helyezkednek el a gazdasági bűncselekmények. Az elmúlt negyven évben a gazdasági bűncselekmények nem túl nagy arányt képviseltek az összes bűnözésen belül. (Korábban, az ötvenes évek elején volt nagyszámú gazdasági bűncselekmény: 1952-ben például tervbűntett miatt 7043, árdrágításért 4498 és közellátás elleni büntett miatt 39111 embert ítéltek el jogerősen.) A tervgazdaság időszakában a gazdasági bűncselekmények az állam gazdasági tevékenységének károsítását jelentették, főbb csoportjai voltak:

- a gazdálkodási kötelezettségeket sértő bűncselekmények,
- a gazdálkodás rendjét sértő bűncselekmények,
- a pénz és bélyeghamisítás,
- a pénzügyi bűncselekmények.

Közülük legnagyobb gyakorisággal az utolsó csoportba sorolt deviza- és vám bűncselekmények fordultak elő. (2. tábla)

A gazdasági bűncselekmények száma 1965–1985 között nem érte el a hatezret, arányuk a bűnözésen belül 2–4,5% között ingadozott. 1986 után bár a számuk növekedett, de arányuk valamelyest csökkent. (3. tábla)

A gazdasági bűncselekményeken belül a deviza- és vámbűncselekmények, továbbá az üzérkedés és az árdrágítás 70–80%-ot, a 80-as években már több mint 90%-ot képviseltek. A gazdasági bűncselekmények aránya, – még a 90-es évek elején bekövetkezett számszerű növekedés ellenére is, – a bűnözésen belül csökkent, 1990-ben még 2,9% volt ez az arány, 1991 és 1997 között nem érte el a 2%-ot, 1998 óta 2–4 % kötözött ingadozik. (2. ábra)

2. tábla

A gazdasági bűncselekmények, 1965–88

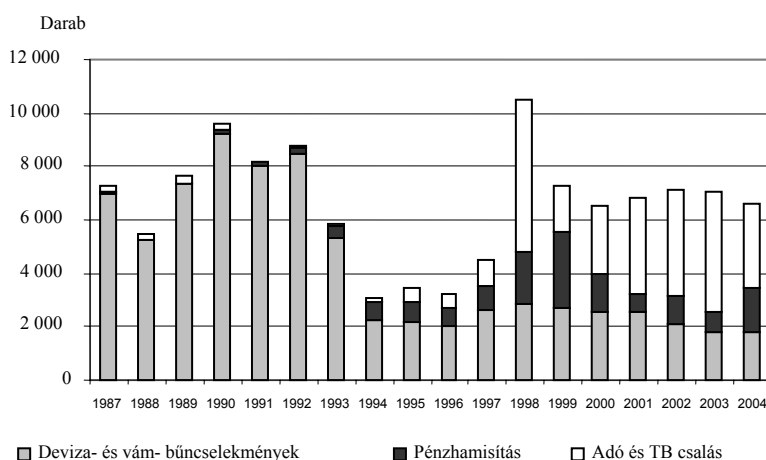
Év	Ismertté vált közvádas bűncselekmények száma	Gazdasági bűncselekmények száma	Gazdasági bűncselekmények aránya, %	Deviza- és vám-bűncselekmények	Üzérkedés, árdrágítás	Deviza- és vám-bűncselekmények és üzérkedés aránya, %
1965	121 961	2 920	2,4	1 202	899	72,0
1966	121 020	3 335	2,8	1 566	1 051	78,5
1967	119 872	3 850	3,2	2 254	850	80,6
1968	118 254	3 543	3,0	2 436	592	85,5
1969	110 622	3 603	3,3	2 443	617	84,9
1970	122 289	3 749	3,1	2 638	515	84,1
1971	123 147	4 294	3,5	2 794	765	82,9
1972	116 373	3 825	3,3	2 407	618	79,1
1973	119 290	4 995	4,2	3 066	738	76,2
1974	111 825	5 295	4,7	3 751	551	81,2
1975	120 889	2 882	2,4	1 717	530	78,0
1976	129 424	3 670	2,8	1 912	731	72,0
1977	123 623	3 891	3,1	2 617	586	82,3
1978	126 907	4 816	3,8	3 418	653	84,5
1979	125 267	5 337	4,3	3 881	563	83,3
1980	130 470	5 826	4,5	4 844	609	93,6
1981	130 914	5 965	4,6	5 005	584	93,7
1982	139 795	5 164	3,7	4 243	538	92,6
1983	151 505	5 237	3,5	3 805	1 037	92,5
1984	157 036	4 523	2,9	3 545	634	92,4
1985	165 816	4 943	3,0	3 897	758	94,2
1986	182 867	7 254	4,0	6 103	736	94,3
1987	188 397	8 193	4,3	6 970	50	85,7
1988	185 344	6 025	3,3	5 283	3	87,7

3. tábla

A gazdasági bűncselekmények, 1989–2004

Év	Ismertté vált közvádas bűncselekmények száma	Gazdasági bűncselekmények száma	Gazdasági bűncselekmények aránya, %	Deviza- és vám-bűncselekmények	Pénzhamisítás	Adó és TB csalás
1989	225 393	8 073	3,6	7 358	21	269
1990	341 061	9 858	2,9	9 222	144	209
1991	440 370	8 347	1,9	8 009	142	54
1992	447 215	8 913	2,0	8 493	186	71
1993	400 935	6 146	1,5	5 324	475	76
1994	389 451	4 085	1,0	2 224	688	183
1995	502 036	5 064	1,0	2 174	775	480
1996	466 050	5 409	1,2	1 998	701	531
1997	514 403	6 543	1,3	2 612	901	953
1998	600 621	13 454	2,2	2 857	1 926	5 738
1999	505 516	20 318	4,0	2 681	2 833	1 731
2000	450 673	10 986	2,4	2 581	1 429	2 552
2001	465 694	12 412	2,7	2 552	677	3 591
2002	420 782	14 248	3,4	2 063	1 105	3 932
2003	413 343	15 088	3,7	1 813	760	4 478
2004	418 883	16 661	4,0	1 817	1 640	3 113

2. ábra

A főbb gazdasági bűncselekmények alakulása, 1987–2004

Az 1988-as évet követően, a világútlevíl bevezetésével a devizagazdálkodást sértő bűncselekmények és a vámbűncselekmények száma egy rövid ideig növekedett, azonban a deviza- és vámszabályok liberalizálásával 1992 után már csökkent. A deviza- és vámbűncselekmények együttes száma 1992-ben még 8493 volt., 1996-ban már csak 1998, ebből vámbűncselekmény 1378. Ugyanezen időszakban 186-ról 701-re növekedett a pénzhamisítások száma és 71-ről 531-re az adó- és társadalombiztosítási csalásoké. Meggyőződésem, hogy ez utóbbi bűncselekménynél az ismertté válás határfoka rendkívül alacsony, és a jogi szabályozás is túl sok lehetőséget biztosít az adó- és társadalom-biztosítási szabályok kijátszására.

3. Néhány új bűncselekmény a statisztikában

A piaczgazdaságra való áttérés során megváltozott a gazdasági rendszer, és viszonylag gyorsan átfőrmálódott a bűnözés is. Egyes bűncselekmények idejét múlttá váltak, vagy legalábbis gyakoriságuk lényegesen csökkent. Ugyanakkor megjelentek olyan új társadalomra veszélyes cselekmények, amelyeknek a törvényi tényállását a hatályos büntetőtörvénykönyv nem tartalmazta, így a felelősségre vonás jogi akadályokba ütközött (pl. pénzmosás, piramis játék, számítógépes bűncselekmények). A gazdasági változások tehát felkészületlenül érték a jogi szabályozást. A sürgető igények nyomására megindult egy felgyorsult kodifikációs folyamat, régi bűncselekmények törvényi tényállásának, szabályozásának módosítására, (a számviteli fegyelem megsértése, a fogyasztó meg-tévesztése, adó- és társadalombiztosítási csalás, stb.), és új törvényi

tényállások kodifi-kálására (pénzmosás, bennfentes értékpapír-kereskedelem, számítógépes csalás, csőd-büntett, stb).⁴

Egy ideig azt hittük, hogy az új bűncselekmények üldözése azért nem történik meg, mert azok korábban nem voltak „bűncselekmények” (bűncselekmény az, amit a törvény büntetni rendel!).

Az elmúlt években kiderült, hogy hiába érzékeljük, hogy az új bűncselekmények egyre gyakrabban fordulnak elő, a fekete- és a szürkegazdaság jelen van gazdasági életünk mindennapjaiban, a nyugati sajtó egyes orgánumai már azzal vádaskodnak, hogy a pénz-ügyi maffia központja Budapest, a bűnügyi statisztika számadatai mindezt hosszú ideig nem tükrözték.

4. tábla

Egyes gazdasági bűncselekmények száma, 1995–2004

Bűncselekmény	1995	1996	2002	2003	2004
Csődbüntett	190	327	1296	1468	1791
Számviteli fegyelem megsértése	331	339	1169	919	734
Rossz minőségű termék forgalomba hozatala	49	19	17	81	21
Fogyasztó megtévesztése	17	22	9	7	1
Tartozás fedezetének elvonása	70	86	29	41	27
Hitelezési csalás	8	14	24	23	19
Jogosulatlan pénzügyi tevékenység	87	49	0	1	1
Pénzhamisítás	775	701	1105	760	1640
Hamis pénz kiadása	196	213	458	318	599
Devizagazdálkodás megsértése	827	620	2	0	0
Adó- és tb. csalás	480	531	3932	4478	3113
Visszaélés jövedékkel	396	447	759	289	231
Csempészet és vámorgazdaság	1347	1378	2061	1813	1817
Számítógépes csalás	9	84	206	484	1017
Pénzmosás	0	0	2	2	9
Bankkártyával való visszaélés	2	3	1019	1700	2501

Az adatok azt igazolják, hogy a szükséges törvények megalkotásával sem oldódott meg az új gazdasági bűncselekmények üldözése. Az új törvényi tényállások megalkotásának időszakában (1991–1994) a fogyasztóvédelem nagyon alacsony szintű volt, az ismertté vált számítógépes csalások száma ugyan lassan növekedett, de még mindig nagyon magas volt a latencia. A pénzmosás és a bankkártyával való visszaélés adatai arra mutatnak, hogy egyrészt nem volt kielégítő a pénzügyi tevékenység együttműködése a büntetőhatóságokkal, másrészt ez utóbbiaknak nem volt kielégítő a közgazdasági, pénzügyi, banktechnikai felkészültsége.

Az új bűncselekmények megjelenésével még nem alakultak ki a kriminalisztikának hazánkban azok a módszerei, amelyek az ilyen speciális területeken a nyomozást és a bűncselekmény elkövetésének a bizonyítását lehetővé tették volna.

Az utolsó három évben lényeges változások figyelhetők meg. Egyes új gazdasági bűncselekmények kezdenek nagymértékben elterjedni. Az 5. táblában felsorolt bűn-

⁴ Tóth Mihály: Gazdasági bűncselekmények az alakuló joggyakorlatban, ELTE JTI Budapest, 1996.

cselekmények alkotják a 2002–2004. években a gazdasági bűncselekmények mintegy 80%-át.

5. tábla

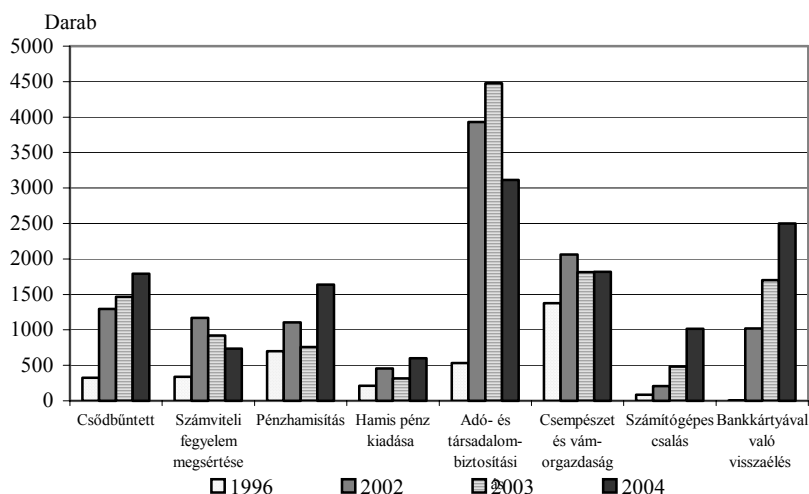
Néhány kiemelt gazdasági bűncselekmény növekedési aránya, 1996–2004

Bűncselekmények	1996	2004	Növekedési arány, 1996=100
Csődbüntett	327	1 791	547,7
Számviteli fegyelem megsértése	339	734	216,5
Pénzhamisítás	701	1 640	234,0
Hamis pénz kiadása	213	599	281,2
Adó- és társadalombiztosítási csalás	531	3 113	586,3
Csempészet és vámorgazdaság	1 378	1 817	131,9
Számítógépes csalás	84	1 017	1 210,7
Bankkártyával való visszaélés	3	2 501	83 366,7
Pénzmosás	0	9	–

Némelyik bűncselekménynél az utolsó két évben jelentős növekedés figyelhető meg. (3.ábra) A pénzhamisítás, a számítógépes csalás, és a bankkártya hamisítás előfordulásának rohamos növekedése az informatikai kultúra terjedésének negatív hatása. Ugyanakkor pozitívan értékelendő, hogy az informatikai ismeretek terjedése nemcsak a bűnelkövetők körében gyorsult fel, hanem a bűnüldözés területén is, ma már a rendőrség képes ilyen bűncselekmények felismerésére és bizonyítására is.

3. ábra

Néhány gazdasági bűncselekmény száma, 1996, 2002–2004

Hasonló eredményesség nem tapasztalható a banki bűncselekmények vonatkozásában, 2002-ben és 2003-ban mindössze 2–2 pénzmosás vált ismertté, 2004-ben 9. A kis számok azt sejtetik, hogy e vonatkozásban a feljelentési készség lassan

fejlődik a bankokban, és talán e bűncselekmények nyomozásában sem alakult ki a szükséges rutin.

Igen nagy számmal fordulnak elő adó- és társadalombiztosítási csalások, az összes gazdasági bűncselekmény közel 30%-ában, pedig ez csak a jéghegy csúcsa, hiszen a táblázat értelemszerűen csak az ismertté vált bűncselekményeket tartalmazza, a szürke és feketegazdaság adatai nem ismertek, feltehetően lényegesen nagyobbak, mint az ismertté vált bűncselekmények.

A gazdasági bűncselekményekkel (az ismertté váltakkal!) okozott kárt az elmúlt nyolc évben a 6. tábla mutatja be.

6. tábla

A gazdasági bűncselekményekkel okozott kár és a megtérülés aránya

Év	Okozott kár, millió Ft	Elkobzással biztosított érték aránya, %
1997	13 244	19,7
1998	26 978	12,8
1999	30 888	19,1
2000	34 590	13,7
2001	32 481	17,3
2002	39 320	15,6
2003	67 511	12,5
2004	35 736	8,5

Hosszabb idősor vizsgálatánál elkerülhetetlen lenne az inflációs tényező figyelembevétele, ami még e nyolc év adataiban is torzító tényezőként jelentkezik.

Mínt hogy a gazdasági bűncselekményeknél közismerten nagy a latencia, a táblában közölt kár és megtérülési arányok sem közelítik meg a tényleges károkat, csak az ismertté vált esetekre vonatkoznak.

Következtetések

A bűnözés, a jogalkotás és a bűnüldözés szakadatlan versenyfutásban van egymással. Sajnálatos módon arra kell következtetnünk, hogy a jogalkotás és a bűnüldözés állandó lépéshátrányban van. A bűnözők nagyon gyorsan felismerik a joghézagokat, és igen leleményesek azok felhasználásában. A bűnözők – legalább is egy rétegük, – igen fogékony a modern technika iránt, például mobil telefonok használata a bűnelkövetés során, különféle spray-k használata, titkos kódok megfejtése, hálózatok feltörése stb. Ugyan-akkor a bűnüldöző hatóságok pénzhiány miatti technikai felszereltsége részben elavult. A számítógépek hálózatba szervezése igen lassan halad, nem kielégítő az információ-áramlás a különböző bűnüldöző hatóságok között, további károkat okoz az a jogszabályi kötöttség, amely tiltja a különböző hatóságok számítógépes hálózatainak összekötését, így a földhivatalok, az APEH, a személy- és lakcímnnyilvántartás információi nem hasznosíthatók hatékonyan a bűnüldözésben!

Jelen vannak szakemberképzési problémák is. A Jogi Karokon minimális óraszámban, a Rendőrtiszti Főiskolán nagyobb óraszámban tanítanak kriminalisztikát (a nyomozás technikai ismereteit), de ehhez kapcsolódóan nem tanítják a gazdasági bűncselekmények nyomozásához szükséges közgazdasági és pénzügyi ismereteket. Kezdeti stádiumban van még a jogi informatika oktatása is a legtöbb Jogi Karon, pedig ilyen jellegű ismeretek nélkül nem várható rendszerszemlélet sem a bűnüldözésben, sem az igazságszolgáltatás területén.

Az előrelátóbb jogalkotás, a bűnüldöző hatóságok jobb pénzügyi ellátása, korszerűbb technikai felszereltsége, a lakosság és a gazdasági szervezetek érdekeltsége a nyomozás eredményességének segítésében, és az új kihívásoknak megfelelő, korszerű szakemberképzés megvalósítása javíthatna a kialakult helyzeten.

KULCSSZAVAK: BŰNÖZÉS, BŰNELKÖVETŐ, JOGERŐSEN ELITÉLT, GAZDASÁGI BŰNCSELEKMÉNY

CRIME, PERPETRATOR, PERSON WITH DEFINITIVE SENTENCE, ECONOMIC FRAUD

KRIMINALITÄT, TÄTER, VERTEILTE MIT DEM EINTRITT DER RECHTSKRAFT, WIRTSCHAFTS-KRIMINAL FÄLLE

Summary

The paper points out that crime is tightly related not only to political and social but economic circumstances in connection with them, too. New phenomena resulting from the economic transition led to the increase of crime, and the rise of dangerousness of the perpetrated crimes. The author discusses three relevant issues: crime in Hungary in the past four decades, change of economic frauds, and some new economic frauds observed in statistics.

MÓDSZERTAN – STATISZTIKAI GYAKORLAT

MAGYARORSZÁG SZŐLŐ- ÉS BORTERMELÉSÉNEK ELEMZÉSE STATISZTIKAI MÓDSZEREK SEGÍTSÉGÉVEL

NAGY MÓNICA ZITA – POLERECZKI ZSOLT – PUNGOR TÍMEA MÁRIA

Bevezetés

Ha azt mondjuk egy külföldinek, hogy Magyarország, akkor az első pár dolog, ami eszébe jut, a gulyás, csikósok, Budapest, Balaton, bor (www.boraszat.hu). Kiváló minőségű nemzeti italunk, a magyar bor előállítása a 19. század végéig az ország lakossága közel egyharmadának adott mindennapi kenyeret. A magyar bor forgalmazása a turizmussal összekapcsolva, napjainkban is több százezer gazdának és családtagjaiknak ad munkát, keresetet, megélhetést.

A magyar bor ma Magyarország nemzeti arculatához szorosan hozzátartozik, minősége pedig megbecsült helyet biztosít számára Európában, az Európai Unióban. Tokaj-Hegyalja és a Fertő-tó környéke szőlőivel, boraival a világörökség részét képezi (FEYÉR, 1970).

A borászat kialakulása

A szőlő és a bor az egyetemes emberi kultúra része. A szőlő háziasítása, illetve a borkészítés már i. e. 6000-ben megkezdődött. Hazánkban a leletek szerint már az i.e. harmadik században is folyt szőlőtermesztés, ezt az ősi kelták végezték. A római birodalom során nagyot fejlődött az ágazat, a hazánk területén (a mai Pécsen, Szombathelyen, Sopronban, Szekszárdon, Óbudán és a Balaton környékén) készült különleges borok Rómába, a császári udvarba is eljutottak. Honfoglaló őseink is már a honkeresés során megismerkedtek a borkészítés fortélyaival és a borfogyasztás örömeivel. Tanúsítja ezt, hogy bor szavunk egyedi, eltér az Európában általános latin „vinum” szó változataitól, és borászati szakkifejezéseink jelentős része sem latin, hanem török eredetű.

Már az 1200-as években kialakultak a szőlőhegyek és a borvidékek csirái, a kereszténység terjedésével pedig tovább nőtt a borkultúra jelentősége. Később az Árpád-házi, majd a török időkben is virágzott a borgazdaság, jelentős volt a borok külkereskedelme is. 1875-ben a régi Magyarország területén 425 ezer hektár szőlőültetvény volt, és 4 mil-

lió hektoliter volt az éves bortermelés. A filoxéria (szőlőgyökértetű) azonban hazánkba is eljutott, kb. 120 ezer ha szőlőültetvényünk pusztult el. Ekkor terjedt el az alföldi futóhomokon való termesztés, itt viszont a peronoszpóra tizedelte az ültetvényeket (KSH, CD-ROM, 2002).

Az első világháború után a hagyományos exportpiacok elvesztése visszaesést okozott a bor értékesítésében. A húszas-harmincas évektől azonban újabb fejlődés volt megfigyelhető, ami egészen a második világháborúig tartott.

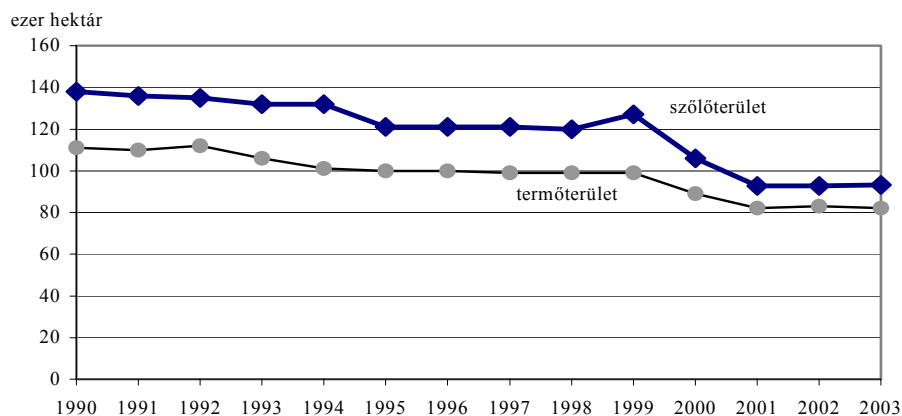
A szocializmusban az átrendezésre kerülő birtokstruktúra miatt a szőlőterületek elaprózódtak, a szövetkezetesítés megszervezésével pedig azt érték el, hogy ott is kialakultak a nagyüzemi szőlőültetvények, ahol a körülmények nem voltak megfelelőek. A nyolcvanas évek közepéig az éves bortermelés 5,4 millió hektoliter körül alakult. A bortermelés 1993-ban érte el a csúcspontját, ekkor a megtermelt mennyiség több mint felét sikerült a volt szocialista országokban értékesíteni (www.boraszat.hu).

Magyarország szőlő- és bortermelése

Szőlő- és bortermelésünkről elmondható, hogy kedvezőtlen állapotú. A szőlőterület az elmúlt 15 évben a felére csökkent, és a meglévő ültetvények között is sok a korszerűtlen szerkezetű, nem piacképes fajtákat termeszto, illetve magas a kiöregedett, cserére szoruló ültetvények aránya. A szektorra jellemző a termelői feldolgozó kapacitások hiánya és alacsony színvonala, ezért szőlőt telepíteni csak a fejlettebb borászati technológiával rendelkező termelők képesek. Az ágazat termelési méretei – mint a magyar mezőgazdaságban általában – elaprózottak. A szükségyszerű összefogás ugyan már elindult, de még nem terjedt el széleskörűen.

1. ábra

A magyarországi szőlő- és termőterületek alakulása, 1990–2003

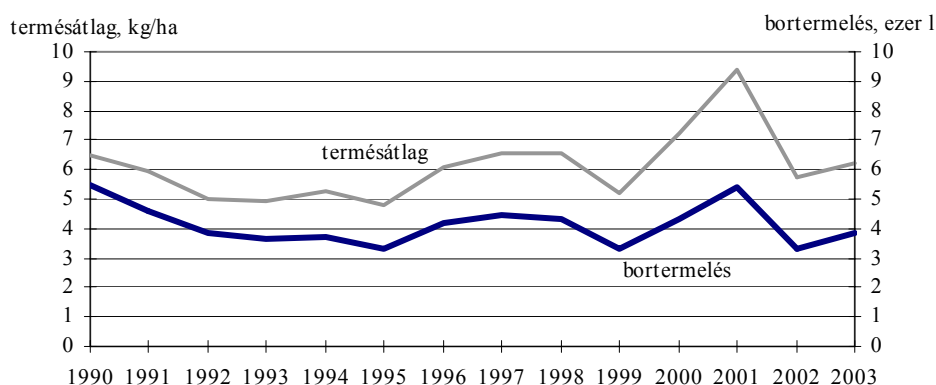

Forrás: KSH évkönyvek, 1990–2003.

A szőlőtermelés átlagos birtokmérete 0,55 ha, míg az EU átlaga 2,2 hektár. Hozamaink jelentősen elmaradnak nemcsak az EU vezető borgazdálkodó országainak termésátlagaitól, de az EU átlagtól is. Hazánkban jelenleg 93 ezer hektáron találhatók szőlőültetvények, ebből 82 ezer termő ültetvény. Ez visszaesést mutat mindenképpen, mind a 2–3 évvel korábbi állapothoz képest, mind a 10–15 évvel ezelőtti helyzethez képest is.

2. ábra

*A szőlő termésátlag és a bortermelés alakulása,
1990–2003*

Forrás: :KSH évkönyvek, 1990–2003.

A szőlőültetvények területe 1990-ben még 138 ezer hektár volt, tíz évvel később, 1999-ben is még 127 ezer hektár. Azóta viszont rohamos csökkenés figyelhető meg. Ugyanakkor, ha a termőterületek arányát nézzük az összes szőlőterülethez képest, akkor megállapítható, hogy az elmúlt pár évben javulás történt. A régi, már letermett ültetvényeket kivágták, és helyettük nem ültettek újakat. 2002-re beállt egy viszonylagos stabil helyzet, a szőlőültetvények mennyisége, és ebből a friss telepítések aránya is stagnáló képet mutat. A 2001. év a szőlőtermesztés szempontjából nagyon kedvezően alakult, a különböző betegségeknek (peronoszpóra és lisztharmat elsősorban) nem kedveztek a körülmények. Ez megmutatkozik a termésátlagokban is. Mindez érdekes, mert ez az az év, amikor a termőültetvények mennyisége 7 ezer ha-ral csökkent.

Vizsgálatainkkal arra a kérdésre kerestünk választ, hogy az elmúlt 14 év szőlő- és bortermelésének mutatói alapján a jövőben mi várható. A szőlő- és termőterület, a termésátlagok és a bortermelés csökkenése egy hosszú távú, romló tendenciának tudhatók be, vagy csak a véletlen hatás okozza ezeket? A kutatást statisztikai elemzésekkel végeztük, amelyeket a következő fejezetben mutatunk be.

Anyag és módszer

Az elemzés során az analitikus trendszámítás módszerét használtuk fel, amelynek lényege, hogy az adott idősor tartós irányzatát valamely analitikusan meghatározott függvénytypussal fejezzük ki. Ennek eléréséhez különféle függvényeket illesztünk az idősorra, és azt választjuk ki, amely a legkisebb négyzet elvének megfelelően a legjobban illeszkedik rá (SZŰCS, 2002).

A vizsgálataink során mi az 1990–2003 között fellelt szőlő- és bortermelés statisztikai adatait vettük figyelembe, amelyeket az Excel program segítségével először grafikonon ábrázoltuk, majd trendfüggvényeket (lineáris-, exponenciális-, logaritmikus, hatvány-, másodfokú és hiperbolikus függvényeket) illesztettünk rájuk. A relatív illesztési hiba (Vse) kézi kiszámítása után megállapítottuk, hogy a próbafüggvények közül melyik a legjobban illeszkedő. Ennek a függvénynek a paraméterei alapján becsültük meg, hogy milyen tendencia fog érvényesülni a jövőben.

Eredmények

Az 1. táblában bemutatjuk, hogy az egyes próbafüggvényekre milyen relatív illesztési hiba a jellemző, amelyek közül a legalacsonyabb értékűeket (tehát a legjobban illeszkedőket) minden vizsgált területen kivastagítottuk.

1. tábla

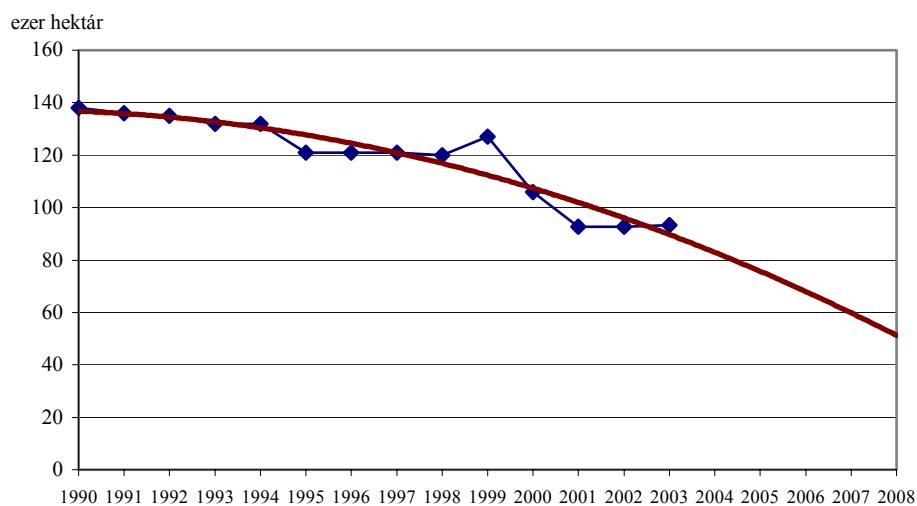
Az egyes adatokra illesztett próbafüggvények főbb mutatói

Függvény	Mutató	Szőlőterület	Termőterület	Termésátlag	Bortermelés
Lineáris függvény	Vse, %	5,44	3,30	17,64	16,62
	r ²	0,8452	0,9034	0,1820	0,0374
Exponenciális függvény	Vse, %	5,91	3,51	17,66	16,66
	r ²	0,8231	0,8901	0,1847	0,0383
Másodfokú függvény	Vse, %	4,63	3,02	17,36	15,69
	r ²	0,8876	0,9191	0,2070	0,1422
Hatvány-függvény	Vse, %	8,69	5,79	18,65	15,76
	r ²	0,6185	0,7095	0,0809	0,1230
Logaritmikus függvény	Vse, %	8,11	3,02	18,64	15,81
	r ²	0,6558	0,7397	0,0862	0,1293
Hiperbolikus függvény	Vse, %	10,95	7,96	19,41	14,50
	r ²	0,3722	0,4387	0,0088	0,2669

A legkisebb illesztési hibával terhelt függvényt diagramon ábrázolva látjuk, hogy milyen trend érvényesül a megadott adatsor alapján. A trendfüggvényt ismerve előrejelzést is mutatunk, amelynek időszakát öt évben határoztuk meg (3–6. ábra).

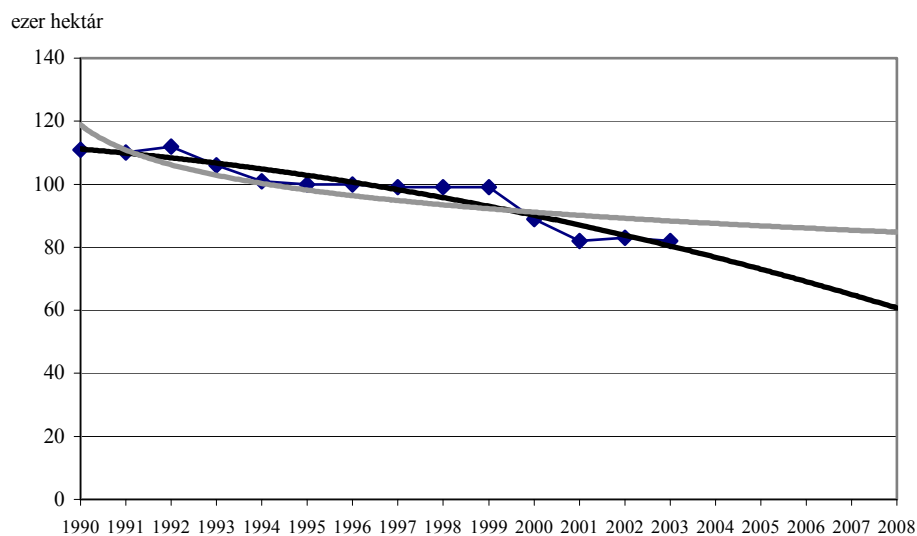
3. ábra

*A magyarországi szőlőterület
és a másodfokú trendfüggvény alakulása*

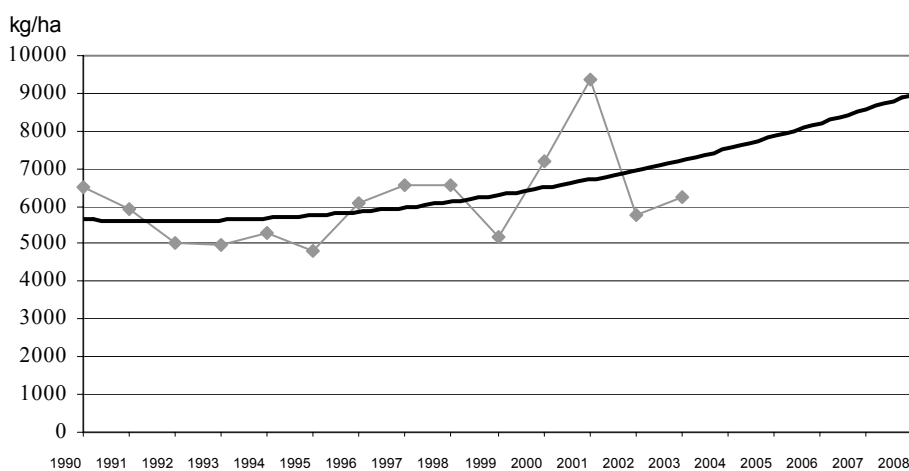
4. ábra

*A termőterület nagyságának alakulása hazánkban,
valamint a logaritmikus és a másodfokú trendfüggvények lefutása
($V_{se}=3,02\%$)*

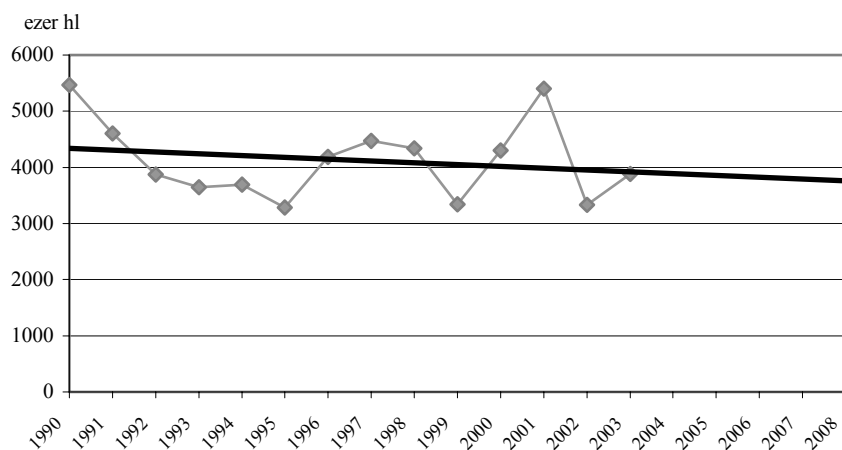
5. ábra

A termésátlag és a másodfokú trendfüggvény alakulása

6. ábra

A bortermelés és a hiperbolikus trendfüggvény alakulása

Következtetések

Az eredményeknél láthatjuk, hogy a szőlőterületünk folyamatos apadása nem áll meg, a következő 5 évben továbbra is jelentős – mintegy 50 ezer hektár nagyságrendű – visszaesés várható. A termőterület azonban csak jóval kisebb mértékben változik: a logaritmusos függvény becslése szerint stagnálni fog, míg a másodfokú függvény alapján

körülbelül 20 ezer hektáros csökkenés várható. Mindenképpen pozitív eredmény számunkra az, hogy a szőlő- és ebből a termőterület csökkenése mellett a termésátlag folyamatos és jelentős – a 2500 kg/hektárt meghaladó – emelkedése várható. Ezeket megállapítva arra a következtetésre jutottunk, hogy egy javuló tendencia zajlik Magyarországon, hiszen nagyobb termésátlagok csak nagyobb hozamú fajták termesztésével, illetve korszerűbb technológiák alkalmazásával lehetséges. Ebből a szempontból nem is nagy veszteség, ha a nem piacképes, kevésbé termőképes fajtáktól, területektől megválnak.

A bortermelést tekintve elmondhatjuk, hogy a jövőben is várható lesz a termelés ciklikussága, de összességében az előállított bor mennyisége stagnálni fog.

A fent leírtakhoz mindenképpen hozzáfűznénk annyit, hogy a számítások és az előrejelzések még az Európai Unió csatlakozás előtti Magyarország adatait vették figyelembe. Erre az időszakra még csak az állami szabályozás volt hatással, 2004-től azonban az Unió előírásait kellett átvennünk. A most már ránk is érvényes piacsabályozó eszközök (pl. kivágási támogatás) valószínűleg hatással lesznek a szőlő- és bortermelésre. Ebből következik, hogy az egyes jövőre vonatkozó becslések módosulni fognak, amelyet leginkább a szőlő- és termőterület, valamint a bortermelés vonatkozásában tudunk elképzelni.

Összefoglalás

Vizsgálataink során az 1990–2003. év között fellelt szőlő-, bortermelési statisztikai adatokat vettük figyelembe, amelyen idősor elemzést hajtottunk végre. A kapott eredmények alapján elmondhatjuk, hogy mind a szőlő-, mind a termőterületnél az évek óta tapasztalt csökkenés folytatódni fog, ennek ellenére mégis a termésátlagok további növekedése várható. A változások azonban – úgy tűnik – nem lesznek hatással bortermelésünkre.

Irodalomjegyzék

- Dr. Feyér P. (1970): Szőlő- és borgazdaságunk történetének alapjai. Akadémiai Kiadó, Budapest, 13–16.
- Szűcs I. (2002): Alkalmazott statisztika. Agroinform Kiadó, Budapest, 353–354.
- Vécsey B.: Borról az igazság. (<http://www.boraszat.hu/kodex.html>).
- Szőlő- és bortermelés Magyarországon. KSH Mezőgazdaság-statisztikai Főosztály, Hegyközségek Nemzeti tanácsa, Szőlészeti és Borászati Kutatóintézet. CD-ROM (2002).

KULCSSZAVAK: SZŐLŐTERMELÉS, BORTERMELÉS, TREDSZÁMÍTÁS.
VITICULTURE, WINE-PRODUCTION, TREND COMPUTATION
WEINBAU, WEINERZEUGUNG, TRENDRECHNUNG

Summary

This study is a short overview of viticulture and wine-production in the last 14 years and their expected developments in the future. The authors made a time series analysis of the data for years 1990–2003 by applying the analytic trend computation method. Their analyses aimed at answering the question if the decrease of vineyards, productive areas, yields and wine-production is due to a long-term declining tendency or the result of a random effect only.

KERESETEN FELÜLI JUTTATÁSOK MAGYARORSZÁGON

LAKATOS JUDIT DR.

Bevezető

Az alkalmazásban állók döntő többségének keresetét különféle juttatások egészítik ki. E juttatások köre széles és időben változó. Míg például kedvezményes étkeztetés, vagy az annak ellentételezése hagyományos elemnek számít, a dolgozók internetezéssel kapcsolatos kiadásainak átvállalása mint juttatás, csak az utóbbi 1–2 évben jelent meg.

A juttatási rendszer kettős arculattal rendelkezik, egyfelől mint a szociális gondoskodás kifejezője az adott munkáltatóhoz való kötődést erősíti, másfelől népszerűsége arra vezethető vissza, hogy a mindenkori adóelőírások figyelembevételével a munkáltatók a legkisebb költséget jelentő kifizetési formákat preferálják.

Míg a közszférában bizonyos juttatások szinte kötelezően „járnak” – azok mértékéről sok esetben jogszabályok rendelkeznek – a versenyszférában szabad a gazda, azaz a munkáltató dönt arról, – jöllehet e döntésbe általában igyekszik bevonni az érdekképviselőket is –, hogy a dolgozók milyen körét és mely juttatásokban részesítse. Míg a kisebb méretű vállalkozásoknál a költségkímélés az elsődleges motiváció, a nagyobb vállalatok a humán erőforrás gazdálkodás szempontjait is fontosnak tartják a juttatási struktúra kialakításában. Az utóbbi körre jellemző leginkább az ún. választható béren kívüli juttatások, vagyis a cafeteria rendszere is, azaz amikor egy meghatározott összeg erejéig a dolgozó szabadon választhat a juttatási formák közül.

A kereseten felüli juttatások aránya a keresethez viszonyítva ugyan nem túl magas, nemzetgazdasági szinten 4–5%, közérzeti hatása azonban ennél lényegesen nagyobb, részben amiatt, hogy a munkavállalói vélemény figyelembe vételének, a beleszólásnak a lehetősége itt lényegesen nagyobb mint a kereseti elemek esetében. Jöllehet a 4 évenkénti részletes munkaerő-költség felvételből az egyes elemek súlyára lehet következtetni, a juttatásokban részesülők körének részletes elemzésére első alkalommal a 2004. évi Munkaerő-felméréshez kapcsolódó ad-hoc modul „Kereseten kívüli juttatások” kérdésblokkja adott lehetőséget.

A Munkaerő-felmérés „Kereseten kívüli juttatások” kérdésblokkjának és az alapfelvételnek néhány módszertani jellemzője

A 2004. évi kereseten kívüli juttatásblokk célsokaságát az alkalmazásban állók jelentették, a teljeskörűsített adatok több mint 3,2 millió alkalmazásban állóra (1,69 millió férfira és 1,55 millió nőre) vonatkoztak. Az alapfelvétel a háztartások átlagosan mintegy 15%-ánál hiúsult meg, a csak a kiegészítő kérdőmodulra nem válaszoló háztartások aránya minimális volt, így külön súlyozásra nem volt szükség. A kérdésblokk az ún. munka- és műszakrend kötelező Eurostat ad-hoc modul részeként került lekérdezésre, mivel mind célsokaságában, mind a témakörét tekintve illeszkedett ahhoz. A jelenlegivel

csak részben összevethető, juttatásokra vonatkozó kérdés a 90-es évek második felében egyszer már szerepelt a munkaerő-felmérés programjában, de a jövőben 5–6 évente célszerű lenne az összehasonlítást biztosító módon megismételni egy-egy megfelelő ad-hoc modulhoz kapcsolódóan. A kérdésblokk szerkezete (és így kitöltése) a lehető leg-egyszerűbb volt, a legelterjedtebb kereseten kívüli juttatásokról készült listán kellett jelölnie a kérdezettnek, hogy részesült-e azokban az elmúlt 12 hónapban.

A konkrét összegre nem kérdeztünk rá, de az étkezési hozzájárulást típus (utalvány, illetve meleg étkezés) és nagyságkategória szerint bontottuk. Ugyancsak nagyságkategória megjelölésével kellett beírni a ruházati költségtérítést is. A kategória határokat a vonatkozó jogszabályok figyelembevételével alakítottuk ki.

Az 1. táblában szereplő 13 juttatástípust adtuk meg előre, ezen kívül további juttatástípusokat lehetett a blokk utolsó sorába szöveggel beírni. Ide is számos beírás került, sajnos azonban ezek egyedi feldolgozása, értékelése nem történt meg, ezért nem zárható ki, hogy ezek között van olyan is, ami besorolható lett volna valamely előre megadott típusba.

1. tábla

Kereseten kívüli juttatások kérdésblokkja

16.	Az alábbi juttatástípusok közül melyiket kapja jelenleg (illetve kapta az elmúlt 12 hónapban, ha az alkalmi jellegű?)	igen (1)	nem (2)
	a/ beváltható étkezési utalvány 2 000,- Ft / hó (vagy kevesebb) értékben	a/	☐
	b/ beváltható étkezési utalvány 2 001 - 5 000,- Ft / hó értékben	b/	☐
	c/ beváltható étkezési utalvány 5 000,- Ft / hó feletti értékben	c/	☐
	d/ melegkonyhai étkezési utalvány 4 000,- Ft / hó (vagy kevesebb) értékben	d/	☐
	e/ melegkonyhai étkezési utalvány 4 000,- Ft / hó feletti értékben	e/	☐
	f/ helyi tömegközlekedési bérlet költségének átvállalása	f/	☐
	g/ ruhapénz 20 000,- Ft / év (vagy alatti) értékben	g/	☐
	h/ ruhapénz 20 001 – 50 000,- Ft / év értékben	h/	☐
	i/ ruhapénz 50 000,- Ft / év feletti értékben	i/	☐
	j/ beiskolázási segély	j/	☐
	k/ cégautó használata	k/	☐
	l/ cég által fizetett mobiltelefon használata	l/	☐
	m/ internet-előfizetés (otthoni, de a cég által fizetett)	m/	☐
	n/ dolgozói részvényjuttatás (bármely nem piaci áru formája)	n/	☐
	o/ üdülési csekk	o/	☐
	p/ vállalati üdültetés (saját üdülőben kedvezményesen az elmúlt 12 hónapban)	p/	☐
	q/ rekreációs programok (fitness-bérlet, uszodabérlet, munkáltatói konditerem díjtalan használata, stb.)	q/	☐
	r/ munkáltatói hozzájárulás nyugdíjpénztári befizetéshez	r/	☐
	s/ munkáltatói hozzájárulás egészség-, vagy balesetbiztosítási befizetéshez	s/	☐
	t/ juttatás a cég saját termékeiből	t/	☐
	u/ egyéb juttatás, éspedig	u/	☐

A kereseten kívüli juttatáshoz való hozzáférés relatív gyakorisága

A munkavállalók számára az egyes béren kívüli juttatásokhoz való hozzáférés esélye rendkívül különböző. A legáltalánosabban elterjedt, a legszélesebb rétegeket érintő juttatás hagyományosan az étkezéshez kapcsolódik. 2004-ben az alkalmazásban állók $\frac{3}{4}$ -e

kapta azt valamilyen formában. (Egy a munkaerő-felmérésnél lényegesen kisebb mintával dolgozó 1993. évi ún. „fringe benefit” felvétel is ehhez közel hasonló arányt eredményezett.) Ezt követte 22,8%-os hozzájutási eséllyel a ruházati költségtérítés, a dolgozók 12,8%-a kapott tömegközlekedési hozzájárulást, 15,5%-a a munkáltató által fizetett önkéntes nyugdíjbiztosításban, illetve 10,3%-a egészségbiztosításban részesült. Ezzel szemben Internet előfizetést 1,3%-uk, részvényjuttatást 1,2%-uk, valamely rekreációs szolgáltatást 2,2%-uk kapott. Míg az előbbieket – ha a munkáltató nyújt egyáltalán ilyen – akkor azt általában mindenki megkapja (a csoportba tartozó juttatások közül csak nyugdíj hozzájárulást szokás a munkáltatónál eltöltött bizonyos minimális időhöz kötni), a kevésbé gyakoriak (részvényjuttatás, Internet), hasonlóan a cégautó használatához, inkább munkakörfüggőek. E csoportosításból kilóg a saját termékből való részesülés, ami a gazdálkodó profiljának függvénye, illetve az üdüléssel kapcsolatos juttatás, melynek igénybevétele azonos feltételek esetén is az alkalmazott egyéni döntésén múlik.

A munkavállalók jellemzően több juttatásban is részesülnek (vagy egyikben sem). Étkezési juttatást (melyben mint arról korábban már szó volt, 4 alkalmazottból 3 részesült) és még további legalább egy juttatást a dolgozók 37,6%-a, további legalább két juttatást 20,8%-a, további három juttatást 10,5%-uk, négy juttatást 4,9%-uk és öt juttatást 2,3%-uk kapott. (Nem értve bele az ún. egyéb juttatás kategóriáját, mely a részletes feldolgozás hiányában nem értelmezhető.)

A fontosabb juttatások esetében az abban részesülők főbb jellemzői

A juttatások részletes vizsgálatát nemcsak elterjedtsége miatt célszerű az étkeztetési juttatással kezdeni, hanem azért is, mert a juttatási elemek között ez a leghagyományosabb (aminek vélhetően az is az oka, hogy az SZJA törvény a megalkotása óta tételesen megemlékezik róla). Korábban a munkáltatók jellemzően biztosították a meleg főétkezést (általában az ebédet) dolgozóik számára. A nagyobb gazdálkodók döntő többsége saját konyhával, étteremmel rendelkezett.

Jóllehet elvileg ma is nagy arányban jár az alkalmazásban állóknak étkezési juttatás, ez az esetek túlnyomó többségében többé-kevésbé szabadon beváltható utalványt jelent, ami lényegében nem más, mint pénzbeli juttatás. A 2004. évi felvétel szerint a 71% étkezési juttatásban részesülő dolgozóból 61%-ot jelentenek az utalványban részesülők (ezen belül 46,0%-uk 2004-ben 2001–5000 Ft közötti értékű – azaz feltételezhetően döntő többségük az SZJA törvényben 2004-ben a kedvezmény igénybevételei határaként megadott 3200 Ft-os – juttatást kapott), azaz kevesebb, mint 10% azoknak az aránya, akik meleg étkezésre váltható juttatást kaptak.

Kétségtelen, hogy a munkáltatók számára egyszerűbb vásárlási utalványt adni, mint gondoskodni a meleg étkezéstről. Tény az is, hogy a dolgozók egy része, ha van rá lehetősége, maga is az előbbi megoldás mellett dönt, hiszen ennek felhasználásánál lényegében szinte teljes a szabadsága (a beváltóhelyek ritkán mérlegelik, hogy valóban élelmiszerre váltja-e azt a jogosult). Ez azonban azzal jár, hogy napjainkban a dolgozók riasztóan alacsony hányadáról feltételezhető csak, hogy főétkezésként meleg ételt fogyaszt a munkahelyén, akár fizikai, akár szellemi munkát végzőről legyen is szó.

Az étkezési hozzájárulást általában az adott munkáltató összes dolgozója kapja, mégpedig többnyire azonos mértékben és formában. Jóllehet egyes helyeken lehetősége van a dolgozónak a szabadon beváltható, illetve a korlátozott felhasználású, de nagyobb összegű meleg étkeztetés között választani, de a személyes jellemzők (kor, nem, foglalkozási főcsoport, stb.) mentén nem találni sok eltérést a hozzájutási esélyt (és formát) illetően, a munkahely ágazati hovatartozása azonban, ha összességében az étkezésben részesülők arányával nem is, annak mértékével és formájával jól kimutatható kapcsolatot mutat.

2. tábla

Az étkezési juttatásban részesülők aránya az adott nemzetgazdasági ág összes alkalmazásában állóinak százalékában, a juttatás típusa szerint, 2004. II. negyedév

(%)

Nemzetgazdasági ág	Beváltható étkezési utalvány, havi			Melegkonyhai étkezési utalvány, havi		Összesen
	2000 Ft alatt	2001–5000 Ft	5000 Ft felett	4000 Ft alatt	4000 Ft felett	
Mezőgazdaság, vad-, erdő-, halgazdálkodás	9,6	46,9	2,8	2,6	2,6	64,5
Bányászat	12,1	67,5	5,8	1,5	-	86,9
Feldolgozóipar	13,4	52,1	4,3	3,7	2,9	76,4
Villamosenergia-, gáz-, hő-, és vízellátás	10,3	63,7	10,2	2,5	6,8	93,5
Építőipar	6,1	30,2	2,1	1,8	1,2	41,4
Kereskedelem, javítás	10,5	37,3	3,9	1,5	1,9	55,1
Szálláshely-szolgáltatás és vendéglátás	3,4	12,0	0,9	11,3	9,8	37,4
Szállítás, raktározás, posta és távközlés	9,8	56,8	7,0	2,8	2,1	78,5
Pénzügyi közvetítés	8,5	54,2	6,9	3,0	6,0	78,6
Ingatlanügyletek, bérbeadás és gazdasági tevékenységet segítő szolgáltatás	8,5	41,2	4,2	3,5	3,2	60,6
Közigazgatás, kötelező társadalombiztosítás		60,1	7,7	5,1	6,7	87,2
Oktatás	10,8	45,6	3,9	14,9	8,4	83,6
Egészségügyi és szociális ellátás	13,4	38,9	2,2	14,2	6,1	74,8
Egyéb szolgáltatás	9,2	45,5	2,6	4,0	1,9	63,2
Összesen	10,4	46,0	4,3	5,4	4,0	70,1

Az ágazati arányoknál figyelembe kell venni, hogy jóllehet kiugróan alacsony a beváltható utalványban részesülők aránya a szálláshely-szolgáltatás, vendéglátás ágazatban, (kb. 16%), míg melegkonyhai utalványt több mint 20%-uk kap, de joggal feltételezhető, hogy az alkalmazásban állók egy részének van lehetősége a formális megoldás mellőzésével étkezni. A közigazgatásban dolgozók 87%-a kap étkezési hozzájárulást, jellemzően szabadon beváltható utalvány formájában. Ehhez hasonló az arány az oktatásban is, 84%, de ezen belül a nemzetgazdasági átlaghoz képest magas, 23% feletti a meleg étkezésre váltható utalványban részesülők is. (Itt azonban azt is figyelembe kell venni, hogy az iskolában jellemzően van lehetőség étkezni, azaz az utalványt helyben beváltani.) Az egészségügyi és szociális ellátás nemzetgazdasági ágban a másik két közszféra uralta területhez képest alacsonyabb, 75% az étkezési hozzájárulásban részesü-

lők aránya, és az átlagosnál magasabb a csak kis összegű juttatásban részesülőké is, ami jelzi az ágazat pénzügyi forrásainak szűkösségét.

A versenyszférában – a már említett speciális helyzetű szálláshely-szolgáltatás, vendéglátás mellett, az építőiparban, valamint a kereskedelem, javítás ágban dolgozók kapnak a legkisebb arányban étkezési hozzájárulást. Az egyébként is jellemzően csak minimálbért kimutató kisméretű szervezetek – melyek súlya e két ágazatban kiugróan magas – nemigen fordítanak figyelmet erre a juttatási formára, annak ellenére, hogy itt a járulékos költségek a bérhez képest alacsonyabbak. A másik pólust a néhány nagyméretű szervezet uralta villamosenergia-, gáz-, hő- és vízellátás nemzetgazdasági ág képviseli, 94%-os aránnyal.

Az étkezés után a következő legelterjedtebb juttatás a ruházati költségtérítés, ebben azonban összességében már csak az alkalmazásban állók mintegy 23%-a részesül. A munkáltató nemzetgazdasági ága – hasonlóan az étkezési hozzájáruláshoz – szintén erősen determinálja e juttatáshoz való hozzájutás esélyét. A ruházati költségtérítésben részesülők aránya kiugróan magas a közszféra túlsúlya jellemezte területeken. A közigazgatás, kötelező társadalombiztosítás nemzetgazdasági ágban – abból következően, hogy itt túlsúlyban vannak az olyan jogviszonyban állók, akiknek e juttatás a törvény erejénél fogva jár – az alkalmazásban állók több mint 60%-a kapott ruházati költségtérítést. 2004-ben az oktatás nemzetgazdasági ágban 37%, az egészségügyben 25% volt ez az arány. A versenyszférán belül a pénzügyi tevékenység nemzetgazdasági ágban a legelterjedtebb ez a juttatás, az itt dolgozók több mint 40%-a részesült benne. Viszonylag jellemző ez a juttatási forma a villamosenergia-, gáz-, gőz-, vízellátás nemzetgazdasági ágra (22%), valamint a szállítás, raktározás, posta és távközlés nemzetgazdasági ágra (25%) is. Az utóbbi arány feltehetően nem független attól, hogy az ágazat két nagy állami foglalkoztatójának (MÁV, Posta) kollektív szerződése, és így juttatási struktúrája is, nagy mértékben hasonlít a közalkalmazottakéhoz.

Az alkalmazásban állók legnagyobb csoportja (10,3%) csak kis összegű, 20 ezer forint alatti „ruhapénzt” kapott. Az érintetteknek viszonylag széles a köre, de kis összegű juttatás jellemző mindenekelőtt az oktatás és az egészségügyi, szociális ellátás nemzetgazdasági ágakra. Közepes (20–50 ezer forint), illetve magas (50 ezer forint feletti) összeget ilyen címen legtöbbször a pénzügyi tevékenység, gazdasági szolgáltatás, illetve a közigazgatás nemzetgazdasági ágban kaptak. A kor, nem, sőt még a foglalkozási főcsoport hatása sem igazán befolyásolja közvetlenül a ruházati költségtérítés mértékét, bár a vezetők és az egyetemi, főiskolai végzettség önálló alkalmazását igénylő foglalkozások folytatói az átlagosnál némileg magasabb arányban kapják e juttatást, illetve a fegyveres erők, fegyveres testületek foglalkozási főcsoport esetében a juttatás univerzálisnak tekinthető.

A helyi tömegközlekedési bérletet az alkalmazásban állók mintegy 13%-ának fizeti ki a munkáltatója. Ilyen juttatásban a közigazgatás, a szállítás, illetve a villamosenergia-, gáz-, gőz-, vízellátás nemzetgazdasági ág dolgozói részesülnek a legnagyobb arányban, itt minden ötödik alkalmazott számíthat erre a kedvezményre. Legkevesebbet az építőipar, kereskedelem, gazdasági szolgáltatás nemzetgazdasági ágakban dolgozók részére nyújtják a munkáltatók, ahol túlsúlyban vannak a kisszervezetek. A beiskolázási segély

az előbbieknél lényegesen kevésbé elterjedt juttatási forma, az ágazatok szerinti relatív előfordulási gyakorisága azonban nagyjából hasonló a tömegközlekedési bérletéhez.

3. tábla

A ruházati költségtérítésben, helyi tömegközlekedési bérletjuttatásban beiskolázási segélyben részesülők aránya az adott nemzetgazdasági ág összes alkalmazásában állóinak százalékában, 2004. II. negyedév

Nemzetgazdasági ág	Ruházati költségtérítés, évi			Tömegközlekedési bérlet juttatása	Beiskolázási segély
	20 000 Ft alatt	20 000–50 000 Ft	50 000 Ft felett		
Mezőgazdaság, vad-, erdő-, halgazdálkodás	11,0	5,2	1,3	5,7	6,0
Bányászat	9,8	9,2	-	14,4	17,1
Feldolgozóipar	8,1	4,0	0,8	14,1	6,5
Villamosenergia-, gáz-, hő-, és vízellátás	11,7	9,6	0,9	19,2	13,7
Építőipar	6,7	3,4	0,8	7,3	2,7
Kereskedelem, javítás	7,1	4,0	0,6	8,8	3,2
Szálláshely-szolgáltatás és vendéglátás	8,7	5,1	2,0	8,9	2,3
Szállítás, raktározás, posta és távközlés	11,5	10,8	2,9	19,1	12,7
Pénzügyi közvetítés	10,9	21,9	9,3	16,2	10,4
Ingtatlanügyletek, bérbeadás és gazdasági tevékenységet segítő szolgáltatás	6,6	6,6	3,5	13,3	4,5
Közigazgatás, kötelező társadalombiztosítás	9,8	27,9	22,3	19,1	16,0
Oktatás	21,2	14,0	1,9	9,5	9,1
Egészségügyi és szociális ellátás	14,0	8,4	2,8	13,9	7,7
Egyéb szolgáltatás	9,9	8,0	3,2	11,5	4,5
Összesen	10,3	8,9	3,6	12,8	7,4

Az utóbbi években egyre jobban terjed, hogy a munkáltató önkéntes nyugdíj-, illetve egészségügyi biztosítást nyújt munkavállalója részére. Az előbbi juttatásban az alkalmazásban állók 15,5%-a, az utóbbiban 10,4%-a részesült 2004-ben. A legmagasabb arány mindkét forma esetében a villamosenergia-, gáz-, hő-, és vízellátás nemzetgazdasági ágra jellemző (38%, illetve 15%), és jóval alacsonyabb, 10% alatti az építőiparban és a szálláshely-szolgáltatás nemzetgazdasági ágban. A nyugdíjbiztosításhoz a fegyveres testületi foglalkozásuk mellett, legnagyobb valószínűséggel, a FEOR 1. főcsoportjába tartozók (vezetők) jutnak.

A munkáltató saját üdülőjét az alkalmazásban állók 4,5%-a használta a megelőző egy évben, míg üdülési csekket 5,0%-uk kapott. A szellemi munkakörben dolgozók mindkét juttatásból kétszer nagyobb eséllyel részesültek, mint a fizikai munkakörben dolgozók, ami leginkább az eltérő szabadidő eltöltési szokásokkal hozható összefüggésbe. A két hagyományosan kiemelkedően magas juttatotti kör jellemezte népgazdasági ág (a villamosenergia-, gáz-, hő-, és vízellátás, illetve a közigazgatás, kötelező társadalombiztosítás) mellett a pénzügyi tevékenység és a gazdasági szolgáltatás területén dolgozók részesülhettek az átlagosnál nagyobb arányú kedvezményes üdülésben.

A cégautó (4,3%), a mobil telefon (7,6%), az Internet előfizetés (1,3%), illetve a dolgozói részvényjuttatás (1,2%) az alkalmazottak viszonylag szűk körét érinti. A hozzájutás valószínűsége a vezetők és az egyetemi, főiskolai végzettséget igénylő foglalkozások folytatói esetében az átlag többszöröse. A felvétel által reprezentált a FEOR 1. főcsoportba tartozó 191 251 alkalmazottból közel 60 ezren (31%) használták a munkáltató által fizetett mobil telefont, 36 ezren (19%) kaptak cégautót, de az átlagosnak kb. háromszorosa volt körükben az Internet előfizetésben, a dolgozói részvényjuttatásban részesülők aránya is. A 2. főcsoportba tartozók fele, harmada akkora arányban kapják ezeket a juttatásokat, mint a vezetők, míg – a mobil telefon kivételével – a többi foglalkozási főcsoportba tartozók esetében ezek a kereseten felüli elemek elhanyagolható súlyúak.

A kereseten felüli elemek között meg kell még említeni a saját termék juttatását, melyben az alkalmazásban állók 6,9%-a részesült 2004-ben. Ez leginkább az ún. termelő ágazatokra jellemző (pl. az önköltségi árú közszolgáltatás, a kedvezményesen megvásárolható termék, vagy az ingyenes étkezés a vendéglátóiparban), tényleges értékéről azonban nincsen információnk.

Összefoglalva a kereseten felüli juttatások jóllehet összességében nem képviselnek jelentős értéket, azonban bizonyos ágazatokban, illetve egyes foglalkozási csoportokban az egyének számára lényeges jövedelmet jelenthetnek. A leguniverzálisabb juttatás az étkezési hozzájárulás, de ezt is – akárcsak e kör többi elemét – az alkalmazásban állók többsége esetében az alacsonyabb járulékos költségek éltetik. A juttatások egy szűk, de jelentős értéket képviselő része viszont kifejezetten a munkavállalók egy kis csoportját – a vezetői réteget – célozza, s létüket nem a költségkímélés, hanem a céghez tartozás érzésének erősítése, illetve a presztízs szempontok motiválják. A juttatási rendszer a nemzetgazdaság két területén, a közigazgatás, kötelező társadalombiztosítás, illetve a villamosenergia-, gáz-, hő-, és vízellátás területén ágyazódott be leginkább a dolgozói jövedelmekbe, tehát a jogszabályi változások motiválta esetleges átstrukturálódás, juttatáscsökkentés hatása is itt lehet a legerősebb.

KULCSSZAVAK: BÉREN KÍVÜLI JUTTATÁS
EXTRA-WAGE BENEFIT, MEALS ALLOWANCE, CLOTHING ALLOWANCE
LOHNERGÄNZUNGEN, ESSENZUSCHÜSSE, KLEIDERGELD

Summary

Earnings of a decisive majority of employees are completed by many different kinds of benefits, which, though all in all do not represent a substantial value, can be important sources of income of individuals in certain economic branches or some groups of employment. The questions under 'extra-earnings benefits' related to the Labour Force Survey conducted in 2004 examined the extra-earnings benefits of employees. The article analyses the results of this survey.

HAZAI STATISZTIKAI FOLYÓIRATOK TARTALMA

Statisztikai Szemle

2005/7

A mintavételi hiba kiszámítása és felhasználása a hivatalos statisztikában – *Marton Ádám*

Az imputálási eljárások hatékonysága – *Máder Miklós Péter*

Az államháztartási hiány és az árak emelkedése – *Mellár Tamás*

A nemzetközi vándorlás folyamatának irányítása – *Dr. Rédei Mária*

2005/8

A magyar mezőgazdaság főbb jellemzői a 2003. évi gazdaság szerkezeti összeírás alapján. (I.) – *Takács József*

A nemzetközi tőke mozgás stratégiai tényezői (donorok és recipiensek) – *Kozma Ferenc*

Közületi beruházások gazdasági hatása – *Ohnsorge-Szabó László*

A társadalom és a gazdaság főbb folyamatai 2004-ben

Területi Statisztika

2005/4 (Kovács Tibor- emlékszáma)

Urbanizációs folyamatok és városstatisztika (1974) – *Kovács Tibor*

Kell-e nekünk régió? Beszélgetés Tóth József professzorral – *Kerner István – Kovács Tibor*

Milyen régió kell nekünk? (Hozzászólás a Tóth József-interjúhoz) – *Enyedi György*

Magyarország térszerkezete és a régió intézménye – *dr. Horváth Gyula*

Magyarország és a régiók – *dr. Szegvári Péter*

A TeIR, az országos területfejlesztési és területrendezési információs rendszer – *Barkóczi Zsolt*

Az egyéni agrárgazdaságok termelése és társadalmi-foglalkozási összetétele

– *Kaposi Lajos – dr. Lakatos Miklós*

Egy eddig elmaradt közlés

A területi fejlődés elemzésére és a fejlődést befolyásoló tényezők hatásának kimutatására alkalmazható statisztikai módszerek (1968) – *Faluvégi Albert*

Regionális kutatói kapcsolat Kovács Tiborral – *dr. Bartke István*

In memoriam Kovács Tibor – *dr. Kőszegfalvi György*

A „statisztikai egypercesek” művésze: Kovács Tibor – *dr. Soós Lőrinc*

„A munka, mely nem vár jutalmat” – *Berta Györgyné*

Örökös tiszteletbeli elnökünk – *dr. Laczka Éva*

Két levél egy nagy terv ügyében – *dr. Kóródi József – Kovács Tibor*

A szóra birt zöld golyóstoll. Kovács Tibor főszerkesztői széljegyzetei – *dr. Marosi Lajos*

GAZDASÁGI JELZŐSZÁMOK I.
(havi adatok)

SMegnevezés	2004	2005.			
		május	június	január–június	június
	előző év azonos időszaka = 100,0				előző hó = 100,0
1. IPARI TERMELÉS	108,3	113,3	106,5	105,9	98,5 ^{a)}
2. ÉPÍTŐIPARI TERMELÉS	106,8	108,4	124,8	113,8	107,5 ^{a)}
3. MEZŐGAZDASÁGI TERMÉKEK FELVÁSÁRLÁSA	100,3	108,5	..
4. KÜLKERESKEDELMI FORGALOM					
BEHOZATAL	113,8	104,5	..	103,0 ^{b)}	..
KIVITEL	116,9	111,9	..	110,4 ^{b)}	..
5. KISKERESKEDELMI FORGALOM ^{c)}	105,7	105,7	..	104,6 ^{b)}	..
6. IPARI TERMELŐI ÁRINDEX	103,5	105,2	105,0	104,6	100,0
7. ÉPÍTŐIPARI ÁRINDEX	104,8	104,5	103,2	104,1	99,2
8. MEZŐGAZDASÁGI TERMÉKEK TERMELŐIÁR-INDEXE	94,6	89,5	..
9. KÜLKERESKEDELMIÁR-INDEX					
BEHOZATAL	99,1	100,8	..	98,6 ^{b)}	..
KIVITEL	98,4	99,8	..	97,5 ^{b)}	..
10. FOGYASZTÓIÁR-INDEX	106,8	103,6	103,8	103,7	100,3

Megnevezés	2004	2005.		
		május	június	január–június
11. KÜLKERESKEDELMI EGYENLEG, millió euró	–3 846,6	–116,7	..	–1 065,8 ^{b)}
12. ÁLLAMHÁZTARTÁS EGYENLEGE ^{d)} , milliárd Ft	–1 284,1	–127,7	–150,4	–988,1

Az indexek, ahol más megjegyzés nincs, összehasonlító áron szerepelnek.

a) Szezonális hatásoktól megtisztított és munkanaptényezővel korrigált indexek.

b) Január–május.

c) Naptárhatástól megtisztítva.

d) Forrás: Pénzügyminisztérium.

Jelmagyarázat: .. = Az adat nem ismeretes.

GAZDASÁGI JELZŐSZÁMOK II.
(negyedéves adatok)

Megnevezés	2004	2005.	
		I. negyedév	II. negyedév
1. BRUTTÓ HAZAI TERMÉK (GDP), előző év azonos időszaka=100,0	104,2	102,9	..
2. BERUHÁZÁSOK, előző év azonos időszaka=100,0	107,8	106,8	..
3. ÉPÍTETT LAKÁSOK SZÁMA	43 913	7 288	7 814
4. HÁZTARTÁSOK FOGYASZTÁSA, előző év azonos időszaka=100,0	102,5	102,2	..
5. KÜLFÖLDI ADÓSSÁGÁLLOMÁNY ^{a)} , az időszak végén, millió euró			
BRUTTÓ	56 820,6	60 249,3	..
NETTÓ	25 400,5	25 728,4	..
6. FOLYÓ FIZETÉSI MÉRLEG EGYENLEGE ^{a)} , millió euró	-7 118	-1 497	..
7. FOGLALKOZTATOTTAK SZÁMA, ezer fő	3 900,4	3 870,6	3 891,5
8. BRUTTÓ ÁTLAGKERESET, Ft/hó	145 672	160 028	153 869
9. MUNKANÉLKÜLIEK SZÁMA, ezer fő	252,9	297,4	299,5
10. MUNKANÉLKÜLISÉGI RÁTA, %	6,1	7,1	7,1
11. TÁVBESZÉLŐ-HÁLÓZAT az időszak végén, ezer	3 575	3 537	..
Ebből: ISDN	594	586	..
12. MOBIL-ELŐFIZETÉSEK SZÁMA az időszak végén, ezer	8 727	8 823	..
13. INTERNET-ELŐFIZETÉSEK SZÁMA az időszak végén, ezer	741	782	..

a) Forrás: MNB.

GAZDASÁGI JELZŐSZÁMOK III.
(nemzetközi adatok)

Megnevezés	2004	2005.		
		március	április	május
előző év azonos időszaka=100,0				
IPARI TERMELÉS				
EU-25	102,2	99,4	100,9	100,0
EU-15	101,7	99,4	100,8	99,8
Magyarország	107,5	103,9	108,9	110,1
IPARI TERMELŐI ÁRINDEX				
EU-25	102,2	104,4	104,5	103,3
EU-15	101,9	104,5	104,6	103,4
Magyarország	103,5	105,0	105,3	105,2
FOGYASZTÓIÁR-INDEX				
EU-25	102,1	102,1	102,1	102,0
EU-15	102,0	102,1	102,1	102,0
Magyarország	106,8	103,3	103,8	103,5

Megnevezés	2004.			2005.
	III.	IV.	I–IV.	I.
negyedév				
A BRUTTÓ HAZAI TERMÉK (GDP) VOLUMENINDEXE, előző év azonos időszaka=100,0				
EU-25	102,2	102,2	102,3	101,8
EU-15	102,1	102,1	102,2	100,7
Magyarország	103,1	104,1	104,1	102,9
MUNKANÉLKÜLISÉGI RÁTA, % munkaerő-felmérés szerint, harmonizált adatok				
EU-25	9,0	8,9	8,9	8,9
EU-15	8,1	8,0	8,1	8,0
Magyarország	5,8	6,1	5,9	6,3

GÉS–FIGYELŐ

VÉLEMÉNYEK AZ ÚJ TEVÉKENYSÉGI OSZTÁLYOZÁS (NACE REV.2) BEVEZETÉSÉRŐL, FELTÉTELEIRŐL

A 2008. január 1-jén hatályba lépő egységes nemzetközi osztályozási rendszerek (NACE Rev. 2, illetve CPA) bevezetésével foglalkozó munkacsoportok 2005. áprilisi munkaértekezletein az új rendszerek bevezetésének regisztert befolyásoló előkészületi teendőit összegezték.¹

A NACE Rev. 1.1-ről a NACE Rev. 2 osztályozási rendszerre való átállás megvalósítható, amennyiben az átállást előkészítő feladatok a tervezett ütemterv szerint haladnak. Eszerint 2006 januárjára véglegesítik a NACE Rev. 2 módszertani megjegyzéseit, 2006 szeptemberéig elkészül a struktúra, illetve 2006 végére elfogadják a NACE Rev. 2 szabályzatát, akkor 2008. január 1-jével a regiszterekben is megtörténhet az átállás.

A tevékenységek új osztályozás szerinti besorolását azonban már 2008. január 1-je előtt meg kell valósítani, hogy a regiszter megfelelő információkat tartalmazhasson a 2008. évi adatgyűjtésekhez, felmérésekhez. A tagállamok önálló döntési jogkörrel rendelkeznek a regiszterek tartalmának frissítési módszeréről, illetve a változásokat segítő kettős kód bevezetésének lehetőségéről. Ezért az Eurostatos NACE szabályzat sem fog erre vonatkozó előírásokat tartalmazni, habár az átmeneti kettős kódolás használata a regiszterek átállításának fontos eleme. Az EU szakértőiből álló munkacsoport a legjobb módszereket ismertető útmutatót jelentet meg a közeljövőben.

A tagállamok egy előzetes felmérés során speciális területekre vonatkozó ajánlásokat nem igényeltek. Az Eurostat a NACE Rev. 2 osztályozási rendszerre való átállásra vonatkozóan általános útmutatót fog készíteni. Szükség van továbbá a tevékenységeket összefoglaló angol nyelvű, betűrendes tárgymutató összeállítására is.

Mivel sok tagállamban adminisztratív forrásokat is felhasználnak a regiszterek frissítéséhez, ezen országoknak időben fel kell hívniuk az érintett intézmények figyelmét a változásokra, és koordinálniuk kell az új osztályozás bevezetésének folyamatát.

Az átállás megkönnyítése érdekében 2006-ban és 2007-ben a termékosztályozásban (PRODCOM-ban) szereplő termékeknek kódjait ismertetni kell mind a korábbi, NACE Rev. 1.1 mind az új, NACE Rev. 2 osztályozások szerint is.

A gazdasági szervezetek átkódolását legtöbbször az osztályozási rendszer megváltozása indokolja. Az is előfordulhat, hogy múltbeli, hibás kódolás miatt kell egy adott vállalkozást ismételten besorolni. A munkacsoport feladata ezen tételek kiszűrése, modellezése illetve megfelelő kódolása. Nem tisztázott jelenleg, hogy a munkacsoport tud-e az

¹Az ismertetés forrása: EU State of Art on Planned NACE Rev. 2 Implementation (BR-Relevant Part); Working Paper No 6., Eurostat, Luxembourg, 2005. június 21–22.

automatikus kódolást lehetővé tevő konkrét eszközöket és tanácsokat rendelkezésre bocsátani, mivel az országok különböző rendszereket kívánnak bevezetni.

A szakértői munkacsoport 2005 februárjában felmérést végzett. A felmérés alapján közreadták a NACE Rev. 2 bevezetéséről szóló kérdőív regiszterre vonatkozó kérdéseire adott válaszokat, azok összefoglalásával.

A NACE Rev. 2 nemzetközi osztályozási rendszer **nemzeti változatának** fejlesztési szándékát a válaszoló 26 ország közül húsz ország jelezte, míg Franciaország, Írország és Magyarország a végleges osztályozás után dönt egy hazai változat elkészítéséről. Litvánia és Málta a nemzetközi osztályozást változatlan formában kívánják felhasználni.

Az adott ország osztályozási rendszerében használandó pótlólagos osztályok száma országonként nagyon különbözik. A jelenleg használatos osztályozási rendszer osztályainak számát egyetlen ország sem kívánja tovább bővíteni, inkább azok csökkentésére törekednek. Magyarország mellett további négy ország kevesebb mint 50 pótlólagos, a nemzeti igényeknek megfelelően kialakított alosztályt tervez kialakítani, öt ország 50 és 200 pót alosztályt, míg tíz ország (Dánia, Németország, Észtország, Olaszország, Litvánia, Norvégia, Lengyelország, Portugália, Svédország és Svájc) több mint 200 pót nemzeti alosztályt szándékozik bevezetni.

A tevékenységek osztályozási rendszerének **átalakításához szükséges idő hossza** szintén nagyon különbözik az egyes országok között. Az eltérő válaszok oka minden bizonnyal a kérdés különböző értelmezéséből ered. Egyes országok csupán az új rendszer struktúrájának kialakítására, míg mások a teljes, módszertani megjegyzésekkel kiegészített osztályozási rendszer elkészítéséhez szükséges időtartamra gondoltak a kérdés megválaszolásánál. Az országok többsége egy éven belüli időtartamot jelölt meg a szükséges változtatások végrehajtására.

A **termékek új osztályozási rendszerén** (CPA) már kevesebb ország változtatna. 15 ország egy az egyben meg kívánja tartani a nemzetközileg elfogadott osztályozást, míg tíz, jellemzően kicsi, általában új EU tagország tervezi egy nemzeti változat kialakítását. Franciaország elfogadja a nemzetközi rendszer struktúráját, csak a módszertani magyarázatokon kíván változtatni. A változtatásokat a módszertani magyarázatok relevanciájának biztosítása illetve a tevékenységek és a termékek közötti jobb megfeleltetés érdekében kívánják végrehajtani, melyhez általában 6 és 12 hónap közötti időre van szükségük.

A kérdőív második kérdésében először az országokat az új osztályozási rendszer (NACE Rev. 2) **regiszterben való bevezetésének** 2008. január 1-jei időpontjáról kérdezték.

Mind a 26 választ adó ország egyet értett a NACE Rev. 2 regiszterben való 2008. január 1-jei bevezetésével. Az új osztályozásnak (NACE Rev. 2) a magyarázó megjegyzésekkel együtt 2005 szeptemberére, illetve legkésőbb 2005 végére rendelkezésre kell állnia, mert ezt követően néhány tagállamnak akár két évre is szüksége van egy nemzeti verzió kidolgozásához, és az új rendszer helyi bevezetésének megvalósításához. Amennyiben tehát a 2008-ig tervezett ütemterv nem teljesülne, úgy a regiszterben 2009. január 1-jén kell az új osztályozási rendszert bevezetni.

A határidők betartása mellett számos tagállam vetette fel az átállás **költségességének** problémáját, illetve a pénzügyi támogatás hiányát. Ezzel szemben az Eurostat álláspontja, hogy mivel nehéz lenne egy igazságos támogatási rendszert kialakítani – mert a tagállamok különböző módszereket használnak az új rendszerre történő átálláshoz, s így a költségek nagy része is nemzeti sajátságokat tükröz – így külön az átállásra nem igényelhető egységes támogatás. Ugyanakkor az új tagállamok és a jelölt országok pályázhatnak a Phare alapokból az átállás költségeinek finanszírozását segítő pénzüsszegekre.

A kérdés második részében a tevékenységek NACE szerinti **besorolásánál használatos módszerekről** kérdezték az országokat.

- Tizennyolc ország említette, más intézmények által is használatos, adminisztratív adatok használatát. Valószínűleg – az Eurostat regiszterre vonatkozó éves kérdőíve alapján – ennél is több ország alkalmaz adminisztratív adatokat a besorolásnál, sok esetben azonban csak a gazdasági tevékenységek leírását kapják meg a hivatalok, melyeket utólag kódolnak.
- Tizenkét ország említette a termékre vonatkozó (leginkább a PRODCOM) statisztikai adatok használatát a tevékenységek besorolásánál. Ez azonban problémákhoz vezethet, mivel a két osztályozás struktúrája csak részben feleltethető meg egymásnak.
- Húsz ország külön speciális felmérést kíván készíteni, illetve a már meglévő regiszter adatait használja a gazdasági szervezetek kódolására, ahol más forrás nem áll rendelkezésre.
- Számos országban más statisztikai felmérések adatait – különösen a szerkezeti üzleti statisztikai (SBS) adatokat – is hasznosítják a tevékenységek osztályozásánál.

Összegezve, elmondható tehát, hogy a legtöbb ország legalább kétféle módszert alkalmaz a tevékenységek NACE szerinti besorolásánál.

Néhány országban, különösen ahol számos alkalommal adminisztratív forrásokból nyerik az adatokat, problémát jelent a főtevékenységek meghatározása. Magyarországon ezért adnak az adminisztratív kód mellett a statisztikai hivatal által meghatározott ún. statisztikai kódot is a tevékenységeknek.

A **kódolást segítő eszközök** meglétéről kérdez a kérdőív következő kérdése. A „kódolási rendszer” többféle értelmezéséből adódóan a válaszok is különbözőek. A kódolási rendszer lehet ugyanis egy egyszerű rendszer, mely csupán egy listából áll, melyből a válaszadók kiválaszthatják a megfelelő kódot, de lehet akár egy fejlett, automatizált rendszer is.

- Számos országban a *tevékenységeket tartalmazó lista* használatos a tevékenységek kódolásához, melyet gyakran tárgymutatónak (indexnek) hívnak, melyből a keresett kód kikereshető.
- Léteznek *szinonimákkal bővített listák*, tárgymutatók is, illetve ma már automatizált rendszerek is rendelkezésre állnak, melyek sokkal több információt tartalmaznak egy egyszerű tárgymutatónál. Olyan szakértői szójegyzékek ezek, melyekből a szükséges tevékenység leírásához a megfelelő kód kikereshető. Az

automatikus rendszerek továbbfejlesztett változata pedig automatikus frissítéseket is lehetővé tesz. Az automatikus rendszerek működéséhez a tevékenységek jó és pontos leírására van szükség.

Az új tagállamok illetve Ausztria és Dánia (12 ország) még nem rendelkezik kódoló rendszerrel. Az új tagállamok közül heten kértek segítséget egy kódolási rendszer fejlesztéséhez, bár nagyobb erőfeszítéseket nem fordítanak a rendszer mielőbbi kiépítése érdekében. Az új tagországokban elsőként egy egyszerűbb számítógépes kódoló rendszer kiépítése ajánlott, mivel a kifinomult rendszerek kialakításához sok időre van szükség, amit inkább magára az új osztályozási rendszer kialakítására kellene elsőként fordítani.

A kódoló rendszerrel már rendelkező országok (14 ország) között nagy különbségek vannak. Nyolc ország rendelkezik **számítógépes kereső eszközzel**. Németországban például 35 ezer kulcsszavas, Svájcnak háromnyelvű 11 ezer kulcsszavas tevékenységet tartalmazó listája van. A további hat ország rendszere még kifinomultabb, a minőséget paraméterezi, szakértői szövegezésre alapul és/vagy elemzéssel standardizálja a leírásokat.

Néhány ország az interneten is megjelenti a tevékenységek listáját, melyhez a külső felhasználók is hozzáférhetnek. A spanyol, francia és holland automatikus kódoló rendszerek a finn és a svájci rendszerekhez hasonlítanak, melyek nem feltétlenül egy egyszerű tárgymutatón, sokkal inkább egy kiterjedt adatbázison alapulnak. Olaszország és Nagy-Britannia most vásárolta meg a Kanadában kifejlesztett új, nagy részletettségű, számítógépes ACTR rendszert.

Általában tehát minden „régibb” tagország, mely a NACE osztályozást alkalmazza és az Eurostattal adatokat közöl, már valamilyen kódoló rendszerrel rendelkezik. Legtöbbször ez egy egyszerű rendszer, egyfajta keresésre alkalmas tárgymutató. Csupán néhány ország használ jobban kifejlesztett kódoló rendszereket.

Ideális lenne, ha a segítséget igénylő új tagállamok kódolási tevékenységét mihamarabb egy egyszerű, tárgymutatón alapuló rendszer támogatná.

A kérdőív következő pontja kifejezetten a tevékenységek osztályozását megkönnyítő **tárgymutató** létezésére kérdez rá, s a válaszok a „tárgymutató” szó értelmezéséből adódóan nagyon különbözőek. Tárgymutató lehet ugyanis akár az osztályozás nyomtatott formában történő megjelentetése (nem elektronikus!), vagy a szinonimák listája, a gazdasági tevékenységek leírásának tárgymutatója illetve egy szisztematikus tárgymutató is. A tárgymutatót sokszor számítógépes kereső eszköznek tekintik (pl. Németországban), de vannak országok, melyek a már említett kódoló rendszerekkel azonosítják a tárgymutatókat.

A kérdőívben adott válaszok alapján 8 ország használ, 12 ország pedig nem használ tárgymutatót.

Különbséget kell tenni a tárgymutató (szisztematikus vagy betűrendes) és a magyarázó megjegyzések között. A tárgymutatók a tovább részletezett NACE osztályozáson alapulnak és a keresési rendszer feltöltésénél is használatosak. Ugyanakkor a fejlettebb számítógépes kódolási rendszerek üzemeltetéséhez a szinonimák és a tevékenységek leírását tartalmazó listára is szükség van.

Az Eurostat álláspontja szerint a NACE 2007 sikeres bevezetéséhez nagyban hozzájárulna egy tárgymutató kialakítása. Európai szinten sok kapacitást és pénzt lehetne megspórolni egy angol nyelvű, a nemzeti tárgymutatókon alapuló, „anya tárgymutató” fejlesztésével és üzemeltetésével, mely egyben egy fontos harmonizációs eszközt is jelentene.

Míg a NACE Rev. 2 osztályozási rendszer bevezetését követően a régi és az új rendszer szerinti (dupla) kódolás szükségességéről azonosan vélekednek a tagállamok, – csupán egy ország válaszolt a kettős kódolásra kérdező kérdésre nemmel, feltehetőleg félreértés miatt – addig a **kettős kódolás** alkalmazásának hosszában már nagyon különbözőek a vélemények. A kettős kódolás időszakának hosszáról az egyes országok maguk döntenek, figyelembe véve a sajátos nemzeti körülményeket, alkalmazandó módszereket.

A legtöbb országban a 2007. és/vagy a 2008. évben tervezik a kettős kódolást alkalmazni (Magyarországon 2008. január 1-jétől egy éven át), de van ahol a felhasználók igényeitől teszik függővé a kettős kódolás alkalmazásának hosszát.

A NACE osztályozási rendszer módosítása a regiszterekben végrehajtandó változtatáson kívül más intézményekre, sok esetben különböző jogszabályokra is hatással lehet. A kérdőív ezen kérdésére a 26 választ adó ország közül 13-nak nincsen olyan **nemzeti törvénye**, mely változtatásra szorul a NACE osztályozási rendszer módosítása miatt. A válaszoló országok másik felében ebből kifolyólag törvénymódosítások szükségesek. Néhány országban ez csak a nemzeti osztályozási rendszert taglaló jogszabályt befolyásolja, míg Németországban, Litvániában, Ausztriában, Csehországban, Magyarországon, Lengyelországban, Portugáliában, Szlovéniában és Horvátországban a statisztikán kívül más területek jogszabályait (pl. adó törvényeket) is érinti a változás.

Két esetben, Ausztriában és Svédországban nem kell a speciális, a nemzeti osztályozási rendszert taglaló jogszabályokat módosítani, viszont Ausztriában az adatgyűjtéssel kapcsolatos néhány jogszabály, míg Svédországban az információközlési kötelezettséget szabályozó jogszabály változtatására van szükség. A NACE és a CPA struktúrájának, valamint módszertani magyarázatainak véglegesítése után kezdődhetnek csak el a jogi folyamatok Németországban, Spanyolországban, Portugáliában, Ausztriában, Franciaországban és Horvátországban. Míg Horvátország azonnal be tudja vezetni a változásokat, a többi országnak 4–18 hónapos időszakra van szüksége a jogi folyamatok lefolytatásához.

Bár az egyes országok az előkészületi munkálatokat megkezdhetik, de a jogi folyamatok elindításához a nemzetközi NACE/CPA jogszabályok hivatalos jóváhagyása szükséges. Így a NACE illetve CPA rendelkezések jóváhagyásának csúszása az egyes országokban is késést okozhat.

(Ismerteti: Cseh Tímea)

**AKADÉMIAI DOKTORI ÉRTEKEZÉS
A MAGYAR GAZDASÁG FEJLŐDÉSÉNEK
LÁTHATATLAN FORRÁSAIRÓL**

A Magyar Tudományos Akadémia Doktori Tanácsa 2005. június 6-án tartotta Dr. Papanek Gábor „*Tudás-áramlás, jogbiztonság, együttműködés: A magyar gazdaság fejlődésének láthatatlan forrásai*” című, az MTA doktora tudományos cím elnyerésére benyújtott értekezésének nyilvános vitáját. A GÉS Szerkesztőbizottsági tagja értekezésének opponensei: Chikán Attila, Nagy Aladár és Román Zoltán a közgazdaság-tudomány akadémiai doktorai. A következőkben a sikeresen megvédett, az MTA Könyvtárában megtekinthető értekezés fontosabb megállapításait ismertetjük.

Az értekezés a magyar gazdaság dinamizálásának esélyeit elemezve kiemeli, hogy a **tudás-áramlás** gyorsítása, a **jogbiztonság** erősítése, a **kis- és középvállalkozások** érdekei érvényesítése komplex módon igényel céltudatos előrehaladást. E három tényezőcsoport elméleti alapjai több évtizede kimunkáltak ugyan, de az értekezés új megállapításokat tartalmaz ezek hazai gyakorlatát és komplex kölcsönhatásait bemutatva. A GKI Gazdaságkutató Rt. elemzései, előrejelzései sok tekintetben hasznosítják azt a felismert irányzatot, hogy az említett tényezők alapjaitól módosítják a növekedés, fejlődés hagyományos felfogásmódját.

A tudás gazdasági szerepének erősödése kapcsán az értekezés *első tézise*, hogy a szándékolt előrehaladások alapvető eszköze a széleskörűen értelmezett technológia-transzfer, kiemelten a tudás-áramlás minden területen történő gyorsítása. A *második tézis* a dinamizálás sok feltétele közül különösen fontosnak tartja pl. a hazai „tudomány” és „gyakorlat” között kialakult szakadék felszámolását; egyfelől a vállalatok alkalmazkodó képességének, valamint innovációs hajlandóságának erősítését, másfelől a kutatószférában a gyakorlat által igényelt alkalmazott kutatások súlyának növelését. További feltétel, hogy bővíteni kell a szellemi tulajdonhoz fűződő (a magyar jogszabályokban is rögzített) jogok érvényesítési lehetőségeit. A támogatási célok között e cél eléréséhez az kell, hogy segítsék a kisvállalati szektor tőkefelhalmozását, csökkenjenek a fejlesztés kockázatai, legyenek hatékonyabbak az ún. hídképző intézmények. Ehhez a két tézishez számos elemzés szolgáltart érveket, amelyeket az értekezés új összefüggésekkel gazdagított.

A *harmadik tézis* olyan előrejelzéseket vesz figyelembe, amelyek szerint a fejlett országokban szokásosnál évi 0,5–1,0 százalékponttal gyorsabb gazdasági növekedés érhető el, ha lehetőség lesz a tudásáramlás gyorsítására. Az egészében újszerű megállapítás ökonometriai modellszámításokra alapozott.

Az értekezés további *öt tézise* a jogérvényesítési lehetőségek bővítéséhez kapcsolódik. Példák sora tanúsítja, hogy a tulajdonhoz, a szerződésekhöz fűződő jogokat sok esetben megsértik. Napjainkban tehát gyenge a jogbiztonság, ami fékezi gazdaságunk növekedését, a fejlődést, pl. az okozott gazdasági károkból eredően. Emiatt a cégek veszélyeztetve érzik jogbiztonságukat, pl. a késedelmes (vagy nem-) fizetésekkel, a pontatlan (vagy elmaradt) teljesítésekkel. Erős a fekete gazdaság tisztességtelen versenyéből

eredő kár. Széles körben vezet bizalmatlanságra, ahol a cégeregiszter, telekkönyv stb. megbízhatatlan. A *nyolcadik tézis* szerint évről-évre legalább néhány tized százalékponttal javulhatnak a növekedési kilátások, önmagában a nagyobb jogbiztonság hatására. Ennek közérzet-javító hatása még nagyobb mértékben gyorsíthatja fejlődésünket, pl. a törvényes szankciók, és a társadalom ítélete nyomán.

További *négy tézis* kapcsolódik a szervezeti és területi „struktúra” korszerűsödésének elemzéséhez. Sok ki nem használt lehetőség rejlik a kis- és középvállalkozások dinamizálásában, bár ezek a vállalkozási kedv és a jogbiztonság vázolt gondjainak felszámolását igénylik. *Önálló tézis* fejt ki a vállalati hálózatok (klaszterek) kiépítésével kapcsolatos lehetőségeket, pl. regionális fejlesztési tervek alapján. Az értekezés szerint ösztönöznék a hasonló célokért küzdő vállalatok összefogását, ha a Nemzeti Fejlesztési Terv olyan akciókat részesítene előnyben, amelyek több régió közös céljainak megvalósítását tűzné ki célul.

Az értekezés *záró tézisének* lényege, hogy segíteni kell e három tényező módosulásai közötti kölcsönhatásokat, hogy elegendően gyors legyen a fejlődés a gazdasági lemaradásunk egy nemzedéken belüli érdemi mérsékléséhez.

Az értekezés kifejti az eredmények javasolt hasznosítási lehetőségeit pl. az oktatásban, a jogalkotásban, valamint a gazdaságpolitikában. Bemutatja a javasolt a további kutatások feladatait mind a tudás-áramlás, mind az üzleti morál, mind a szervezeti és térségi struktúrák témaköreiben. A statisztikát a következő megállapítás érinti: **„ki kell alakítanunk az előrehaladás folyamatait megfigyelő-értékelő monitoring rendszert.”**

A Doktori Tanács opponensei méltatták az alapos kutatást, a tézisekben kifejtett tudományos eredményeket, és rámutattak a továbbiakban szükséges vizsgálatok lényeges területeire. Ehhez az iránymutatáshoz alapot ad a vita, amelyben több észrevételt fűztek az értekezés megállapításaihoz, bírálva egyes módszereket, valamint a jövőre vonatkozó következtetéseket, továbbá hangsúlyozták, hogy a választott témakör világszerte intenzív kutatás tárgya.

(szerk.)